

Calcutta Oriental Series No. 25.

SUMANGALA-VILĀSINĪ

(Commentary on the *Dīgha Nikāya*)

SUTTAS VIII-XV

15692

Fasc. I

EDITED BY

NALINAKSHA DUTT, M.A., Ph. D. (CAL.), D. LITT. (LOND.)

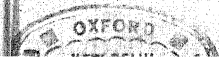
Premchand Roychand Scholar

Lecturer, Post-graduate Dept., Calcutta University

BP a.3
Dig/Dut

CALCUTTA

1932

C
ART
ENT

O. _____

79.

Printed by N. C. Paul Esqr., at the Calcutta Oriental Press 9, Panchanan
Ghose Lane and published by R. N. Seal Esq. from the Calcutta
Oriental Book Agency 9, Panchanan Ghose Lane, Calcutta.

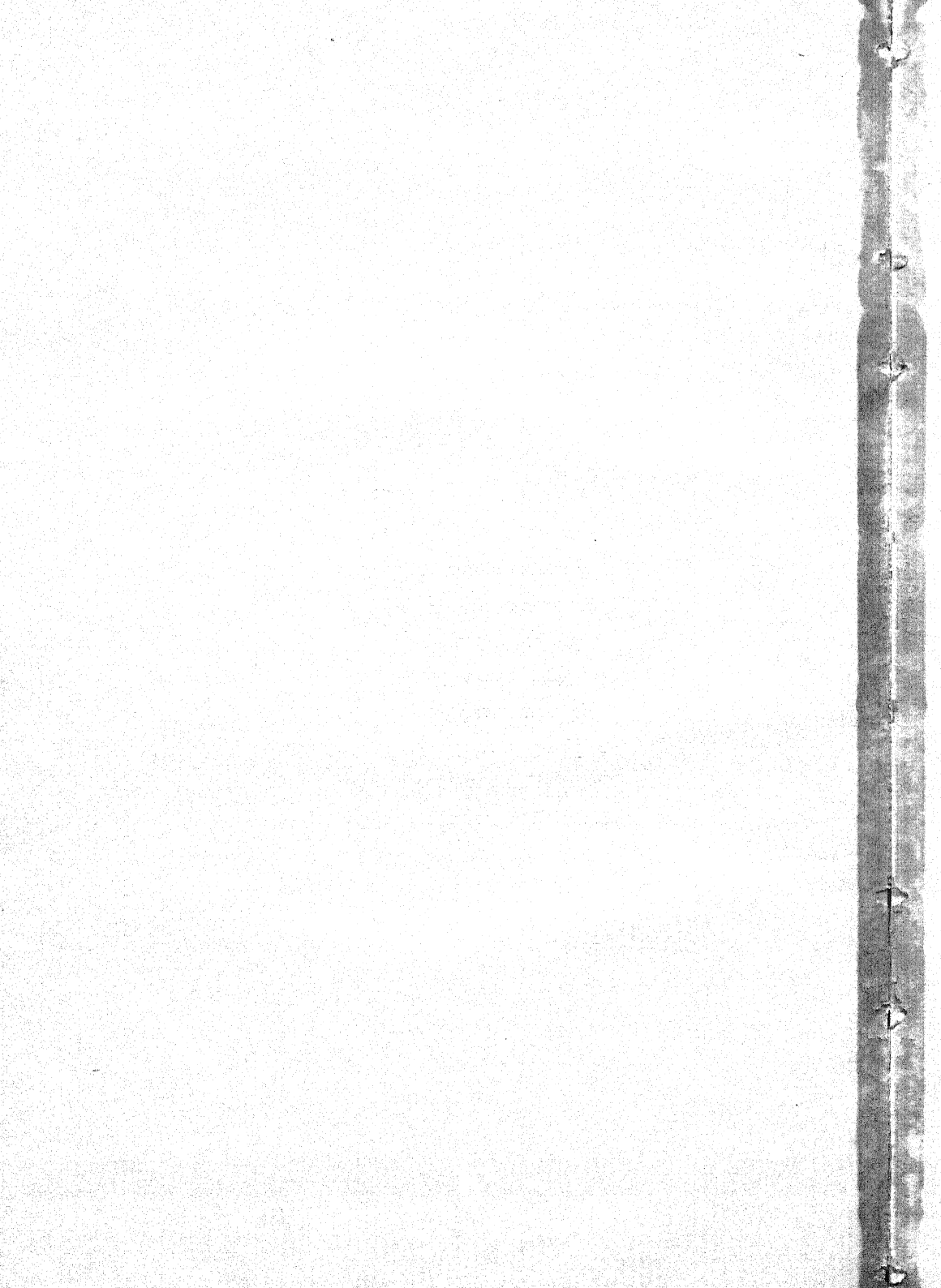
CENTRAL ANTHROPOLOGICAL
LIBRARY

Acc. No. 15692
Date 11/8/58
Call No. B Pa 3 / Dig. Dut.

CONTENTS

	PAGE
VIII Kassapa-sihanāda-sutta-vaṇṇanā ...	I
IX Poṭṭhapāda-sutta-vaṇṇanā ...	12
X Subhā-sutta-vaṇṇanā ...	26
XI Kevaḍḍha-sutta-vaṇṇanā ...	29
XII Lohicca-sutta-vaṇṇanā ...	34
XIII Tevijja-sutta-vaṇṇanā ...	37
XIV Mahāpadāna-suttanta-vaṇṇanā ...	43
XV Mahānidāna-suttanta-vaṇṇanā ...	95

Oxford Univ. Press New Delhi Affron 2022.7.18 Price Rs. 50.

The Sumāṅgala-Vilāsini

VIII. KASSAPA¹ SIHANĀDA SUTTA VAṆṆANA

1. *Evaṃ me sutam...pe...Ujuññāyān*² ti Kassapa³-sihanādasuttaṃ. Tatrāyaṃ anupubba-pada⁴-vaṇṇanā.

*Ujuññāyān*⁵ ti Ujuññā⁶ ti tassa raṭṭhassa pi nagarassa pi etad eva nāmaṃ. Bhagavā Ujuññānagaram upanissāya viharati.

Kaṇṇakathale migadāye ti tassa nagarassa avidūre Kaṇṇakathalaṃ nāma eko ramaṇīyo bhūmibhāgo atthi, so migānaṃ abhayatthāya dīnnattā migadāyo ti vuccati. Tasmaṃ Kaṇṇakathale migadāye.

Acelo ti naggaparibbājako. *Kassapo* ti tassa nāmaṃ.

2. *Tapassin* ti tapa-nissitakaṃ. *Lukhājīvīn* ti acelaka-muttācārādivasena lukho ājīvo assā ti lukhājīvī. Taṃ lukhājīvīṃ.

Upakkosaṭṭi ti upphaṇḍeti⁷. *Upavadaṭṭi* ti hileti vambheti. *Dhammassa cānuddhammaṃ vjākarontī* ti bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. *Sahadhammiko vādānuvādo* ti parehi vuttakāraṇehi⁸ sakāraṇo hutvā tumbhākaṃ vādo ca⁹ anuvādo ca¹⁰ viññūhi garahitabbaṃ kāraṇaṃ koci appamattako pi¹¹ na āgacchati, idaṃ vuttaṃ hoti, kiṃ sabbākārena pi tava vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthi ti. *Anabbhakkhātukāmā* ti na abhūtena vattukāmā.

3. *Ekaccaṃ tapassin lukhājīvīn* ti ādisu idh' ekacco acelaka-pabbajjādī, tapanissitattā tapassī, lūkhena jīvikaṃ¹² kappessāmi ti tiṇagomayādibhakkhaṇādīhi nānappakārehi attānaṃ kilameti, appapuññatāya ca sukhena jivitavuttiṃ eva na labhati, so tiṇi duccaritāni pūretvā niraye nibbattati.

Aparo tādisaṃ tapanissito pi¹³ puññavā hoti, labhati lābhasakkāraṃ, so na 'dāni mayā sadiso atthi ti attānaṃ ucce ṭhāne sambhāvetvā bhiyyosomattāya lābham uppādessāmi ti anesaṇāvasena tiṇi duccaritāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya paṭhama nayo vutto.

Aparo tapanissitako pi lukhājīvī appapuñño hoti, na labhati sukhena jivitavuttiṃ. So mayhaṃ pubbe pi akatapūññatāya sukhajivikā n' uppajjati, handa dāni puññāni karomi ti tiṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

1 B. & S. Mahā-

4 B. appubba-

7 B. & Si. uppaṇḍeti

10 Si. vā

2 B. & S. Uru-

5 B. & S. Uru-

8 Si. -ṇena

11 B. & S. add kiṃ

3 B. & S. Mahā-

6 S. omits it.

9 B. & Si. vā

12 S. -taṃ

13 Si. omits pi

Aparo lūkhājivī puññavā hoti labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So mayhaṃ pubbe pi katapuññatāya sukhajīvikā uppajjati ti cintetvā anesaṇaṃ pahāya tiṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya dutiya nayo vutto.

Eko pana tapassī appadukkhavīhārī hoti, bāhirakācārayutto tāpaso vā channaparibbājako vā appapuññatāya ca manāpe paccaye na labhati. So anesaṇāvasena tiṇi duccharitāni pūretvā attānaṃ sukhe tḥapetvā¹ niraye nibbattati.

Aparo puññavā hoti. So na 'dāni mayā sadiso atthi ti mānaṃ uppādetvā anesaṇāvasena lābhasakkāraṃ vā uppādentō micchā-diṭṭhivasena sukho imissā paribbājikāya daharāya mudukāya lomasāya² samphasso ti ādini cintetvā kāmesu pātabiyataṃ vā āpajjanto tiṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati. Ime dve sandhāya tatiya nayo vutto.

Aparo pana appadukkhavīhārī appapuñño hoti. So ahaṃ pubbe pi akatapuññatāya sukhena jīvikāṃ³ na labhāmi ti tiṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti. So pubb'evāhaṃ katapuññatāya sukhaṃ labhāmi, idāni pi puññān' eva karissāmi ti tiṇi sucaritāni pūretvā sagge nibbattati. Ime dve sandhāya catuttha nayo vutto. Idaṃ tītthiya-vasena āgataṃ, sāsane pi ca⁴ na labbhati.

Ekacco hi dhutaṅgasamādānavasena lūkhājivī hoti, appapuññatāya vā sakalaṃ pi gāmaṃ vicarivā udarapūraṃ na labhati. So paccaye uppādessāmiti vejjakammādivasena vā anesaṇaṃ katvā arahattaṃ vā paṭijānitvā tiṇi va kuhaṇavatthūni paṭisevitvā niraye nibbattati.

Aparo tādiso va puññavā hoti. So tāya puññasampattiya mānaṃ janayitvā uppannalābhaṃ thāvaram kātukāmo⁵ anesaṇāvasena tiṇi duccharitāni pūretvā niraye nibbattati⁶.

Aparo samādinna dhutaṅgo ca⁷ appapuñño va⁸ hoti, na labhati sukhena jīvitavuttiṃ. So pubb'evāhaṃ akatapuññatāya kiñci na labhāmi, sace 'dāni anesaṇaṃ karissaṃ⁹ āyatim pi dullabhasukho bhavis-san ti¹⁰, tiṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattum asakkonto sagge nibbattati.

Aparo puññavā hoti so pubb'evāhaṃ katapuññatāya etarahi sukhito,

1 Si. katvā

2 Si. adds bāhāya

3 Si. -taṃ

4 B. & Si. pana

5 B. & S. kattu-

6 B. uppajjati

7 B. & S. omit. ca

8 Si. omits va

9 Si. -āmi

10 B. & Si. -āmiti

idāni pi puññaṃ karissāmi ti anesaṇaṃ pahāya tiṇi sucaritāni pūretvā arahattaṃ pattum asakkonto sagge nibbattati.

Āgatiṇ cū ti asukaṭṭhānato nāma ime āgatā ti evam āgatiṇ ca. *Ġatiṇ cū* ti idāni gantabbaṭṭhānaṃ ca. *Cutiṇ cū* ti tato cavanaṃ ca. *Uppattiṇ cū* ti tato cutānaṃ puna uppattiṇ ca. *Kiṃ sabban tapaṃ garahissāmi* ti kena kāraṇena garahissāmi. Garahitabbam eva hi mayaṃ garahāma paṣaṃsitabbam paṣaṃsāma, na hi¹ bhaṇḍikaṃ karonto mahārajako viya dhotaṇ ca adhotaṇ ca ekato karomā ti dasseti. Idāni tam atthaṃ pakāsento *santi Kassapa eke samaṇa-brāhmaṇā* ti ādim āha.

4. *Yan te ekaccan* ti pañcavidhaṃ sīlaṃ, taṃ hi loke na koci na sādhu ti vadati. Puna *yan te ekaccan* ti pañcavidhaṃ veraṃ, taṃ hi¹ na koci sādhu ti vadati. Puna *yan te ekaccan* ti pañcadvāre asaṃvaram, te kira cakkhu nāma na nirundhitabbam, cakkhunā manāpaṃ rūpaṃ² daṭṭhabban ti vadanti. Esa nayo sotādisu. Puna *yan te ekaccan* ti pañcadvāre saṃvaram. Evaṃ paresaṃ vādena saha attano vādassa samānāsamānataṃ dassetvā idāni attano vādena saha paresaṃ vādassa samānāsamānataṃ dassento *yaṃ mayan* ti ādim āha, tatrā pi pañca-sīlādi vasen' eva attho veditabbo.

5. *Samanuyuñjatan* ti samanuyuñjantu. Ettha ca laddhiṃ pucchanto samanuyuñjati nāma ; kāraṇaṃ pucchanto *samanuggāhati* nāma ; ubhayaṃ pucchanto *samanubhāsati* nāma.

Satthārū vā satthāran ti satthārā vā saddhiṃ satthāram upasaṃharitvā kin te satthā te dhamme sabbaso pahāya pavattati³ udāhu samaṇo Gotamo ti. Dutiyapade pi es' eva nayo. Idāni tam atthaṃ yojetvā dassento *ye imesaṃ bhavaṇan* ti ādim āha.

6-12. Tattha *akusalā akusalasaṃkhātā* ti akusalā c' eva akusalā ti ca saṃkhātā nātā koṭṭhāsaṃ vā katvā ṭhapitā ti attho. Esa nayo sabbapadesu. Api c' ettha *sāvajjā* tisadosā. *Nālam ariyā* ti niddosattthena ariyā bhavitum nālam asaṃmatthā⁴.

Yaṃ *viññū samanuyuñjantū* ti yena viññū amhe ca aññe ca pucchantā evaṃ vadeyyuṃ taṃ ṭhānaṃ vijjati, atthi taṃ kāraṇan ti attho. *Yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyā* ti pare pana bhonto gaṇācariyā yathā vā tathā vā tam⁵ appamattakaṃ pahāya vattanti ti attho.

Amhe 'va tattha yebhuyyena paṣaṃseyyun ti idaṃ Bhagavā satthārā satthāraṃ samanuyuñjane pi āha, saṃghena saṃghaṃ samanuyuñjane pi. Kasmā ? Saṃghapasamsāya pi satthu yeva paṣaṃsā siddhito.

¹ B. & S. omit hi

² B. nāmarūpaṃ

³ B. vattati

⁴ Si. samattha

⁵ B. yaṃ vā taṃ vā

Pasīdamānā pi hi Buddhasampattiyaṃ saṅghe saṅghasampattiyaṃ ca Buddhhe pasīdanti. Tathā hi Bhagavato sarīranipphattiṃ¹ disvā, dhammadesanaṃ vā sutvā, bhavanti vattāro lābhā vata bho sāvakānaṃ ye evarūpassa satthu santikāvacarā ti evaṃ Buddhasampattiyaṃ saṅghe pasīdanti. Bhikkhūnaṃ pan' ācāragocaram abhikkamapaṭikkamādini ca disvā bhavanti vattāro santikāvacarānaṃ vata bho sāvakānaṃ ayaṃ ca upasamaḡuṇo, satthu kiṃ² rūpo bhavissati ti evaṃ saṅghasampattiyaṃ Buddhhe pasīdanti. Iti yā satthu pasamsā sā saṅghassa, yā saṅghassa pasamsā sā satthū ti, saṅghapasamsāya pi satthu yeva pasamsā siddhito. Bhagavā dvīsu pi nāyesu amhe 'va tattha yebbhuyena pasamseyyun ti āha. Samaṇo Gotamo ime dhamme anavasesaṃ pahūya vattati, yaṃ vā pana bhonto pare gaṇācariyā ti ādisu pan' ettha³ ayam adhippāyo.

13. Sampattasamādānasetuḡhātavasena hi tisso viratiyo. Tāsu sampattasamādānavirati⁴ mattam eva aññesaṃ hoti, setuḡhāvirati pana sabbena sabbaṃ natthi, pañcasu pana⁵ tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇappahānesu aṭṭhasamāpattivāsena⁶ eva vipassanāmettavasena ca tadaṅgavikkhambhanappahānamattam eva aññesaṃ hoti, itarāni tīṇi pahāṇāni sabbena sabbaṃ natthi.

Tathā hi sīlasaṃvaro khantisaṃvaro ñāṇasaṃvaro satisaṃvaro viriyasaṃvaro ti pañca saṃvaro, tesu pañcasīlamattam eva adhiṃvāsana-khantimattam eva ca aññesaṃ hoti, sesaṃ sabbena sabbaṃ natthi.

Pañca kho pan' ime uposath' uddesā, tesu pañcasīlamattam eva aññesaṃ hoti, pātimokkhasaṃvarasīlaṃ sabbena sabbaṃ natthi. Iti akusalappahāṇe ca kusalasamādāne ca tīsu viratīsu pañcasu pahāṇesu pañcasu saṃvaresu pañcasu uddesesu ca⁷ aham eva ca mayhaṃ ca sāvakasaṃgho loke paññāyati mayā hi sadiso satthā nāma mayhaṃ ca sāvakasaṃghena sadiso saṃgho nāma natthi ti Bhagavā sīhanādaṃ nadi'. Evaṃ sīhanādaṃ naditvā tassa sīhanādassa aviparītabhāva-bodhanattham atthi Kassapa maggo ti ādim āha.

Tattha maggo ti lokuttaramaggo. Paṭipadā ti pubbabhāgaṭṭhipadā. Kūlavādī ti ādini Brahmaḡāle vaṇṇitāni. Idāni taṃ duvidhaṃ pi maggaṃ ca ṭṭhipadaṃ ca ekato katvā desento⁸ ayam eva ariyo ti ādim āha.

14. Idaṃ pana sutvā acelo cintesi, samaṇo Gotamo mayhaṃ yeva maggo ca ṭṭhipadā ca atthi aññesaṃ natthi ti maññati hand' assāham amhākaṃ pi maggaṃ kathemi ti, tato acelaka-ṭṭhipadaṃ kathesi,

1 B. -sampattiṃ

2 B. kiṃ va

3 B. pi padesu

4 B. omits virati

5 Si. ca

6 S. & B. omī ca

7 Si. & B. nadati

8 B. dassento

ten' āha evaṃ vutte acelo Kassapo Bhagavantam etad avoca :...pe...udakorohanānuyogam anuyutto viharaṭṭi.

Tattha *taṇḍapaṅkama* ti tapārambhā tapakammāni ti attho. *Sāmañña-saṃkhatā* ti samaṇakammasaṃkhatā. *Brāhmaṇa saṃkhatā* ti brāhmaṇakammasaṃkhatā. *Acelako* ti niccelo naggo ti attho¹. *Muttūcāro* ti vissaṭṭhācāro, uccārakammādisu lokiyakulaputtācārena virahito tṭhitako va uccāraṃ karoti passāvaṃ karoti khādati bhuñjati ca². *Hatthāpa*³ *lekhaṇo* ti hatthe piṇḍaṃ hi tiṭṭhite jivhāyā hattham apa⁴likhati, uccāraṃ vā katvā hatthasmiṃ yeva daṇḍakasaññi hutvā hatthena apalikhati. Bhikkhāgahaṇattham ehi bhadantehi⁵ vutto na eti ti *na-ehi-bhadantiko*. Tena hi tiṭṭha bhadantehi vutte pi na tiṭṭhati ti *na tiṭṭha-bhadantiko*. Tad ubhayaṃ pi kira so etassa vacanaṃ kataṃ bhavisati ti na karoti. *Nābhikaṭaṇ* ti puretaraṃ gahetvā āhaṭabhikkhaṃ. *Na-uddissa-kataṇ* ti imaṃ tumhe uddissa kataṇ ti evaṃ āropita⁶ bhikkhaṃ. *Na nimantaraṇ* ti asukaṃ nāma kulaṃ vā vithiṃ vā gāmaṃ vā paviseyyāthā ti evaṃ nimantita-bhikkhaṃ pi na sādīyati na gaṇhāti.

Na kumbhīmukhā ti kumbhito uddharitvā diyyamānaṃ bhikkhaṃ na gaṇhāti. *Na kalopīmukhā* ti kalopi ti ukkhali⁷ vā pacchi vā tato pi na gaṇhāti. Kasmā ? Kumbhī-kalopiyo maṃ nissāya kaṭacchunā pahāraṃ labhanti ti. *Na-elakamantaraṇ* ti ummāraṃ antaraṃ katvā diyyamānaṃ na gaṇhāti. Kasmā ? Ayaṃ maṃ nissāya antarakaraṇaṃ labhati ti. Daṇḍamusalesu pi es' eva nayo.

Na dvinnan ti dvīsu bhuñjamānesu ekasmim utṭhāya dente na gaṇhāti. Kasmā ? Ekassa kavalantarāyo hoti ti. *Na gabbhiniyā* ti ādisu pana gabbhiniyā kucchiyaṃ dāraako kilamati ti, pāyantiyā dāra-kassa khīrantarāyo hoti, purisantaragatāya rati-antarāyo hoti ti na gaṇhāti. *Samkittisū* ti saṃkittetvā katabhattesu, dubbhikkha-samaye kira acelakasāvakaṃ acelakānaṃ atthāya tato tato taṇḍulādini samādāpetvā bhattaṃ pacanti, ukkaṭṭho acelako tato pi⁹ na paṭiggaṇhāti.

Na yattha sā ti yattha sunakho piṇḍaṃ labhissāmiti upaṭṭhito hoti, tattha tass'¹⁰ adatvā āhaṭaṃ na gaṇhāti. Kasmā ? Etassa piṇḍantarāyo hoti ti. *Na makkhikā*¹¹ *saṇḍasaṇḍacārini* ti samūha samūha¹² cārini, sace hi¹³ acelakaṃ disvā imassa bhikkhaṃ dassāmā ti manussā ti¹⁴ bhattagehaṃ pavisanti, tesu ca pavisantesu kalopīmukhādisu nīlinā makkhikā uppatitvā saṇḍasaṇḍā caranti tato āhaṭabhikkhaṃ

1 Si. omits ti attho

2 Si. omits ca

3 -va-

4 S. ava-

5 Si. & B. bhantehi ; S. bhaddantehi

6 B. -cita-

7 Si. ukkhalipacchi

8 Si. omits ekassa

9 Si. omits pi

10 S. puts tassa before tattha

11 S. omits na makkhikā

12 B. samoha samoha-

13 Si. omits sace hi

14 S. omits ti

na gaṇhāti. Kasmā? Maṃ nissāya makkhikānaṃ gocarantarāyo jāto ti.

Thusodakan ti sabba-sassa-sambhārehi kataṃ sucirakaṃ¹, ettha ca surāpānaṃ eva sāvajjaṃ, ayaṃ pana sabbesu pi sāvajjasāññi.

Ekāgārīko ti yo ekasmiṃ yeva gehe bhikkhaṃ labhivā nivattati. *Ekālopi*ko ti yo² eken' eva ālopena yāpeti. *Dvāgārīkūārsu* pi es' eva nayo. *Ekissū pi dattiyā* ti ekāya dattiyā, datti³ nāma ekā khuddakā pāti hoti, yattha aggaḃhikkhaṃ pakkhipivā ṭhapenti.

Ekāhikan ti ekadivasantarikaṃ. *Addhamāsikan* ti aḍḍhamāsanta-rikaṃ.

Pariyāyabhaddabhojanan ti vārabhaddabhojanaṃ, ekāhavārena dvihavārena sattāhavārena aḍḍhamāsavārenā ti evaṃ divasavāren' āgata-bhaddabhojanaṃ.

Sākabhakkho ti allasākabhakkho. *Sāmākabhakkho* ti sāmāka-taṇḍula-bhakkho. *Nivārīlīsu* nivārā nāma araññe sayaṃ jātā vihijāti. *Daddulan* ti cammakārehi cammaṃ likhivā chaḍḍitakasaṭṭhaṃ. *Haṭṭhaṃ* vuccati silesa pi sevālo pi. *Kaṇan* ti kuṇḍakaṃ. *Ācāmo* ti bhadda-ukkhali-kāya laggo jhāmako odano. Taṃ chaḍḍitaṭṭhānato va gaḥetvā khādati odanakaññiyaṃ ti pi vadanti. *Pīṇṇūkādāyo* pākāṭā eva. *Pavattaphalabhojī* ti patitaphalabhojī.

Sāṇānī ti sāṇavākacelāni⁴. *Masāṇānī* ti missakacelāni. *Chavaḍḍasānī* ti matasarīrato chaḍḍitavattānī erakatiṇāḍīni vā ganḥetvā katanivāsānāni. *Paṃsukulānī* ti paṭṭhaviyaṃ chaḍḍita-nantakāni. *Tirīṭṭānī* ti rukkhataca-vattānī. *Ajīnan* ti ajīnamigacammaṃ. *Ajīnak-khipan* ti tad eva majjhe phālitaṃ⁵. *Kusacīran* ti kusatiṇāni ganḥetvā kata-cirakaṃ⁶. *Vākacīraphalakaāresu* pi es' eva nayo. *Kesakambalan* ti manussakesehi katakambalaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ 'seyyathā pi bhikkhave yāni kānici⁷ tantāvutāni vattānī kesakambalo tesāṃ patikiṭṭho⁸ akkhāyati, kesakambalo bhikkhave site sīto ca uṇhe uṇho ca appaggho ca dubbaṇṇo ca duggandho ca⁹ dukkhasamphasso cā ti'. *Vālakambalan* ti assavālehi katakambalaṃ. *Ulūkapaḥkhikan* ti ulūka-pakkhāni bandhitvā¹⁰ katanivāsanaṃ.

Ukkutikappadhānam anuyutto ti ukkuṭikaviriyam anuyutto. Gacchanto pi ukkuṭiko va hutvā uppatitvā uppatitvā gacchati. *Kaṇṭakāpassayiko* ti ayaṇṭake vā pakati-kaṇṭake vā bhūmiyaṃ koṭṭetvā tattha cammaṃ attharivā ṭhānacaṇkamāḍīni karoti. *Seyyan* ti sayanto pi¹¹ tatth' eva

1 S. & B. socirakaṃ 2 Si. omits yo 3 B. ekadatti 4 S. -colāni

5 B. phālitaṃ 6 B. -cirakaṃ 7 B. -cintāvutāni 8 paṭikkutṭho; B. patikikittṭho

9 S. & B. add vāyati

10 B. ganḥetvā

11 B. omits pi

seyyaṃ kappeti. *Phalakaseyyaṃ* ti rukkhaphalakaseyyaṃ. *Thaṇḍilaseyyaṃ* ti thaṇḍile ucce bhūmiṭṭhāne seyyaṃ. *Ekapassayiko* ti ekapassen' eva sayati. *Rajojalladharo* ti sarīraṃ telena makkhetvā rajutṭhānaṭṭhāne tiṭṭhati, ath' assa sarīre rajojallaṃ laggati, taṃ dhāreti. *Yathāsanthatiko* ti laddham āsanam akopetvā yad eva labhati, tath' eva nisīdanasīlo. *Vekatiko* ti vikaṭakhādanasīlo. *Vikaṭaṇ* ti gūthaṃ vuccati. *Āpūnako* ti paṭikkhitta-sitūdakāpāno. *Sāyaṃ tatiyaṃ assū* ti sāyaṃ tatiyakam, pāto majjhantike sāyanti divasassa tikkhattuṃ pāpaṃ pavāhessāmīti udako-rohanānuyogam anuyutto viharati ti.

15. Atha Bhagavā sīlasampadādihi vinā tesam tapo-pakkamānaṃ niratthakataṃ dassento *acelako ce pi Kassapa hoṇi* ti ādim āha.

Tattha *ārakū cū* ti dūre yeva. *Averaṇ* ti dosaveravirahitaṃ¹. *Avyū-pajjhaṇ* ti domanassa-vyūpajjha-virahitaṃ.

16. *Dukkaraṃ bho Gotamā* ti idaṃ Kassapa, mayaṃ pubbe ettaka-mattaṃ sāmāññaṃ ca brahmaññaṃ cā ti vicārāma, tumhe pana aññaṃ yeva sāmāññaṃ ca brahmaññaṃ ca vadathā ti dipento āha.

Pakati kho esū ti pakati kathā esā. *Imāya ca Kassapa mattāyū* ti Kassapa yadi iminā pamāṇena evaṃ parittakena paṭipattikkamena sāmāññaṃ vā brahmaññaṃ vā dukkaraṃ sudukkaraṃ nāma abhavissa, tato n'etaṃ abhavissa kallaṃ vacanāya dukkaraṃ sāmāññaṃ dukkaraṃ² brahmaññaṃ³ ti ayam ettha padasambandhena saddhim attho. Etena nayena sabbattha padasambandho veditabbo.

17. *Dujjāno* ti idaṃ pi so iminā mayaṃ pubbe ettakena samaṇo vā brāhmaṇo vā hoti ti vicārāma tumhe pana aññathā vā vadathā ti idaṃ sandhāy' āha.

Athassa Bhagavā taṃ paṭi⁴vādaṃ paṭikkhipitvā sabhāvato va dujjā-nabhāvam āvikaronto puna pi *pakati kho* ti ādim āha. Tatrā pi vuttanayen' eva padasambandhaṃ katvā attho veditabbo.

18-20. *Katamā pana sū bho Gotamā* ti kasmā pucchati. Ayaṃ kira paṇḍito Bhagavato kathentass' eva katham uggaheṣi, ath' attano paṭipattiyaṃ niratthakataṃ viditvā *samaṇo Gotamo tassa cāyaṃ sīlasampadā cittaṣaṃ padā paññāsampadā abhāvītā hoti asacchikatā atha kho so ārakū va sīmaññū* ti ādim āha. *Handa dūni naṃ tū sampattiyo pucchūmī* ti sīlasampadādi vijānanatthaṃ pucchati. Ath' assa Bhagavā Buddh' uppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ kathento tā sampattiyo dassetum *idha Kassapū* ti ādim āha.

Imāya ca Kassapa sīlasampadāyū ti idaṃ arahattaphalam eva sandhāya vuttaṃ. Arahattaphalapariyosānaṃ hi Bhagavato sāsaṇaṃ,

tasmā arahattaphalasampayuttāhi sila-citta-paññāsampadāhi aññā uttaritarā vā paṇitatarā vā silādisampadā¹ natthi ti āha. Evañ ca pana vatvā idāni anuttaraṃ Buddha²-sihanādaṃ nadanto *santi Kassapa eke samaṇabrāhmaṇā* ti ādim āha.

21. Tattha *ariyaṃ* ti nirupakkilesaṃ paramavisuddhaṃ. *Paramaṃ* ti uttamaṃ, pañcasīlāni hi ādiṃ katvā yāva pātimokkhasaṃvarasilā silaṃ eva lokuttaramagga-phalasampayuttaṃ pana paramasilāṃ nāma.

Nāhaṃ tatthā ti tattha sīle pi paramasīle pi aham attano sama-samaṃ mama silasamena sīlena mayā samaṃ puggalaṃ na passāmi ti attho.

Aham eva tattha bhiyyo ti aham eva tasmīṃ sīle uttamo. Katamas-min³ ti⁴. *Yadidaṃ adhisīlan* ti yaṃ etaṃ uttamasīlan ti attho. Iti imaṃ paṭhamam sihanādaṃ nadati.

Tapojigucchavādū ti ye tapojigucchaṃ vadanti. Tattha *tapatī* ti tapo. Kilesasantāpaka-viriyass' etaṃ nāmaṃ. Tad eva te kilese *jigucchati* ti jigucchā. *Ariyā paramā* ti ettha niddosattā ariyā. Aṭṭh' ārambhavattuvasena pan'⁵ uppannā vipassanā viriyasaṃkhātā tapojigucchā, tapojigucchā va magga-phalasampayuttā paramā nāma. *Adhijegucchaṃ* ti idha jigucchabhāvo jegucchaṃ uttamaṃ jegucchaṃ adhijegucchaṃ tasmā yad idam adhijegucchaṃ tattha *aham eva bhiyyo* ti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Paññādhikāre pi. Kammasakatāpaññā ca vipassanāpaññā ca paññā nāma. Magga-phalasampayuttā paramā paññā nāma. Adhipaññan ti ettha līṅgavipallāso veditabbo. Ayam etth' attho yā ayam adhipaññā nāma *aham ev' ettha bhiyyo* ti.

Vimuttādhikāre. Tadaṅgavikkhambhanavimuttiyo vimutti nāma. Samucchedapaṭippassaddhi nissaraṇavimuttiyo pana paramā vimutti ti veditabbā. Idhā pi ca *yadidaṃ adhivimutti* ti yā ayam adhivimutti aham ev' ettha bhiyyo ti attho.

22. *Suññāgāre* ti suññe ghare ekako va nisīdityā ti adhippāyo. *Parisāsu cā* ti aṭṭhasu parisāsu. Vuttaṃ pi c' etaṃ 'cattār' imāni Sāriputta Tathāgatassa 'vesārajjāni yehi vesārajjehi samannāgato Tathāgato āsabhaṇṭhānaṃ paṭijānāti parisāsu sihanādaṃ nadati ti' suttaṃ vitthāre-tabbam.

Pañhañ ca naṃ pucchanti ti paṇḍitā devamanussā pañham abhisam-kharitvā pucchanti. *Vyākaroti* ti taṃ khaṇaṃ yeva vissajjesi. *Cittam ārādheti* ti pañhavissajjanena mahājanassa cittaṃ paritoseti yeva.

1 Si. -ādi

2 S. omits Buddha ; B. mahā-

3 Si. -rasmim

4 B. omits ti

5 B. pi

6 B. adds tathāgata-

Na ca kko sotabbaṃ maññanti ti cittaṃ ārādhettvā kathentassa pi 'ssa vacanaṃ pare sotabbaṃ na maññanti ti, evaṃ ca vadeyyun ti attho. *Sotabbaṃ c' assa maññanti* ti devā pi manussā pi mahantena¹ ussāhena sotabbaṃ maññanti. *Pasīdanti* ti supasannā kallacittā muducittā honti. *Pasannākāraṃ karonti* ti na muddhappasannā va² honti paṇītāni cīva-rādīni Veluvanavihārādayo ca mahāvihāre pariccajantā pasannākāraṃ karonti. *Tathattāyā* ti yaṃ so dhammaṃ deseti tathābhāvāya dhammā-nudhamma-paṭipatti-pūraṇatthāya paṭipajjanti ti attho. *Tathattāya ca paṭi-pajjanti* ti tathābhāvāya³ paṭipajjanti. Tassa hi Bhagavato dhammaṃ sutvā keci saraṇesu keci pañca-sīlesu⁴ paṭiṭṭhahanti, apare nikkhamitvā pabbajanti⁵. *Paṭipannā ca ārādhenti* ti taṃ ca pana paṭipadaṃ paṭi-pannā pūretuṃ⁶ sakkonti, sabbākārena pana⁷ pūrenti⁸, paṭipattipūra-ṇena tassa bhoto Gotamassa cittaṃ ārādhenti ti vattabbā⁹. Imasmiṃ pan' okāse thatvā sīhanādā samodhānetabbā.

Ekaccaṃ tapassiṃ nīraye nibbattaṃ passāmi ti hi Bhagavato eko sīhanādo. Aparāṃ sagge nibbattaṃ passāmi ti eko. Akusaladhamma-pappahāne aham eva seṭṭho ti eko. Kusaladhammasamādāne pi aham eva seṭṭho ti eko. Akusaladhammappahāne mayham eva¹⁰ sāvaka-saṃgho seṭṭho ti eko. Kusaladhammasamādāne pi mayham eva¹¹ sāvaka-saṃgho seṭṭho ti eko. Sīlena mayham sadiso natthi ti eko. Viriyena mayham sadiso natthi ti eko. Paññāya mayham sadiso natthi ti eko. Vimuttiyā mayham sadiso natthi ti eko¹².

Sīhanādaṃ nadanto parisamajjhe nisīditvā nadāmi ti eko. Visārado hutvā nadāmi ti eko. Pañhaṃ maṃ pucchanti ti eko. Pañhaṃ vissajjemi ti eko. Vissajjanena parassa cittaṃ ārādhemi ti eko. Sutvā¹³ sota-bbaṃ maññanti ti eko. Sutvā me pasīdanti ti eko. Pasannā¹⁴ pasannā-kāraṃ karonti ti eko. Yaṃ paṭipattiṃ desemi tathattāya paṭipajjanti ti eko. Paṭipattiyā¹⁵ ca¹⁶ maṃ ārādhenti ti eko.

Iti purimānaṃ dasannaṃ ekekassa parisāsu ca nadati ti ādayo dasa dasa¹⁷ parivārā. Evan te dasa purimānaṃ dasannaṃ parivāravasena satāṃ purimā ca dasā ti dasādhikaṃ¹⁸ sīhanādasataṃ hoti. Ito añña-smiṃ pana sutte ettakā sīhanādā dullabhā ten' idaṃ suttaṃ mahāsīha-nādan ti vuccati.

1 Si. & B. add eva

2 B. omits va

3 Si. tatha-

4 Si. & B. pañcasu sīlesu

7 B. omits pana

11 Si. yeva

14 B. omits pasannā

18 Si. dasuttaraṃ

5 S. pabbajjanti

8 B. paṭipūrenti

12 B. avoids repetition by 'pe'

15 Si. paṭipannā

6 Si. puts 'na' before and after pūretuṃ

9 Si. vattabbaṃ

13 Si. omits it

16 B. omits ca

17 Si. omits it.

Iti Bhagavā *sīhanūdaṃ kho samaṇo Gotamo nadati taṃ ca kho suvīṇāgāre nadatī* ti evaṃ vādānuvādaṃ¹ paṭisedhetvā idāni parisati naditapubbaṃ puna sīhanādaṃ dassento *ekam idāhan* ti ādim āha.

23. Tattha *tatra mam aññatataro tāpasa-brahmacārī* ti tatra Rājagahe Gijjhakūṭe pabbate viharantaṃ mam aññatataro tāpasa-brahmacārī² Nigrodho nāma paribbājako. *Adhijegucche* ti viriyena pāpajigucchānādhikāre pañhaṃ pucchi. Idaṃ yaṃ taṃ Bhagavā Gijjhakūṭe mahāvihāre nisinno Udumbarikāya deviyā uyyāne nisinnassa Nigrodhassa ca paribbājakassa Sandhānassa ca upāsakassa dibbāya sotadhātuyā kathāsallāpaṃ sutvā akāsen' āgantvā³ tesaṃ santike paññatte āsane nisīditvā Nigrodhena adhijegucche puttḥapañhaṃ vissajjesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ *paraṃ viya mattūyū* ti paramāya mattāya atimahantena⁴ pamāṇenā ti attho. *Ko hi bhante* ti ṭhapetvā andhabālaṃ diṭṭhigatikam añño paṇḍitajātiko ko nāma Bhagavato dhammaṃ sutvā na attamana assā ti vadati. *Labheyyāhan* ti idaṃ so ciraṃ vata me aniyyānikapakkhe yojetvā attā kilamito, sukkha-naditīre nhāyissāmi ti samparivattentena viya thuse koṭṭhentena viya na koci attho nipphādito, handāham attānaṃ yoge yoressāmi ti cinto⁵ āha.

24. Atha Bhagavā yo kho⁶ Khandhake titthiyaparivāso paññatto yam⁷ aññatitthiyapubbo sāmaṇera-bhūmiyaṃ ṭhito ahaṃ bhante itthan nāmo aññatitthiyapubbo imasmim dhamma-vinaye ākaṅkhāmi upasampadaṃ svāhaṃ bhante saṃghaṃ cattāro māse parivāsaṃ yācāmi ti ādinā nayena samādiyivā parivasati taṃ sandhāya *yo kho Kassapa aññatitthiyapubbo* ti ādim āha.

Tattha *pabbajjan* ti vacanasiliṭṭhatā-vasen' eva vuttaṃ. Aparivasi tvā yeva hi pabbajjaṃ labhati, upasampadatthikena pana na⁸ atidivā⁹ kālena gāmapavesanādini aṭṭhavattāni pūrentena parivasitabbaṃ. *Āraddhacittā* ti aṭṭhavatta-pūraṇena tuṭṭhacittā, ayam ettha saṃkhepo¹⁰, vitthārato pan' esa¹¹ titthiyaparivāso Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya pabbajjākkhandhaka-vaṇṇanāya vuttanayen' eva veditabbo.

Api ca m' etthū ti api ca me ettha. *Puggala-vemattatū veditū* ti puggala-nānattaṃ veditaṃ. Ayam puggalo parivāsāraho, ayam na parivāsāraho ti idaṃ mayhaṃ pākāṇa ti dasseti. Tato Kassapo cintesi, aho acchariyaṃ Buddhasāsaṇaṃ yattha evaṃ ghaṃsitvā koṭṭetvā yuttam eva gaṇhanti ayuttaṃ chaḍḍenti ti tato suṭṭhutam pabbajjāya sañjāt' ussāho *sace bhante* ti ādim āha.

1 Si. vādānaṃ vadāṃ

3 Si. gantvā

6 S. & B. anena for kho

9 S. atikālena

2 S. tava sabrahmacārī

4 B. & Si. add eva

7 Si. yo

10 B. adds attho

5 Si. cintetvā

8 S. & B. omit na

11 B. omits esa

Atha kho¹ Bhagavā tassa tibbacchandataṃ viditvā, na Kassapo parivāsam arahatī ti aññatarāṃ bhikkhum āmantesi, gaccha bhikkhu Kassapaṃ nhāpetvā pabbājetvā ānehi ti. So tathā katvā taṃ pabbājetvā Bhagavato santikam agamāsi. Bhagavā taṃ gaṇamajjhe nisīdāpetvā upasampādesi. Tena vuttam *alattha kho acelo Kassapo Bhagavato santike pabbajjam alatti' upasampadan* ti.

Acirūpasampanno ti upasampanno hutvā na ciram eva. *Vūpakattiho* ti vatthukāma-kilesakāmehi kāyena c' eva cittena ca vūpakattiho. *Appamatto* ti kammaṭṭhāne satim avijahanto. *Ātāpi* ti kāyika-cetasika-samkhātena viriyena² ātāpi³. *Pahitatto* ti kāye ca jivite ca anapekkhatāya pesitatto⁴ vissatṭh' attabhāvo. *Yass' atthāyā* ti yassa atthāya. *Kulaputtā* ti ācāra-kulaputtā. *Sammad evā* ti hetunā va⁵ kāraṇen' eva. *Tad anuttaran* ti tam anuttaraṃ. *Brahmacariya-pariyosāna* ti magga-brahmacariyassa⁶ pariyosānabhūtam arahattaphalaṃ. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. *Ditt'h' eva dhamme* ti imasmiṃ yeva attabhāve⁷. *Sayam abhinñā sacchikatvā* ti attanā eva paññāya paccakkhaṃ katvā aparapaccayaṃ ñatvā⁸ ti attho. *Upasampajja vihāsi* ti pāpuṇitvā sampādetvā vihāsi. Evaṃ viharanto pi⁹ *khīnā jāti* . pe...*abbhaññāsi* ti evam assa paccavekkhaṇa-bhūmiṃ dassetvā arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhāpetum *aññataro kho pan' āyasmā Kassapo arahataṃ aho* ti vuttam. Tattha *aññataro* ti eko. *Arahataṃ* ti arahantānaṃ Bhagavato sāvakānaṃ arahantānaṃ abbhantaro aho ti ayam ettha adhippāyo. Yaṃ yaṃ pana antarantarā na vuttam taṃ taṃ tattha tattha¹⁰ pākaṭam evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya KASSAPA¹¹ SIHANĀDA SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā¹².

1 Si. omits kho

4 S. & B. pesitacitto

7 Si. & B. attanā

10 S. and Si. adds vuttattā

2 Si. & B. viriyā tapena

5 B. omits va

8 B. sacchikatvā

11 S. mahā-

3 Si. ātāpavā

6 B. -cariya-pari-

9 B. & Si. ca

12 S. adds aṭṭhamam.

IX. POṬṬHAPĀDA SUTTA VAṆṆANĀ.

1. *Evaṃ me sutaṃ...pe...Sāvattiyaṃ* ti Poṭṭhapādasuttaṃ. Tatrāyam anupubba¹ pada-vaṇṇanā.

Sāvattiyaṃ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikass' ūrāme ti Sāvattim upanissāya yo Jetassa kumārassa vane Anāthapiṇḍikena gahapatiṇā ārāmo kārīto tattha viharati.

Poṭṭhapādo paribbājako ti nāmena Poṭṭhapādo nāma² channapari-bbājako. So kira gihikāle brāhmaṇamahāsālo kāmesu ādinavaṃ disvā cattālisakoṭṭiparimāṇaṃ bhogakkhandhaṃ pahāya pabbajitvā tittihiyānaṃ gaṇācariyo jāto.

Samayaṃ pavadanti etthā ti samayaṃ pavādako³. Tasmiṃ kira tṭhāne Caṅki-Tārukkha-Pokkharasāḍippabhūṭayo brāhmaṇa-niggaṇṭhācelakapari-bbājakādayo ca pabbajitā sannipatitvā attano attano samayaṃ pavadanti⁴ kathenti dīpentī, tasmā so ārāmo *samayaṃ pavādako* ti vuccati. Sveva Tiṇḍukācīrasaṃkhātāya Timbarukkhapantiyā⁵ parikkhitattā⁶ *Tiṇḍukāciro*. Yasmā paṇ⁷ ettha paṭhamam ekā va sālā ahoṣi, pacchā mahāpuññaṃ paribbājakaṃ nissāya bahūsālā katā tasmā tam eva ekaṃ sālā upādāya laddhanāmasena *ekasūlako* ti vuccati. Mallikāya pana Pasenadirañño deviyā uyyānabhūto so pupphaphalasampanno ārāmo ti katvā Mallikāya ārāmo ti saṃkhaṃ⁸ gato. Tasmiṃ *samayaṃ pavādake Tiṇḍukāciro ekasūlake Mallikāyārāme paṭivasati* ti nivāsaphāsutāya vasati.

2. Ath' ekadivaṃ Bhagavā paccūsasamaye sabbaññuta-ññaṃ paṭtharitvā lokaṃ pariggaṇhanto ññaṃ jālassa anto gataṃ paribbājakaṃ disvā, ayaṃ Poṭṭhapādo mayhaṃ ññaṃ jāle paññāyati, kin nu kho bhaviṣṣati ti upaparikkhanto addasa, aham ajja tattha gamissāmi, atha maṃ Poṭṭhapādo nirodhaṇ ca nirodhā vuṭṭhānaṇ ca pucchissati, tassāhaṃ sabbabuddhānaṃ ññaṇa saṃsandetvā tad ubhayaṃ kathessāmi, atha so katipāh⁹ accayena Cittaṃ Hatthisāriputtaṃ gahetvā mama santikaṃ āgamissati tesam ahaṃ dhammaṃ desissāmi, desanāvasāne Poṭṭhapādo maṃ saraṇaṃ gamissati. Citto Hatthisāriputto mama santike pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇissati ti. Tato pāto va sarīra-paṭijaggaṇaṃ katvā surattadupaṭṭhaṃ⁹ nivāsetvā vijjullatā-sadisaṃ kāya-

1 B. & Si. apubba-

4 B. & Si. vadanti

7 S. saṃkhyāṃ

2 S. omits nāma

5 Si. Timbaru-; B. omits it

8 Si. katipāhassa

3 B. & S. -kaṃ

6 S. parikkhitattā

9 S. -dupaṭṭhaṃ

bandhanaṃ bandhitvā Yugandharapabbataṃ parikkhipitvā t̥hita-mahā-meghaṃ viya meghavaṇṇaṃ paṃsukulam ekapaṃsavaragataṃ katvā paccagghaṃ selamayaṃ pattaṃ vāmaṃsakūṭe laggetvā Sāvatt̥hiṃ piṇḍāya pavisissāmi ti siho viya Himavantapādā vihārā nikkhami. Imam atthaṃ sandhāya *atha kho Bhagavā* ti ādiṃ vuttaṃ.

Etad aho ti nagaradvārasamīpaṃ gantvā attano rucivasena suriyam oloketva¹ atippātabhāvam² eva disvā etam aho. Yan nūnāhan ti saṃsaya-paridīpano³ viya⁴ nipāto Buddhānaṃ ca saṃsayo nāma natthi. Idaṃ karissāma idaṃ na karissāma imassa dhammaṃ desessāma imassa dhammaṃ⁵ na desessāma ti evaṃ parivittakka-pubbabhāgo⁶ pan' esa Buddhānaṃ⁷ labbhati. Tenāha *yan nūnāhan* ti yadi panāhan ti attho.

3. *Unnīdiniyā* ti uccaṃ nadamānāya. Evaṃ nadamānāya c' assā uddhaṃ gamanavasena ucco disāsu patthaṭṭavasena mahāsaddo ti *uccāsadda-mahāsaddāya*. Tesam hi paribbājakaṇaṃ pāto va vuṭṭhāya kattabbaṃ nāma cetiyavattaṃ vā bodhivattaṃ vā ācariyupajjhāyavattaṃ vā yonisomanasikēro vā natthi. Tena te pāto 'va vuṭṭhāya bālātape nisinnā imassa hattho sobhano imassa pādo ti evaṃ aññamaññassa hatthapādādini vā ārabba itthipurisadārakadārikādinaṃ⁸ vaṇṇe vā aññaṃ va kāmassādabhavassādādivatthum ārabba kathaṃ sanuṭṭhāpetvā⁹ anupubbena rājakathādi anekavidhaṃ tiracchānakathaṃ kathenti. Tena vuttaṃ *unnīdiniyā uccāsadda-mahāsaddāya anekavihitam tiracchāna-kathaṃ kathenti* ti.

4. Tato Poṭṭhapādo paribbājako te paribbājake oloketvā ime paribbājaka ativiya aññaṃmaññaṃ agāravā, mayaṃ ca samaṇassa Gotamassa pātubhāvato paṭṭhāya suriyuggamane khajjopanakūpamā jātā lābha-sakkāro pi no parihīno, sace pan' imaṃ t̥hānaṃ samaṇo Gotamo vā Gotama-sāvako¹⁰ vā gihi-upaṭṭhāko vā tassa āgaccheyya ativiya lajjaniyaṃ bhavissati, parisadoso kho pana parisajeṭṭhakass' eva upari ārohati ti ito c' ito ca vilokento¹¹ Bhagavantam addasa. Tena vuttam *addasā kho Poṭṭhapādo paribbājako.....pe.....tunhī ahesun* ti.

Tattha *saṇṭhapesī* ti sikkhāpesi vajjam assā paṭicchādesi. Yathā susaṇṭhitā hoti tathā naṃ t̥hapesī ti. Yathā nāma parisamajjhaṃ pavisaṇto puriso vajjapaṭicchādanatthaṃ nivāsanaṃ saṇṭhapeti pārupanaṃ saṇṭhapeti rajokīṇṇaṭṭhānaṃ puñchatī evaṃ assā vajjapaṭicchāda-

1 Si. ulloketvā

4 B. omits it

7 B. & Si. sabbabuddhānaṃ

10 Si. and B. Gotamassa

2 B. & Si. atippago-

5 Si. omits it

8 S. -dārikānaṃ

11 Si. and B. olokento

3 B. -dīpane

6 Si. -takko pubbhāga

9 Si. paṭṭhapetvā

nattham *appasaddā bhonto* ti sikkhāpento yathā susaṅṭhitā hoti tathā naṃ ṭhapesi ti attho.

Appasaddakāmo ti appasaddam icchati. Eko nisīdati eko tiṭṭhati, na gaṇasaṅgaṇikāya yāpeti. *Upasaṅkamanitabbaṃ maññeyyā* ti idhāgan-tabbaṃ maññeyya. Kasmā pan' esa Bhagavato upasaṅkamanam paccāsimsati ti. Attano vuddhiṃ patthayamāno.

Paribbājaka kira Buddhesu vā Buddha-sāvakesu vā attano santikam āgatesu ajja amhākaṃ santikaṃ samaṇo Gotamo āgato, Sāriputto āgato, na kho pana te yassa vā tassa vā santikaṃ gacchanti, passatha amhākaṃ uttamabhāvan ti attano upaṭṭhākānaṃ santike attānam ukkhipanti ucce ṭhāne ṭhāpenti Bhagavato pi upaṭṭhāke gaṇhituṃ vāyamanti. Te kira Bhagavato upaṭṭhāke disvā evaṃ vadanti, tumhākaṃ satthā bhavaṃ ; Gotamo pi Gotama-sāvako pi amhākaṃ santikam āgacchanti, mayam aññamaññaṃ samaggā, tumhe pana amhe akkhīhi pi passituṃ na iccha-tha sāmīcikaṃmaṃ na karotha kiṃ vo amhehi aparaddhan¹ ti. Ath' ekacce manussā Buddhā pi etesaṃ santike² gacchanti, kim amhākaṃ ti, tato paṭṭhāya te disvā na pamajjanti *tumhā ahesu* ti Poṭṭhapādaṃ parivāretvā nissaddā nisīdiṃsu.

5. *Svāgataṃ bhante* ti suṭṭhu āgamanam bhante Bhagavato. Bhaga-vati hi³ āgate ānando hoti, gate soko ti dīpeti. *Cirassaṃ kho bhante* ti kasmā āha ? Kiṃ Bhagavā pubbe pi tattha gatapubbo ti ? Na gata-pubbo. Manussānaṃ pana kuhiṃ gacchantā kuto āgatattha kiṃ magga-muḥhattha cirassaṃ āgatatthā ti evam ādayo piyasamudācārā honti tasmā evam āha. Evañ ca pana vatvā na mānattaddho hutvā nisīdi. Uṭṭhāyāsanā Bhagavato paccuggamanam akāsi. Bhagavantam hi upa-gataṃ disvā āsanena animantento vā apacitīm akaronto vā dullabho. Kasmā ? Ucca-kulinatāya⁴. Ayaṃ pi paribbājako attano nisinnāsānaṃ papphoṭetvā Bhagavantam āsanena nimantento *nisīdatu bhante Bhagavā idam āsanaṃ pavāraṇaṃ* ti āha.

Antarā kathā vippakatā ti nisinnānaṃ vo ādito paṭṭhāya yāva mam' āgamanam etasmim antare kā nāma kathā vippakatā ; mam' āgama-na-paccayā katamā kathā pariyaṇtaṃ na gatā vadatha yāva naṃ pariyaṇtaṃ netvā desemī ti⁵ sabbaññupparāṇaṃ pavāresi.

6. Atha paribbājako niratthakathā⁶ esā nissārā vaṭṭasannissitā na tumhākaṃ purato vattabbatam arahatī ti dīpento *tiṭṭhat' esā bhante* ti ādim āha. Tiṭṭhat' esā bhante ti sace Bhagavā sotukāmo bhavissati

1 B. -ddhun

2 Si. & B. santikaṃ

3 B. & Si. add no

4 S. & Si. uccā-

5 Si. demīti

6 B. & Si. niratthakā-

7 Si. tiṭṭhate tattharesū

pacchā p' esā kathā na dullabhā bhavissati, amhākaṃ pan' imāya kathāya attho natthi Bhagavato pan' āgamaṇaṃ labhitvā mayam¹ aññad eva sukāraṇaṃ pucchāmā ti dīpeti. Tato taṃ pucchanto *purimāni bhante* ti ādim āha.

Tattha *kutūhalasālāyaṇ* ti kutūhalasālā nāma paccekasālā natthi. Yattha pana nānātitthiyā samaṇa-brāhmaṇā nānāvidhaṃ kathaṃ pavatenti sā bahūnaṃ ayaṃ kiṃ vadati ayaṃ kiṃ vadati ti kutūhaluppattiṭṭhānato kutūhalasālā ti vuccati.

Abhisaññānirodhe ti ettha abhi ti upasaggamattaṃ. *Sanñānirodhe* ti cittanirodhe khaṇikanirodhe kathā uppannā ti attho. Idaṃ pana tassā uppatikāraṇaṃ. Yadā kira Bhagavā Jātaṃ vā katheti sikkhāpadaṃ vā paññāpeti tadā sakala-Jambudīpe Bhagavato kittighoso pattharati². Titthiyā taṃ sutvā bhavaṃ kira Gotamo pubbacariyaṃ kathesi, mayaṃ kiṃ na sakkoma tādisaṃ³ kiñci kathetun ti Bhagavato paṭibhāgākāriyaṃ⁴ karontā ekaṃ bhavantarasaṃmayaṃ kathenti, bhavaṃ Gotamo sikkhāpadaṃ paññāpesi mayaṃ kiṃ na sakkoma paññāpetun ti attano sāvakanāṃ kiñcid eva sikkhāpadaṃ paññāpenti⁵. Tadā pana Bhagavā atṭhavidhapaṇisaṃmajjhe nisīditvā nirodhakathaṃ kathesi. Titthiyā taṃ sutvā, bhavaṃ kira Gotamo nirodhaṃ nāma kathesi, mayaṃ pi taṃ kathayissāmā ti sannipatitvā kathayimsu. Tena vuttam *abhisaññānirodhe kathā udapādā* ti.

Tatr' ekacce ti tesu ekacce. Purimo c' ettha yvāyaṃ bāhire titthāyatane pabbajito cittappavattiyāṃ dosaṃ disvā acittakabhāvo santo ti samāpattiṃ bhāvetvā ito cuto pañcakappasatāni asaṇṇibhave ṭhatvā⁶ puna idha uppajjati tassa saññuppadē ca nirodhe ca hetum apassanto *ahetu appaccayā* ti āha.

Dutiyo taṃ nisedhetvā migasiṅgi-tāpasassa⁷ asaṇṇakabhāvaṃ gahetvā *upeti pi apeti pi* ti āha. Migasiṅgi-tāpaso kira attantapo⁸ ghoratapo paramādhitindriyo⁹ ahosi. Tassa silatejena sakkavimānaṃ uṇhaṃ ahosi. Sakko devarājā sakkaṭṭhānaṃ¹⁰ nu kho tāpaso pattheti ti Alambusaṃ nāma devakaṇṇaṃ tāpasassa tapaṃ¹¹ bhinditvā ehi ti pesesi. Sā tattha gatā. Tāpaso paṭhamadivase taṃ disvā palāyitvā paṇṇasālaṃ pāvisi. Dutiya divase kāmaccchanda-nīvaraṇena laggo taṃ hatthe 'va aggahesi. So tena dibbaphassena phutṭho visaññi hutvā tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena saññaṃ paṭilabhi¹² taṃ disvā¹³ so

1 S. omits it

2 S. patthari

3 Si. tādisaṃ

4 Si. -kariyaṃ ; B. -kriyaṃ

5 S. and B. paññāpenti in all places.

6 B. uppajjitvā

7 Si. & B. -siṅga-

8 S. tattatapo 9 Si. -rati-

10 B. saka-

11 S. vāsaṃ

13 B. and S. -labhati

14 B. & Si. omit it

pi diṭṭhigatiko tiṇṇaṃ samvacccharānaṃ accayena nirodhā vuṭṭhito ti maññamāno evaṃ āha.

Tatiyo taṃ nisedhetvā āthabbaṇappayogaṃ sandhāya *upakaḍḍhanti pi apakaḍḍhanti pi* ti āha. Āthabbaṇikā kira āthabbaṇaṃ payojetvā sattaṃ sisacchinnaṃ viya hatthacchinnaṃ viya mataṃ viya ca katvā dassenti. Tassa puna pākātikabhāvaṃ disvā so diṭṭhigatiko nirodhā vuṭṭhito ayaṃ ti maññamāno evaṃ āha.

Catuttho taṃ nisedhetvā yakkhadasīnaṃ madaniddaṃ¹ sandhāya *santi hi bho devatā* ti ādim āha. Yakkhadāsīyo kira sabbarattīṃ devatupaṭṭhānaṃ² kurumānā naccitvā gāyitvā aruṇodaye ekaṃ surāpātiṃ pivitvā parivattitvā supitvā divā vuṭṭhahanti. Taṃ disvā so diṭṭhigatiko suttakāle nirodha-samāpannā pabuddhakāle nirodhā vuṭṭhitā ti maññamāno evaṃ āha.

Ayaṃ pana Poṭṭhapādo paribbājako paṇḍitajātiko³. Ten' assa taṃ kathaṃ sutvā vippatīsāro uppajji, imesaṃ kathā eḷamūgakathā viya cattāro nirodhe ete paññāpenti, iminā ca nirodhena nāma ekena bhavitabbaṃ na bahunā tenā pi ekena aññen' eva bhavitabbaṃ, so pana aññena ñātum na sakkā aññatra sabbaññunā, sace Bhagavā idha abhavissa ayaṃ nirodho ayaṃ na nirodho ti dīpasahassaṃ viy' ujjāletvā ajjam eva pākātaṃ akarissā ti dasabalañ fieva anussari, tasmā *tassa mayhaṃ bhante* ti ādim āha.

Tattha *aho nūnā* ti anussaraṇatthe nipātadvayaṃ. Tena tassa Bhagavantam anussarantassa etad ahosi *aho nūna Bhagavā, aho nūna Sugato* ti. *Yo imesaṃ* ti yo etesaṃ nirodha-dhammānaṃ *sukusalo* suṭṭhu kusalo nipuṇo cheko so Bhagavā aho nūna katheyya, so Sugato aho nūna katheyyā ti ayam etth' ādhippāyo. *Pakataññū* ti ciṇṇavasitāya pakatīṃ sabhāvaṃ jānāti ti pakataññū. *Kathaṃ nu kho* ti idaṃ paribbājako mayaṃ Bhagavā na jānāma tumhe jānātha kathetha no ti āyācanto vadati.

7. Atha Bhagavā kathento *tatra Poṭṭhapādū* ti ādim āha. Tattha *tatrā* ti tesu samaṇabrāhmaṇesu. *Ādito 'va tesam aparaddhan* ti tesam ādimhi yeva viraddhaṃ, gharamajjhe yeva pakkhalitā ti dīpeti. *Sahetu sappaccayā* ti ettha hetu pi paccayo pi kāraṇass' eva nāmaṃ, sakāraṇā ti attho. Taṃ pana kāraṇaṃ dassento *sikkhā ekā* ti āha. Tattha *sikkhā ekā saññā uppajjanti*⁴ ti sikkhāya ekacca saññā jāyanti⁵ ti attho.

Kū ca sikkhā ? ti Bhagavā avocā ti katamā ca sā sikkhā ti Bhagavā vitthāretukamyatā pucchāvasena avoca.

1 B. madda-

4 S. uppajjati

2 Si. and B. -upahāraṃ

5 S. jāyati

3 Si. -jātiyo

Atha yasmā adhisīlasikkhā adhicitasikkhā adhipaññāsikkhā ti tisso sikkhā honti, tasmā tā dassento Bhagavā saññāya sahetukam uppādanīrodham dīpetum Buddhuppādatoppabhūti tantidhammaṃ ṭhapento *idha Poṭṭhapāda Tathāgato loke* ti ādim āha. Tattha adhisīla-sikkhā adhicitasikkhā ti dve eva sikkhā sarūpena āgatā, tatiyā pana ayaṃ dukkhanīrodhagāmini paṭipadā ti kho Poṭṭhapāda mayā ekaṃ-siko dhammo desito ti, ettha sammādiṭṭhi sammāsaṃkappavasena pari-yāpannattā āgatā ti veditabbā.

10. *Kāmasaññā* ti pañcakāmaguṇīkarāgo pi asamuppannakāma-rāgo¹ pi. Tattha pañcakāmaguṇīkarāgo anāgāmimaggena samugghā-taṃ gacchati, asamuppannakāmarāgo² pana imasmiṃ ṭhāne vaṭṭati³; tasmā *tassa yā purimā kāmasaññā* ti tassa paṭhamajjhānasamaṅgino yā pubbe uppannapubbāya kāmasaññāya sadisattā purimākāma-saññā ti vuccēyya⁴ sā nirujjhati, anuppannā ca n' uppajjati ti attho.

Vivekaja-pīti-sukha-sukhuma-sacca-saññā tasmīṃ samaye hoti ti tasmīṃ paṭhamajjhānasamaye vivekaja-pīti-sukha-saṃkhātā sukhumā saññā⁵ saccā hoti bhūtā hoti ti attho.

Atha vā kāmācchandādi-olārīkaṅgappahānavasena sukhumā ca sā⁶ bhūtātāya saccā ca saññā ti sukhuma-sacca-saññā; vivekajehi pīti-sukhehi sampayuttā sukhuma-sacca-saññā ti vivekaja-pīti-sukha-sukhuma-sacca-saññā. Sā assa atthi ti vivekaja-pīti-sukha-sukhuma-sacca-saññā ti evam ettha attho daṭṭhabbo, esa nayo sabbattha.

Evam pi sikkhā ti ettha yasmā paṭhamajjhānaṃ samāpajjanto adhiṭṭhahanto⁷ vuṭṭhahanto⁸ ca sikkhati, tasmā tam evaṃ sikkhitabbato sikkhā ti vuccati, tena⁹ sikkhāsaṃkhātena paṭhamajjhānena evam ekā vivekaja-pīti-sukha-sukhuma-sacca-saññā uppajjati, evamekā kāmasaññā pi¹⁰ nirujjhati ti attho.

Ayaṃ sikkhā ti Bhagavā avocā ti ayaṃ tāva¹¹ paṭhamajjhānasamkhātā ekā sikkhā ti Bhagavā āha. Eten' upāyena sabbattha attho daṭṭhabbo.

17. Yasmā pana aṭṭhamāya samāpattiyā aṅgato sammasanaṃ Buddhānaṃ yeva hoti, sāvakesu Sāriputta-sadisānaṃ¹² pi natthi, kalāpato sammasanaṃ yeva pana sāvakānaṃ hoti, idaṃ ca saññā saññā ti evaṃ aṅgato sammasanaṃ uddhaṭaṃ, tasmā ākīñcaññāyatanaṃ paramaṃ yeva saññaṃ dassetvā puna tad eva saññaggaṇaṃ ti dassetuṃ *yato kho Poṭṭhapāda bhikkhu.....saññaggaṇaṃ phusaṇi* ti āha.

Tattha *yato kho Poṭṭhapāda bhikkhū* ti yo nāma Poṭṭhapāda

1 & 2 Si. kāmācāro

3 B. vattati

4 Si. pavuccēyya

5 Si. sukhumasaññā

6 Si. tā

7 Si. adi

8 S. omits it

9 S. & B. add pi

10 B. & S. omit pi

11 B & S. omit it

12 Si. sadisassa

bhikkhu. *Idha sakasaññī hoti* ti idha sāsane sakasaññī hoti. Ayam eva vā pāṭho. Attano paṭhamajjhānasaññāya saññavā hoti ti attho.

So tato amutra tato amutrā ti so bhikkhu tato paṭhamajjhānato amutra dutiyajjhāne, tato pi amutra tatiyajjhāne ti evaṃ tāya tāya jhānasaññāya sakasaññī¹ hutvā anupubbena saññaggaṃ phusati. *Saññaggaṃ* ti ākiñcaññāyatanaṃ vuccati. Kasmā? Lokiyānaṃ kiccakārikasamāpattinam² aggaṭṭā. Ākiñcaññāyatana-samāpattiyamhi ṭhatva nevasaññānāsaññāyatanaṃ pi nirodhaṃ pi samāpajjanti. Iti sā³ lokiyānaṃ kiccakārikasamāpattinam⁴ aggaṭṭā saññaggaṃ ti vuccati, taṃ phusati pāpunāti ti attho.

Idāni abhisaññānānirodhaṃ dassetuṃ *tassa saññagge ṭhitassā* ti ādim āha. Tattha *ceteyyam abhisamkharēyyan* ti padadvaye jhānaṃ samāpajjanto ceteti nāma punappunaṃ kappeti ti attho. Uparisamāpattitthāya nikantiṃ⁵ kurumāno abhisamkharoti nāma. *Imā ca me saññā* nirujjheyyun ti imā ākiñcaññāyatana-saññā nirujjheyyuṃ. *Aññā ca olārikā* ti aññā ca⁶ olārikā bhavaṅgasaññā uppajjeyyūṃ. *So na c' eva ceteti na abhisamkharoti* ti ettha kāmāñ c' esa cetento va⁷ na ceteti, abhisamkharonto va⁸ nābhisamkharoti. Imassa bhikkhuno ākiñcaññāyatanaato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpajjitvā ekaṃ dve cittavāre ṭhassāmi ti ābhogasamannāhāro natthi, uparinirodha samāpattitthāya eva pana⁹ ābhogasamannāhāro atthi. Svāyam attho puttagarācikkhaṇena dīpetabbo. Pitugharamajjhena kira gantvā pacchābhāge puttassa gharaṃ hoti, tato paṇitaṃ bhojanaṃ ādāya āsanasālam¹⁰ āgataṃ daharaṃ thero manāpo piṇḍapāto kuto ābhato ti pucchi. So 'asukassa gharato' ti laddhagharam eva ācikkhi. Yena pan' assa pitugharamajjhena gato pi āgato¹¹ pi tattha ābhogo pi natthi. Tattha āsanasālā viya ākiñcaññāyatana-samāpatti daṭṭhabbā; pitugehaṃ viya nevasaññānāsaññāyatana-samāpatti; puttagehaṃ viya nirodha-samāpatti; āsanasālāya ṭhatvā pitugharam amanasikaritvā va¹² puttagarācikkhaṇaṃ viya ākiñcaññāyatanaato vuṭṭhāya nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpajjitvā 'ekaṃ dve¹³ cittavāre ṭhassāmi' ti¹⁴ amanasikaritvā va upari-nirodha-samāpattitthāy' eva¹⁵ manasikāro¹⁶. Evam esa cetento va na ceteti, abhisamkharonto va nābhisamkharoti.

Tā c' eva saññā ti tā jhānasaññā nirujjhanti. *Aññā cā* ti aññā ca olārikā bhavaṅgasaññā na uppajjanti. *So nirodhaṃ phusaṃ* ti so evaṃ paṭipanno bhikkhu saññāvedayitanirodhaṃ phusati vindati paṭilabhati.

1 Si. repeats it

6 Si. omits ca

10 B. sālayam

13 Si. ekadve

2 & 4 Si. kiccakarasamā-

7 & 8 B & Si. ca

11 Si. omits āgato pi

14 B. adds here pitugharam

3 B. yā 5 S. nikkantiṃ

9 Si. puna

12 Si. & B. omit it

15 & 16 B. omits them

Anupubbābhisaññā-nirodha-sampajāna-samāpatti ti ettha abhi ti upasaggamattam. Sampajānapadam nirodhapadena antarikam katvā vuttam. Anupaṭipāṭiyā sampajāna-saññā-nirodha-samāpatti ti ayam pan' etth' attho. Tatrā pi sampajāna-saññā-nirodha-samāpatti ti sampajānantassa ante saññā-nirodha-samāpatti sampajānantassa vā paṇḍitassa bhikkhuno saññā-nirodha-samāpatti ti ayam visesattho. Idāni idha ṭhatvā nirodha-samāpatti-kathā kathetabbā. Sā pan' esā sabbākarena Visuddhimagge paññā-bhāvanānisamsādhikāre kathitā. Tasmā tattha kathitato va gahetabbā.

18. Evaṃ Bhagavā Potṭhapādassa paribbājakassa nirodha-katham kathetvā atha naṃ tādīsāya kathāya aññattha abhāvaṃ paṭijānāpetum tam kiṃ maññasī ti ādim aha. Paribbājako pi 'Bhagavā ajja tumhākaṃ katham ṭhapetvā na mayā evarūpā kathā sutapubbā' ti paṭijānanto *no h' etaṃ bhante* ti vatvā puna sakkaccaṃ Bhagavato kathāya uggahita-bhāvaṃ dassento *evaṃ kho ahaṃ bhante* ti ādim āha. Athassa Bhagavā 'su-uggahitaṃ tayā' ti anujānanto *evaṃ Potṭhapādā* ti āha.

19. Atha paribbājako 'Bhagavatā ākiñcaññāyatanam saññaggaṃ ti vuttam, etad eva nu kho saññaggam udāhu avasesa-samāpattisu pi saññaggam atthi' ti cintetvā tam attham pucchanto *ekaṃ ñeva nu kho* ti ādim āha. Bhagavā pi tassa vissajjesi. Tattha *puthu pi* ti bahūni pi. *Yathā yathā kho Potṭhapāda nirodham phusati* ti paṭhavi-kasiṇādīsu yena yena kasiṇena paṭhamajjhānādīnaṃ vā yena yena jhānena. Idaṃ vuttam hoti sace hi paṭhavi-kasiṇena kāraṇabhūtena¹ paṭhavi-kasiṇa-samāpattim ekavāraṃ samāpajjanto purima-saññā-nirodham phusati ekaṃ saññaggam, atha dve vāre tayo vāre vārasataṃ vārasahassaṃ vārasatasahassaṃ vā samāpajjanto purima-saññā-nirodham phusati satasahassaṃ saññaggāni². Es' eva³ nayo sesakasiṇesu. Jhānesu pi⁴ sace paṭhamajjhānena kāraṇabhūtena⁵ eka-vāraṃ purima-saññā-nirodham phusati ekaṃ saññaggam, atha dve vāre tayo vāre vārasataṃ vārasahassaṃ vārasatasahassaṃ vā purima-saññā-nirodham phusati satasahassaṃ saññaggāni⁶. Esa nayo sesajjhāna-samāpattisu pi⁷. Iti ekavāraṃ samāpajjanavasena vā sabbam pi sañjānana-lakkhaṇena saṃgahetvā vā ekaṃ saññaggam hoti. Aparāparam samāpajjanavasena bahūni.

20. *Saññā nu kho bhante* ti bhante nirodha-samāpajjanakassa bhikkhuno saññā nu kho paṭhamam uppajjati ti pucchati. Tassa Bhagavā *saññā kho Potṭhapādā* ti byākāsi. Tattha *saññā* ti jhānasaññā. *Ñāna* ti vipassanā-ñānaṃ. Aparo nayo. *Saññā* ti vipassanā⁸. *Ñāna*

1 Si. karaṇa-

2 B. -ggāti

3 Si. & B. omit it

4 Si. & B. put the stop after jhānesu pi

5 Si. & B. karaṇa-

6 B. -ggāti

7 B. & S. omit pi

8 B. adds saññā.

ti magga-ñāṇaṃ. Aparo mayo. *Saññā* ti magga-saññā. *Nāṇan* ti phala-ñāṇaṃ.

Tipiṭakamahāsivatthero pan' āha, 'kimime bhikkhū bhaṇanti?' Potṭha-pādo heṭṭhā Bhagavantam nirodham pucchi. Idāni nirodhā vuṭṭhānaṃ pucchanto Bhagavā nirodhā vuṭṭhahantassa kiṃ paṭhamam arahatta-phala-saññā uppajjati udāhu paccavekkhaṇa-ñāṇan ti vadati. Athassa Bhagavā yasmā phalasaññā paṭhamam uppajjati pacchā paccavekkhaṇa-ñāṇaṃ tasmā *saññā kho Potṭhapādū* ti ādim āha.

Tattha *saññāuppādū* ti arahattaphalasaññāya uppādā, pacchā idam¹ arahattaphalan ti evaṃ paccavekkhaṇa-ñāṇuppādo hoti. *Idappaccayū kira me* ti phalasamādhisaññāpaccayā kira² mayham paccavekkhaṇa-ñāṇam uppannan ti.

21. Idāni paribbājako yathā nāma gāmasūkaro gandhodakena³ nhāpetvā gandhehi anulimpitvā mālādāmaṃ pilandhitvā sirisayane āropito pi sukham na vindati, vegena gūthaṭṭhānam eva gantvā sukham vindati, evam eva Bhagavatā saṇha-sukhuma-tilakkhaṇabbhāhatāya desanāya nhāpita-vilitta-maṇḍito pi nirodhakathā-sirisayanam āropito pi tattha sukham avindanto gūthaṭṭhānasadisam attano laddhiṃ gahetvā tam eva pucchanto *saññā nu kho bhante purisassa attū* ti ādim āha.

Athassānumatiṃ gahetvā byākātukāmo Bhagavā *kiṃ pana tvaṃ* ti ādim āha. Tato so 'arūpi attā' ti evaṃ laddhiko samāno pi Bhagavā desanāya sukusalo so me ādito va laddhiṃ mā viddhamse⁴ ti cintetvā attano laddhiṃ pariharanto *olārikaṃ kho* ti ādim āha.

Athassa Bhagavā tattha dosam dassento *olāriko ca hi te* ti ādim āha. Tattha *evaṃ santan* ti evaṃ sante bhummaṭṭhe⁵ hi etam upayogavacanaṃ. Evaṃ santam attānaṃ paccāgacchato te ti⁶ ayam vā⁷ ettha attho. Catunnañ ca khandhānaṃ ekuppādekanirodhattā kiñcā pi yā saññā uppajjati sā ca nirujjhati, aparāparam upādāya pana aññā ca saññā uppajjanti aññā ca saññā nirujjhanti ti vuttaṃ.

22. Idāni aññaṃ laddhiṃ dassento *manomayaṃ kho ahaṃ bhante* ti ādim vatvā tatrā pi dose dinne yathā nāma ummattako yāv' assa saññā na patiṭṭhāti tāva aññaṃ gahetvā aññaṃ vissajjeti, saññā patiṭṭhānā-kāle pana vattabbam eva vadati, evam eva aññaṃ gahetvā aññaṃ vissajjetvā idāni attano laddhiṃ yeva vadanto *arupī kho* ti ādim āha.

23. Tatrā pi yasmā so saññāya uppādanirodham icchatī, attānaṃ pana sassataṃ maññati, tasmā tath' evassa dosam dassento Bhagavā *evaṃ santan* ti ādim āha.

1 Si. omits it

3 S. oḍake

6 Si. navāti; B. tavāti

4 B. seti; Si. setu

7 Si. ca

2 Si. adds me

5 Si. & B.-atthe

24. Tato paribbājako micchādassanena abhibhūtattā Bhagavatā vuccamānaṃ pi taṃ nānattam ajānanto *sakkā ca paṇ' etaṃ bhante mayū* ti ādim āha. Athassa Bhagavā yasmā so saññāya uppādanirodhaṃ passanto pi saññāmayam attānaṃ niccam eva maññati tasmā *dujānaṃ kko* ti ādim āha.

Tatth' ayaṃ saṃkhepattho, tava aññā diṭṭhi aññā khanti aññā ruciyo aññathā yeva te dassanaṃ pavattaṃ, aññad eva ca te khamati ceva ruccati ca, aññatra ca te āyogo aññissā yeva paṭipattiya yutta-payuttatā, aññattha ca te ācariyakam, aññasmiṃ titthāyatane ācariya-bhāvo. Tena tayā evam aññadiṭṭhikena aññakhantikena aññarucikena aññiatra āyogena aññiatra ācariyakena dujānam etan ti.

25-30. Atha paribbājako 'saññā vā purisassa attā hotu aññā vā saññā taṃ sassatādibhāvam assa pucchissan' ti puna *kiṃ pana bhante* ti ādim āha. Tattha *loko* ti attānaṃ sandhāya vadati. *Na h'etaṃ Potṭhapāda atthasamhitā* ti Potṭhapāda etaṃ diṭṭhigataṃ na idhaloka-paraloka-atthanissitaṃ na attattha-parattha-nissitaṃ. *Na dhamma-samhitā* ti na nava-lokuttara-dhammanissitaṃ. *Na ādibrahmacariyakan* ti sikkhattaya saṃkhātassa sāsanabrahmacariyakassa na ādimattam adhisīlasikkhāmattaṃ pi na hoti. *Na nibbidāyā* ti saṃsāravaṭṭe nibbindanattāya na saṃvattati. *Na virūgāyā* ti vaṭṭavirāgatthāya na saṃvattati. *Na nirodhāyā* ti vaṭṭassa nirodhakaraṇattāya na saṃvattati. *Na upasamāyā* ti vaṭṭassa vupasamanattāya na saṃvattati. *Na abhinñāyā* ti vaṭṭābhijānanāya paccakkhakiriyāya na saṃvattati. *Na saṃbodhāyā* ti vaṭṭa-sambujjhanattāya na saṃvattati. *Na nibbāṇāyā* ti amatamahānibbāṇassa¹ paccakkhakiriyāya na saṃvattati.

Idaṃ dukkhaṃ ti ādisu taṇhaṃ ṭhapetvā tebhūmikā² pañcakkhandhā dukkhaṃ ti tass' eva dukkhassa pabhavanato³ tappaccayā⁴ taṇhā *dukkha-samudayo* ti, ubhinnaṃ appavatti *dukkhanirodho* ti ariyo aṭṭhaṅgiko maggo *dukkhanirodhagūminipatipadā* ti mayā byākatan ti attho.

Evaṃ ca pana vatvā Bhagavā 'imassa paribbājakassa maggapātubhāvo nāma phala-sacchikiriyā vā natthi, mayhaṃ ca bhikkācāraṇa' ti cintetvā tuṇhi ahoṣi. Paribbājako pi tam ākāraṃ ṇatvā Bhagavato gamanakālam ārocento viya *evam etan* ti ādim āha.

31. *Vācāya sannipatodakenū* ti vacanapatodena *sañjambharim akāṃsu* ti sañjambharitaṃ niraṇṭaraṃ phuṭam akāṃsu. Upari⁵ vijjhimsū ti vuttaṃ hoti. *Bhūtan* ti sabhāvato vijjamānaṃ. *Taccham tathan* ti tass' eva vevacanaṃ. *Dhammatthitaṃ* ti nava-lokuttara-dhammesu ṭhitasabhāvaṃ. *Dhammaniyāmatan* ti lokuttara-dhamma-niyāma-

1 B. -nibbāṇāyā

2 Si. tebhūmikā

3 B. pabhavato

4 Si. sappaccayā

5 Si. adds upari

niyataṃ¹, Buddhānaṃ hi catusaccavinimuttā² kathā nāma natthi tasmā sā edisā hoti.

32. *Citto ca Hatthisāriputto* ti so kira Sāvattthiyaṃ hatthi-ācariyassa putto. Bhagavato santike pabbajitvā tiṇi pīṭakāni uggahetvā³ sukhumesu atthantaresu kusalo ahosi. Pubbe katapāpakammavasena pana sattavāre vibbhamitvā gihijāto. Kassapasammāsambuddhassa kira sāsane dve saḥāyakā ahesum, aññamaññaṃ samaggā ekato va sajjhāyanti. Tesu eko anabhirato gihibhāve cittaṃ uppādetvā itarassa ārocesi. So gihibhāve ādinavaṃ pabbajjāya ca ānisaṃsaṃ dassetvā tam ovadi. So taṃ sutvā abhiraṃitvā pun' ekadivaṃ tādise citte uppanne tam etad avoca, 'mayhaṃ āvuso evarūpaṃ cittaṃ uppajjati, imāhaṃ patta-cīvaraṃ tuyhaṃ dassāmi' ti. So pattacīvaralobhena tassa gihibhāve ānisaṃsaṃ dassetvā pabbajjāya⁴ ādinavaṃ kathesi. Athassa taṃ sutvā va gihibhāvato cittaṃ virajjitvā⁵ pabbajjāya eva abhirami. Evam esa tadā silavantassa bhikkhuno gihibhāve ānisaṃsakathāya kathitattā idāni cha-vāre vibbhamitvā sattame vāre pabbajito. Mahāmoggallānassa Mahākoṭṭhitattherassa ca abhidhammakathaṃ kathentānaṃ antaranāraṇā kathā opātesi⁶. Atha naṃ Mahākoṭṭhitatthero apasādesi. So mahāsāvakaṃ kathite patiṭṭhātum asakkonto vibbhamitvā gihijāto. Poṭṭhapādassa panāyaṃ gihisahāyako hoti, tasmā vibbhamitva dvīha-tihaccayena Poṭṭhapādassa santikaṃ gato. Atha naṃ so disvā 'samma kiṃ tayā katam evarūpassa nāma satthu sāsanaṃ pakkantosi?' ehi pabbajitum⁷ idāni te vaṭṭati' ti taṃ gahetvā Bhagavato santikaṃ agamāsi. Tena vuttam, *Citto ca Hatthisāriputto* Poṭṭhapādo ca paribbājako ti.

33. *Andhā* ti paññācakkhuno natthitāya andhā⁸. Tass' eva abhāvena *acakkhukū*. *Tvaṇ ceva nesam eko cakkhumā* ti subhāsita-dubbhāsita-jānanabhāvamattena paññācakkhunā cakkhumā. *Ekamsikā* ti ekakoṭṭhāsā. *Paññattā* ti ṭhapitā. *Anekamsikā* ti na ekakoṭṭhāsā. *Ekena*¹⁰ koṭṭhāsena sassatā ti vā asassatā ti vā na vuttā ti attho.

34. *Santi Poṭṭhapādā* ti idaṃ Bhagavā kasmā ārabhi? Bāhirakehi paññāpita-niṭṭhāya aniyyāṇika-bhāvadassananattham. Sabbhe¹¹ pi tiṭṭhiyā yathā Bhagavā amataṃ nibbāṇam¹² evam attano attano samaye lokathupikādīvasena niṭṭhaṃ paññāpenti sā ca na niyyāṇikā yathā paññattā hutvā na niyyāti na gacchati aññad atthu paṇḍitehi paṭikkhittā nivattati, taṃ dassetuṃ Bhagavā evam aha. Tattha *ekanta-sukhaṃ lokaṃ jānaṃ passan* ti puratthimāya disāya ekantasukho loko pacchi-

1 B. & Si. niyāmatam

4 S. adds eva

7 S. & B. apakkānto

10 Si. adds eva

2 Si. vimutta

5 B. nivattetvā

8 Si. paṭipabbajitum

11 Si. and B. sabbehi

3 B. uggahitva

6 S. opātesi

9 S. and B. omīti

12 Si. āmatamahānibbāṇam

mādinam vā aññatarāyā ti evaṃ jānantā passantā viharatha, diṭṭha-pubbāni kho tasmim loke manussānaṃ sarīrasaṇṭhānādinī ti. *Appāṭihirakatan* ti appāṭihirakaṃ¹ pāṭiharaṇavirahitam aniyyāṇikan ti vuttaṃ hoti.

35. *Janapada-kalyāṇi* ti janapade aññāhi itthihi vaṇṇa-saṇṭhāna-vilāsa-kappādīhi asadisā.

39. Evaṃ Bhagavā paresaṃ nitṭhāya aniyyāṇikattaṃ dassetvā attano nitṭhāya niyyāṇikabhāvaṃ dassetuṃ tayo kho 'me Potthapādā ti ādim āha. Tattha *attapaṭilābho* ti attabhāva-paṭilābho. Ettha ca Bhagavā tīhi attabhāva-paṭilābhehi tayo bhava dassesi. Oḷārikattabhāva-paṭilābhena Avicito paṭṭhāya Paranimitavasavattipariyosānaṃ kāmabhavaṃ dassesi, manomaya-attabhāvapaṭilābhena paṭhamajjhāna-bhūmito paṭṭhāya Akaniṭṭha-brahmalokapariyosānaṃ rūpabhavaṃ dassesi. Arūpa-attabhāvapaṭilābhena Ākāsānañcāyatana-brahmalokato paṭṭhāya Nevasaññānāsaññāyatana-brahmalokapariyosānaṃ arūpabhavaṃ dassesi.

40. *Samkilesikā dhammā* nāma dvādasa akusalacittuppādā. *Vodāniyā dhammā* nāma samatha-vipassanā. *Paññā-pāripūriṃ vepullattan* ti maggapaññā-phalapaññānaṃ pāripūriṃ ceva vipulabhāvaṃ ca. *Pāmuḍḍjan* ti taruṇapīti. *Pīti* ti balava-tuṭṭhi. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yam avocumha sayam abhinnā sacchikatvā upasampajja viharissati² ti tattha tassa evaṃ viharato taṃ pāmojjaṃ ceva bhavissati pīti ca nāma kāyapassaddhi ca sati ca supaṭṭhitā uttama-ñāṇaṃ ca sukho ca vihāro sabba-vihāresu ca ayam eva vihāro sukho ti vattuṃ yutto upasanto paramamadhuro ti.

Tattha paṭhamajjhāne pāmuḍḍādayo cha pi dhammā labbhanti. Dutiyajjhāne dubbalapītisaṃkhātāṃ pāmojjaṃ nivattati, sesā pañca labbhanti. Tatiye pīti pi nivattati sesā cattāro labbhanti. Tathā catutthe. Imesu ca³ jhānesu Sampasādasutte suddhavipassanāpādakajjhānaṃ eva kathitaṃ. Pāsādikasutte catūhi maggehi saddhiṃ vipassanā kathitā. Dasuttarasutte catutthajjhānikaphalasamāpatti kathitā. Imasmim Potthapādasutte pāmojjaṃ pītiveacanāṃ eva katvā dutiyajjhānikaphalasamāpatti nāma kathitā ti veditabbā ti.

45. *Ayaṃ vū so* ti ettha 'vā' saddo vibhāvanattho⁴ hoti. *Ayaṃ so* ti evaṃ vibhāvetvā pakāsetvā byākareyyāma. Yathā pare ekanta-sukham attānaṃ sañjānāthā ti iti puṭṭhā no ti vadanti, na evaṃ vadāmā ti attho. *Sappāṭihirakatan* ti sappāṭiharaṇaṃ niyyāṇikan ti attho.

1 B. appāṭihirakataṃ ; Si. appāṭihirakataṃ

3 Si. catusu ; B. omits ca

2 Si. and B. viharati

4 S. attho

Mogho hoti ti *tuccho hoti*. Natthi so tasmim samaye ti adhippāyo. *Sacco hoti* ti *bhūto hoti*. Sveva tasmim samaye sacco hoti ti attho. Ettha panāyaṃ Citto attano asabbaññutāya tayo attapaṭilābhe kathetvā attapaṭilābho nāma paññattimattam etan ti uddharitum nāsak-khi, attapaṭilābhotveva niyyātesi. Athassa Bhagavā rūpādayo c' ettha dhammā attapaṭilābho ti pana nāmamattam etaṃ, tesu rupādīsu sati eva-rūpā vohārā honti ti dassetukē mo tasseva kathaṃ gahetvā nāmapañ-ñattivāsena niyyātanatthaṃ 'yasmim Citta samaye ti' ādim āha. Evañ ca pana vatvā paṭipucchitvā vinayanatthaṃ puna *sace pana taṃ Citta evaṃ puccheyyūn* ti ādim āha.

Tattha *yo me ahosi atīto attapaṭilābho, sveva me attapaṭilābho tasmim samaye sacco ahosi, mogho anāgato, mogho paccuppanno* ti ettha tāva imam atthaṃ dasseti; yasmā ye te¹ atīta-dhammā te etarahi natthi, ahesun ti pana saṃkhaṃ gatā, tasmā so pi me attapaṭilābho tasmim yeva samaye sacco ahosi, anāgata-paccuppannānaṃ pana dhammānaṃ tadā abhāvā tasmim samaye mogho anāgato, mogho paccuppanno ti. Evaṃ atthato nāmamattam eva attapaṭilābhaṃ paṭijānāti, anāgata-paccuppannesu pi eseva nayo.

51-52. Atha Bhagavā tassa byākaraṇena saddhim attano byākara-ṇaṃ saṃsandetum *evaṃ eva kho Cittā* ti ādim² vatvā puna opammato taṃ atthaṃ dassento³ *seyyathā pi Citta gavā khīraṇ* ti ādim āha. Tatrā-yaṃ saṃkhepattho, yathā gavā khīraṃ, khīrādīhi ca dadhi-ādīni bhavanti, tattha yasmim samaye khīraṃ hoti na tasmim samaye dadhī ti vā navanītadīsu vā aññataran ti saṃkhaṃ niruttiṃ nāmaṃ vohāraṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya dadhī ti ādī vohāro hoti, tesam abhāvā atha kho khīrantveva tasmim samaye saṃkhaṃ gacchati. Kasmā? Ye dhamme upādāya khīraṇ ti saṃkhā nirutti nāmaṃ vohāro hoti tesam bhāvā ti. Esa nayo sabbattha.

53. *Imā kho Cittā* ti olāriko attapaṭilābho iti ca manomayo attapaṭilābho iti ca arūpo attapaṭilābho iti ca imā kho Citta loka-samañña. Loke samañña-mattakāni samanu-jānanamattakāni etāni tathā loke nirut-timattakāni vacanapathamattakāni vohāramattakāni nāmapaññatti-mattakāni etāni ti. Evaṃ Bhagavā heṭṭhā tayo attapaṭilābhe kathetvā idāni sabbam etaṃ vohāramattakan ti vadati. Kasmā? Yasmā paramatthato satto nāma natthi suñño *tuccho* esa loko.

Buddhānaṃ pana dve kathā sammuti-kathā⁴ ca paramattha-kathā ca. Tattha satto poso devo brahmā ti ādikā sammuti-kathā nāma. Aniccaṃ dukkhaṃ anattā khandhā dhātuyo āyatanāni satipaṭṭhānā sammappa-

1 Si. omits *ye* and puts etc.

2 B. and S. ādini

3 Si. and B. sādheṇto

4 S. uses *sammatī* for *sammuti*

dhānā ti ādikā paramattha-kathā nāma. Tattha yo sammutidesanāya satto ti vā poso ti vā devo ti vā brahmā ti vā vutte vijānituṃ¹ paṭivijjhituṃ niyyātum arahattaddhajagāhaṃ² gahetuṃ sakkoti tassa Bhagavā ādito va satto ti vā poso ti vā devo ti vā brahmā ti vā katheti. Yo paramattha-desanāya aniccan ti vā dukkhan ti vā ti ādisu aññatarāṃ sutvā vijānituṃ paṭivijjhituṃ niyyātum arahattaddhajaggāhaṃ³ gahetuṃ sakkoti tassa aniccan ti vā dukkhan ti vā ti ādisu aññatarāṃ eva katheti. Tasmā sammuti-kathāya bujghanaka-sattassāpi⁴ na paṭhamāṃ paramattha-kathāṃ katheti, sammuti-kathāya pana bodhetvā pacchā paramattha-kathāṃ katheti, paramattha-kathāya bujghanaka-sattassāpi na paṭhamāṃ sammuti-kathāṃ katheti paramatthakathāya pana bodhetvā pacchā sammuti-kathāṃ katheti. Pakatiyā pana paṭhamāṃ eva paramattha-kathāṃ kathentassa desanā lūkhākārā hoti tasmā Buddhā paṭhamāṃ sammuti-kathāṃ kathetvā pacchā paramattha-kathāṃ kathenti, sammuti-kathāṃ kathentā pi saccam eva sabhāvam eva amusā va kathenti, paramattha-kathāṃ kathentā pi saccam eva sabhāvam eva amusā va kathenti.

Duve saccāni akkhāsi Sambuddho vadatāṃ varo,
sammutiṃ paramatthaṃ ca tatiyaṃ nūpalabbhati ;
saṅketavacanāṃ saccāṃ lokasammuti-kāraṇaṃ.

paramattha-vacanāṃ saccāṃ dhammānaṃ bhūtalakkhanān ti.

Yāhi Tathāgato voharati aparāmasan ti yā hi lokasamaññāhi lokaniruttihi Tathāgato taṇhāmānadiṭṭhiparāmasānaṃ abhāvā aparāmasanto voharati ti, desanaṃ vinivattetvā arahatta-nikūṭena desanaṃ niṭṭhāpesi, sesaṃ sabbattha uttānattham evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya POṬṬHAPĀDA-SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā⁵.

1 Si. te jānituṃ

2 & 3 Si. jayaggāhaṃ

4 Si. omits api

5 S. adds navamaṃ

X. SUBHA SŪTTA VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutam...pe...Sāvatthiyan*¹ ti Subhasuttam. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā.

*Aciraparimibbute Bhagavatī*² ti aciram parinibbute³ Bhagavati, parinibbānato uddham māsamatte kāle. Nidānavaṇṇanāyaṃ vuttanayen' eva⁴ Bhagavato pattacivaram ādāya āgantvā khiravirecanam pivitvā vihāre nisinnadivasam sandhāy' etaṃ vuttam.

Todeyyaputto ti Todeyya brāhmaṇassa putto. So kira Sāvatthiyyā avidūre Tudīgāmo nāma atthi. Tassa adhipatittā Todeyyo ti saṃkham⁵ gato. Mahaddhano pana hoti pañcacattālīsakoṭivibhavo paramamacchari 'dadato bhogānam aparikkhayo nāma natthi' ti cintetvā kassaci kiñci na deti. Puttam pi āha⁶,—

añjanānaṃ khayam disvā vammikānañ ca sañcayam,
madhūnañ ca samāhāraṃ, paṇḍito gharam āvaseti⁷.

Evam adānam eva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmim yeva ghare sunakho hutvā nibbatto⁸. Subho taṃ sunakham ativiya piyāyati, attano bhuñjanaka-bhattam yeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasam nikkhante māṇave taṃ gharam piṇḍāya pāvisi. Sunakho Bhagavantam disvā bhukkāraṃ⁹ karonto Bhagavato samipaṃ gato. Tato naṃ Bhagavā avoca, 'Todeyya, tvam pubbe pi maṃ bho bho ti paribhavitvā sunakho jāto, idāni pi bhukkāraṃ¹⁰ katvā Avicim gamissasi' ti. Sunakho taṃ katham sutvā vipphaṇṇasāri hutvā uddhanantare chārīkāya nipanno. Manussā ukkhipitvā sayane¹¹ sayāpetum nāsakkhiṃsu. Subho āgantvā 'kenāyaṃ sunakho sayanā oropito' ti āha. Manussā na kenaci ti vatvā taṃ pavattim ārocesum.

Māṇavo sutvā 'mama pitā Brahmaloce nibbatto, samaṇo pana Gotamo mama pitaram sunakham karoti, yaṃ kiñc' esa mukhāruḥham bhāsati' ti kujjhitvā Bhagavantam musāvādena codetukāmo vihāraṃ gantvā taṃ pavattim pucchi. Bhagavā tassa tath' eva vatvā aṇṇamvādanattham āha, 'atthi pana te māṇava pitarā anakkhātā dhanan' ti. 'Atthi pana bho Gotama satasahassagghanikā suvaṇṇamālā satasahassagghanikā suvaṇṇapādukā satasahassagghanikā suvaṇṇapāti, satasahassañ ca kahāpanan' ti. 'Gaccha' taṃ sunakham appodakam madhupāyāsam

1 & 2 Si. omits it

5 S. & B. saṃkhyam

8 S. nibbatti

3 Si. puts parinibbute twice

6 Si. vuttam hi

9 & 10 Si. bhukkāraṃ

4 Si. omits it

7 Si. āvase ti

11 Si. omits it

bhojētvā sayane āropētvā īsakam niddam okkantakāle pucchā, sabban te ācikkhissati, atha¹ naṃ jāneyyāsi pitā me eso ti². So tathā akāsi. Sunakho sabbam ācikkhi³. Tadā naṃ pitā me ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantam cuddasapañhe pucchitvā visajjana-pariyosāne Bhagavantam saraṇam gato. Tam sandhāya vuttam 'Subho māṇavo Todeyyaputto' ti.

Sāvattthiyam paṭivasaṇi ti attano bhoga-gāmato āgantvā vasati.

2. *Aññataram māṇavakam āmantesi* ti satthari³ parinibbute Ānanda-thero kir' assa pattacivaram gahetvā āgato mahājano tam dassa-natthāya⁴ upasaṅkamati ti sutvā vihāram kho pana gantvā mahājana-majjhe na sakkā sukhena paṭisanthāram vā kātuṃ dhammakatham vā sotuṃ, geham āgataṃ yeva naṃ disvā sukhena paṭisanthāram karissāmi, 'ekā ca me kaṅkhā atthi tāṃ pi naṃ pucchissāmi' ti cintetvā aññataram māṇavakam āmantesi.

Appābūddhan ti ādisu ābādho ti visabhāgavedanā vuccati. Yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena⁵ ābandhitvā viya gaṇhāti, tassā abhāvaṃ pucchā ti vadati. *Appūtaṅko* ti kicchajīvita-karo rogo vuccati. Tassāpi abhāvaṃ pucchā ti vadati. Gilānass' eva ca utthānaṃ nāma garukaṃ⁶ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelañña-bhāvaṃ ca balaṃ ca pucchā ti vadati⁷. *Phāsuvihāraṇ* ti gamana-tthāna-nisajja⁸-sayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāram pucchā ti vadati. Ath' assa pucchitabbākāram dassento Subho ti ādim āha.

4. *Kālaṃ ca samayaṃ ca upādāyā* ti kālaṃ ca samayaṃ ca paññāya gahetvā upadhāretvā ti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā c' eva pharissati, gamanapaccayā ca añño aphāsuvihāro na bhavissati; ath' etaṃ kālaṃ ca gamanakāraṇasamavāya saṃkhātāṃ samayaṃ ca upadhāretvā api eva nāma sve āgaccheyyāmā ti vuttam hoti.

5. *Cetakena bhikkhunū* ti Cetiyaraṭṭhe jātattā Cetako ti evaṃ laddhanāmena. *Sammodanīyaṃ katham sārāṇīyaṃ* ti bho Ānanda Dasabalassa ko nāma rogo ahosi, kiṃ Bhagavā paribhuñji, api ca Satthu parinibbāṇena tumhākaṃ soko udapādi, Satthā nāma na kevalaṃ tumhākaṃ yeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni. Ko 'dāni añño maraṇā muccissati yatra so ca sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto? Idāni kam⁹ aññaṃ disvā maccurājā lajjissati' ti? Evam ādinā nayena maraṇa-paṭisaṃyuttaṃ sammodanīyaṃ katham sārāṇīyaṃ vītisāretvā therassa hiyyo pitabhesajjānurūpam āhāram datvā bhattakiccāvasāne ekam antaṃ nisidi.

1 S. pana

2 Si. dassesi

3 S. satthā

4 Si. dassanāya

5 S. paṭena

6 Si. garu

7 Si. omits ti vadati

8 Si. nisajja

9 Si. kiṃ

X. SUBHA SUTTA VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutam...pe...Sāvatthiyan*¹ ti Subhasuttam. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā.

*Aciraparinibbute Bhagavatī*² ti aciraṃ parinibbute³ Bhagavati, parinibbāṇato uddhaṃ māsamatte kāle. Nidānavaṇṇanāyaṃ vuttanayen' eva⁴ Bhagavato pattacivaram ādāya āgantvā khīravirecanam pivitvā vihāre nisinnadivasam sandhāy' etaṃ vuttam.

Todeyyaputto ti Todeyya brāhmaṇassa putto. So kira Sāvatthiṃyā avidūre Tudigāmo nāma atthi. Tassa adhipatittā Todeyyo ti saṃkham⁵ gato, Mahaddhano pana hoti pañcacattālisakoṭivibhavo paramamacchari 'dadato bhogānam aparikkhaya nāma natthi' ti cintetvā kassaci kiñci na deti. Puttam pi āha⁶,—

añjanānaṃ khayam disvā vammikānaṃ ca sañcayam,
madhūnaṃ ca samāhāraṃ, paṇḍito gharam āvaseti⁷.

Evam adānam eva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmiṃ yeva ghare sunakho hutvā nibbatto⁸. Subho taṃ sunakham ativiya piyāyati, attano bhuñjanaka-bhattam yeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasam nikkhante māṇave taṃ gharam piṇḍāya pāvisi. Sunakho Bhagavantam disvā bhukkāram⁹ karonto Bhagavato saṃīpaṃ gato. Tato naṃ Bhagavā avoca, 'Todeyya, tvaṃ pubbe pi maṃ bho bho ti paribhavitvā sunakho jāto, idāni pi bhukkāram¹⁰ katvā Avicim gamissasi' ti. Sunakho taṃ katham sutvā vippatīsārī hutvā uddhantare chārīkāya nipanno. Manussā ukkhipitvā sayane¹¹ sayāpetuṃ nāsakkhimsu. Subho āgantvā 'kenāyaṃ sunakho sayanā oropito' ti āha. Manussā na kenaci ti vatvā taṃ pavattim ārocesuṃ.

Māṇavo sutvā 'mama pitā Brahmaloce nibbatto, samaṇo pana Gotamo mama pitaraṃ sunakham karoti, yaṃ kiñc' esa mukhārulhaṃ bhāsati' ti kujjhितvā Bhagavantam musāvādena codetukāmo vihāraṃ gantvā taṃ pavattim pucchi. Bhagavā tassa tath' eva vatvā aṇṇamvādanattham āha, 'atthi pana te māṇava pitarā anakkhātam dhanan' ti. 'Atthi pana bho Gotama sataśahassagghanikā suvaṇṇamālā sataśahassagghanikā suvaṇṇapādukā sataśahassagghanikā suvaṇṇapāṭi, sataśahassaṇi ca kahāpanan' ti. 'Gaccha' taṃ sunakham appodakam madhupāyāsam

1 & 2 Si. omits it

3 Si. puts parinibbute twice

4 Si. omits it

5 S. & B. saṃkhyam

6 Si. vuttam hi

7 Si. āvase ti

8 S. nibbatti

9 & 10 Si. bhukkāram

11 Si. omits it

bhojetvā sayane āropetvā īsakam niddam okkantakāle puccha, sabban te ācikkhissati, atha¹ naṃ jāneyyāsi pitā me eso ti². So tathā akāsi. Sunakho sabbam ācikkhi³. Tadā naṃ pitā me ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantam cuddasapañhe pucchitvā visajjana-pariyosāne Bhagavantam saraṇam gato. Tam sandhāya vuttam 'Subho māṇavo Todeyyaputto' ti.

Sāvatthiyam paṭivasati ti attano bhoga-gāmato āgantvā vasati.

2. *Aññataram māṇavakam āmantesi* ti satthari³ parinibbute Ānandatthero kir' assa pattacivaram gahetvā āgato mahājano tam dassa-natthāya⁴ upasaṅkamati ti sutvā vihāram kho pana gantvā mahājana-majjhe na sakkā sukhena paṭisanthāram vā kātum dhammakatham vā sotum, geham āgataṃ yeva naṃ disvā sukhena paṭisanthāram karissāmi, 'ekā ca me kaūkhā atthi tāṃ pi naṃ pucchissāmi' ti cintetvā aññataram māṇavakam āmantesi.

Appābūdhan ti ādisu ābādho ti visabhāgavedanā vuccati. Yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena⁵ ābandhitvā viya gaṇhāti, tassā abhāvaṃ pucchā ti vadati. *Appūtaṅko* ti kicchajivitakaro rogo vuccati. Tassāpi abhāvaṃ pucchā ti vadati. Gilānass'eva ca utṭhānaṃ nāma garukaṃ⁶ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelañña-bhāvaṃ ca balaṃ ca pucchā ti vadati⁷. *Phāsuvihāran* ti gamana-tṭhāna-nisajja⁸-sayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāram pucchā ti vadati. Ath' assa pucchitabbākāram dassento Subho ti ādim āha.

4. *Kālaṃ ca samayaṃ ca upādāyā* ti kālaṃ ca samayaṃ ca paññāya gahetvā upadhāretvā ti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balaṃ attā c'eva pharissati, gamanapaccayā ca añño aphāsuvihāro na bhavissati; ath' etaṃ kālaṃ ca gamanakāraṇasamavāya saṃkhātam samayaṃ ca upadhāretvā api eva nāma sve āgaccheyyāmā ti vuttam hoti.

5. *Cetakena bhikkhunā* ti Cetiyaṛaṭṭhe jātattā Cetako ti evaṃ laddhanāmena. *Sammodaniyam katham sārāṇiyam* ti bho Ānanda Dasabalassa ko nāma rogo ahosi, kiṃ Bhagavā paribhuñji, api ca Satthu parinibbāṇena tumhākaṃ soko udapādi, Satthā nāma na kevalam tumhākaṃ yeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni. Ko 'dāni añño maraṇā muccissati yatra so ca sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto? Idāni kam⁹ aññaṃ disvā maccurājā lajjissati' ti? Evam ādinā nayena maraṇa-paṭisaṃyuttaṃ sammodaniyam katham sārāṇiyam vitisāretvā therassa hiyyo piṭabhesajjānurūpam āhāram datvā bhattakiccāvasāne ekam antaṃ nisidi.

1 S. pana

2 Si. dassesi

3 S. satthā

4 Si. dassanāya

5 S. -paṭṭena

6 Si. garu

7 Si. omits ti vadati

8 Si. nisajja

9 Si. kiṃ

X. SUBHA SUTTA VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutam...pe...Sāvatthiyan*¹ ti Subhasuttam. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā.

*Aciraparinibbute Bhagavatī*² ti aciraṃ parinibbute³ Bhagavati, parinibbānato uddham māsamatte kāle. Nidānavāṇṇanāyaṃ vuttanāyena⁴ eva⁵ Bhagavato pattacivaram ādāya āgantvā khiravirecanaṃ pivitvā vihāre nisinnadivasam sandhāy⁶ etaṃ vuttaṃ.

Todeyyaputto ti Todeyya brāhmaṇassa putto. So kira Sāvatthiyā avidūre Tudigāmo nāma atthi. Tassa adhipatittā Todeyyo ti saṅkham⁷ gato. Mahaddhano pana hoti pañcaccattālisakoṭivibhavo paramamaccharī 'dadato bhogānam aparikkhaya nāma natthi' ti cintetvā kassaci kiñci na deti. Puttaṃ pi āha⁸,—

añjanānaṃ khayam disvā vammikānañ ca sañcayam,
madhūnañ ca samāhāraṃ, paṇḍito gharam āvaseti⁹.

Evam adānam eva sikkhāpetvā kāyassa bhedā tasmim yeva ghare sunakho hutvā nibbatto¹⁰. Subho taṃ sunakham ativiya piyāyati, attano bhujjanaka-bhattaṃ yeva bhojeti, ukkhipitvā varasayane sayāpeti. Atha Bhagavā ekadivasam nikkhante mānave taṃ gharaṃ piṇḍāya pāvisi. Sunakho Bhagavantaṃ disvā bhukkāraṃ¹¹ karonto Bhagavato samīpaṃ gato. Tato naṃ Bhagavā avoca, 'Todeyya, tvaṃ pubbe pi maṃ bho bho ti paribhavitvā sunakho jāto, idāni pi bhukkāraṃ¹² katvā Avicim gamissasi' ti. Sunakho taṃ kathaṃ sutvā vipaṭṭisārī hutvā uddhantare chārikāya nipanno. Manussā ukkhipitvā sayane¹³ sayāpetuṃ nāsakkhimsu. Subho āgantvā 'kenāyaṃ sunakho sayanā oropito' ti āha. Manussā na kenaci ti vatvā taṃ pavattim ārocesuṃ.

Māṇavo sutvā 'mama pitā Brahmaloce nibbatto, samaṇo pana Gotamo mama pitaṃ sunakhaṃ karoti, yaṃ kiñci' esa mukhāruḥhaṃ bhāsati¹⁴ ti kujjhivā Bhagavantaṃ musāvādena codetukāmo vihāraṃ gantvā taṃ pavattim pucchi. Bhagavā tassa tath¹⁵ eva vatvā aṇḍapādanatthaṃ āha, 'atthi pana te māṇava pitarā anakkhātā dhanan' ti. 'Atthi pana bho Gotama sataśahassagghanikā suvaṇṇamālā sataśahassagghanikā suvaṇṇapādukā sataśahassagghanikā suvaṇṇapāti, sataśahassaṇi ca kahāpanan' ti. 'Gaccha' taṃ sunakhaṃ appodakaṃ madhupāyāsaṃ

1 & 2 Si. omits it

5 S. & B. saṅkhaṇṇaṃ

8 S. nibbatti

3 Si. puts parinibbute twice

6 Si. vuttaṃ hi

9 & 10 Si. hūṃkāraṃ

4 Si. omits it

7 Si. āvase ti

11 Si. omits it

bhojetvā sayane āropetvā īsakam niddam okkantakāle puccha, sabban te ācikkhissati, atha¹ nam jāneyyāsi pitā me eso ti'. So tathā akāsi. Sunakho sabbam ācikkhī². Tadā nam pitā me ti ñatvā Bhagavati pasannacitto gantvā Bhagavantam cuddasapañhe pucchitvā visajjana-pariyosāne Bhagavantam saraṇam gato. Tam sandhāya vuttam 'Subho māṇavo Todeyyaputto' ti.

Sāvatthiyaṃ paṭivasati ti attano bhoga-gāmato āgantvā vasati.

2. *Aññataram māṇavakam āmantesi* ti satthari³ parinibbute Ānandatto kir' assa pattacivaram gahetvā āgato mahājano tam dassa-natthāya⁴ upasaṅkamati ti sutvā vihāram kho pana gantvā mahājana-majjhe na sakkā sukkena paṭisanthāram vā kātuṃ dhammakatham vā sotuṃ, geham āgataṃ yeva nam disvā sukkena paṭisanthāram karissāmi, 'ekā ca me kaṅkhā atthi tam pi nam pucchissāmi' ti cintetvā aññataram māṇavakam āmantesi.

Appābūdhan ti ādisu ābādho ti visabhāgavedanā vuccati. Yā ekadese uppajjitvā cattāro iriyāpathe ayapaṭṭena⁵ ābandhitvā viya gaṇhāti, tassā abhāvaṃ pucchā ti vadati. *Appātāṅko* ti kicchajīvitakaro rogo vuccati. Tassāpi abhāvaṃ pucchā ti vadati. Gilānass' eva ca utthānaṃ nāma garukaṃ⁶ hoti, kāye balaṃ na hoti, tasmā niggelañña-bhāvaṃ ca balaṃ ca pucchā ti vadati⁷. *Phāsuvihāran* ti gamana-tthāna-nisajja⁸-sayanesu catūsu iriyāpathesu sukhavihāram pucchā ti vadati. Ath' assa pucchitabbākāram dassento Subho ti ādim āha.

4. *Kālaṃ ca samayaṃ ca upādāyā* ti kālaṃ ca samayaṃ ca paññāya gahetvā upadhāretvā ti attho. Sace amhākaṃ sve gamanakālo bhavissati, kāye balamattā c' eva pharissati, gamanapaccayā ca añño aphāsuvihāro na bhavissati; ath' etaṃ kālaṃ ca gamanakāraṇasamavāya saṃkhātaṃ samayaṃ ca upadhāretvā api eva nāma sve āgaccheyyāmā ti vuttam hoti.

5. *Cetakena bhikkhunū* ti Cetiyaratthe jātattā Cetako ti evaṃ laddhanāmena. *Sammodanīyaṃ katham sārāṇīyaṃ* ti bho Ānanda Dasabalassa ko nāma rogo ahosi, kiṃ Bhagavā paribhuñji, api ca Satthu parinibbāṇena tumhākaṃ soko udapādi, Satthā nāma na kevalaṃ tumhākaṃ yeva parinibbuto, sadevakassa lokassa mahājāni. Ko 'dāni añño maraṇā muccissati yatra so ca sadevakassa lokassa aggapuggalo parinibbuto? Idāni kam⁹ aññaṃ disvā maccurājā lajjissati' ti? Evam ādinā nayena maraṇa-paṭisaṃyuttaṃ sammodanīyaṃ katham sārāṇīyaṃ vitisāretvā therassa hiyyo pītabhesajjānurūpam āhāram datvā bhattakiccavasāne ekam antaṃ nisidi.

1 S. pana

2 Si. dassesi

3 S. satthā

4 Si. dassanāya

5 S. -paṭṭena

6 Si. garu

7 Si. omits ti vadati

8 Si. nisajja

9 Si. kiṃ

Upatthāko santikāvacaro ti upatthāko hutvā santikāvacaro va na randhagavesi. *Samīpacārī* ti idaṃ purimapaḍassa vevacaṇaṃ. *Yesaṃ so bhavaṃ Gotamo* ti kasmā pucchati. Tassa kira evaṃ ahosi, yesu dhammesu bhavaṃ Gotamo imaṃ lokaṃ paṭiṭṭhāpesi, te tassa accayena natthā nu kho, dharanti nu kho, sace dharanti Ānando jānissati 'handa naṃ pucchāmi' ti tasmā pucchati¹.

6. Athassa thero tīṇi piṭakāni tihi khandhehi saṃgahetvā dassento *tiṇṇaṃ kho* ti ādim āha. Māṇavo 'saṃkhittena kathitam asallak-khento vitthārato pucchissāmi' ti cintetvā 'katam esaṃ tiṇṇaṃ' ti ādim āha. Tato therena ariyassa *sīlakkhaṇā* ti tesu dassitesu puna 'katamo pana so bho Ānanda ariyo sīlakkhandho' ti ekekaṃ pucchi. Thero pi 'ssa Buddhuppādaṃ dassetvā tantidhammaṃ dassento anukkamena Bhagavatā vuttanayen' eva sabbaṃ vissajjesi.

30. Tattha *atthi c' ev' ettha uttarim karaṇīyaṃ* ti ettha Bhagavato sāsane na sīlam eva sāro kevalaṃ c' etaṃ paṭiṭṭhāmettaṃ eva hoti. Ito uttarim pana aññaṃ pi kattabbaṃ atthi evā ti dasseti. *Ito bahiddhā* ti Buddhasāsanato bahiddhā.

2. 1. *Kathaṃ ca māṇava bhikkhu indriyesu guttadvāro hoti* ti idaṃ āyasmā Ānando 'katamo pana so bho Ānanda ariyo samādhikkhandho' ti evaṃ samādhikkhandhaṃ puṭṭho pi ye te sīlasampanno indriyesu guttadvāro satisampajāññaṇa samannāgato santuṭṭho ti evaṃ sīla-nantaram indriyasamvarādayo sīlasamādhīnam antare ubhinnaṃ pi upakāraḍakkhammā uddiṭṭhā, te niddisitvā samādhikkhandhaṃ dassetu-kāmo ārabhi. Ettha ca rūpajjhānān' eva āgatāni, na arūpajjhānāni ānetvā pana dīpetabbāni. Catutthajjhānena hi asaṃgahitā arūpa-samāpatti nāma natthi yeva.

19. *Atthi c' ev' ettha uttarim karaṇīyaṃ* ti ettha Bhagavato sāsane na cittekaggatāmettaṃ eva pariyosānuppatti nāma atthi, ito pi uttarim puna aññaṃ kātābbaṃ atthi yevā ti dasseti.

37. *Natthi c' ev' ettha uttarim karaṇīyaṃ* ti ettha Bhagavato sāsane ito uttarim kātābbaṃ nāma natthi yeva, arahattapariyosānaṃ hi Bhagavato sāsanān ti dasseti. Seṣaṃ sabbattha uttānattham evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsinīyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya SUBHA SUTTA VAṆṆANĀ nīṭṭhitā.

XI. KEVADDHA SUTTA

1. *Evam me sutam...pe...Nālandāyan* ti Kevaddha¹-suttam. Tatrāyam anupubbapada-vaṇṇanā². *Pāvārik' ambavane* ti Pāvārikassa ambavane. *Kevaddho* ti idaṃ tassa gahapatiputtassa nāmaṃ. So kira cattālisa-koṭimattadhano³ gahapatimahāsālo ativiya saddho pasanno ahosi. So saddhādhikattāy' eva 'sace eko bhikkhu aḍḍhamāsantarena vā māsan-tarena vā samvaccharena vā ākāse uppatitvā vividhāni pāṭihāriyāni dasseyya, sabbo jano ativiya pasideyya; yan nūnāhaṃ Bhagavantam yācitvā pāṭihāriya-karaṇatthāya ekaṃ bhikkhum anujānāpeyyan' ti cintetvā Bhagavantam upasaṅkamitvā evam āha.

Tattha *iddhā* ti samiddhā. *Phītū* ti nānābhaṇḍa-ussannatāya vuḍḍhippattā.

Ākiṇṇamanussū ti aṃsakūtena aṃsakūtaṃ paharitvā vicarantehi viya manussehi ākiṇṇā. *Samādisatū* ti āṇāpetu, ṭhānantare ṭhapetu. *Uttarimanussadhammā* ti uttarimanussānaṃ dhammato dasakusala-saṃkhātato vā manussadhammato uttari. *Bhiyyosomattāyā* ti pakatiyā pi pajjalitapadīpo telasnehaṃ labhitvā viya atirekappamāṇena abhip-pasiddissati.

2. *Na kho ahan* ti Bhagavā Rājagahasetṭhi-vatthusmiṃ sikkhā-padaṃ paṇḍāpesi, tasmā 'na kho ahan' ti ādim āha. *Na dhamsemi* ti na guṇavināsanena dhamsemi, silabhedam pāpetvā anupubbena uccaṭṭhānato otārento nīcaṭṭhāne ṭhapemi, atha kho Buddhasāsanassa vuḍḍhiṃ paccāsiṃsanto kathamī ti dasseti.

3. *Tatīyaṃ pi kho* ti yāvatatīyaṃ Buddhānaṃ kathaṃ paṭibāhitvā kathetum visahanto nāma natthi. Ayam pana Bhagavatā saddhiṃ vissāsiko, vissāsaṃ vaḍḍhetvā vallabho hutvā atthakāmosmī ti tikkhattum kathesi. Atha Bhagavā 'ayam upāsako mayi paṭibāhante pi punappunaṃ yācati yeva. Hand' assa pāṭihāriyākaṇe ādinavaṃ dassemi' ti cintetvā *imi kho* ti ādim āha.

5. Tattha *amūhaṃ bhikkhun* ti amum ahaṃ bhikkhum. *Gandhārī* ti Gandhāreṇa nāma isinā katā Gandhāraratṭhe vā uppannavijjā. Tattha kira bahū isayo vasimsu, tesu ekena katā vijjā ti adhippāyo. *Atṭiyāmī* ti atṭo pīlito viya viharāmi⁴. *Harāyāmī* ti lajjāmi. *Jigucchāmī* ti guthaṃ disvā viya jiguccham uppādemī.

1 B. S. & Si. Kevaṭṭa

2 Si. anuttānapada-

3 Si. koṭidhanc

4 B & Si, hqmi

6. *Parasattānaṃ* ti aññesaṃ sattānaṃ, dutiyaṃ tass' eva vevacanāṃ. *Ādisatī* ti katheti. *Cetasikaṇ* ti somanassa-domanassam adhippetāṃ. *Evam pi te mano* ti evaṃ tava mano somanassito vā domanassito vā kāmavitakkādi-sampayutto vā ti¹. Dutiyaṃ tass' eva vevacanāṃ. *Iti pi te cittaṇ* ti iti tava cittaṃ. Imañ² c' imañ² ca atthaṃ cintayamānaṃ pavattanti ti³ attho.

7. *Maṇikū nāma vijjā* ti cintāmaṇi ti evaṃ laddhanāmā loke ekā vijjā atthi, tāya paresaṃ cittaṃ jānāti ti dīpeti.

8. *Evam vitakkethā* ti evaṃ nekkhamma-vitakkādayo pavattentā vitakketha. *Mā evam vitakkayitthā* ti evaṃ kāmavitakkādayo pavattentā⁴ mā vitakkayittha. *Evam manasikarothā* ti evaṃ aniccasaññaṃ eva dukkhasaññaḍīsu vā aññataṃ manasikarotha. *Mā evaṇ* ti niccaṇ ti ādinā nayena mā manasikarittha⁵. *Idaṇ* ti pañcakāma-guṇikarāgaṃ pajahatha. *Idaṇ upasampajjā* ti idaṃ catumaggaphalappabhedam lokuttaradhammam eva upasampajja pāpuṇitvā nipphādetvā viharatha. Iti Bhagavā iddhividham iddhipāṭihāriyaṇ ti dasseti, parassa cittaṃ ñatvā kathanam ādesanāpāṭihāriyaṇ ti. Sāvakānaṃ ca Buddhānaṃ ca satataṃ dhammadesanā anusāsanīpāṭihāriyaṇ ti.

Tattha iddhipāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Mahāmoggallānass'⁶ āciṇṇaṃ. Ādesanāpāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyaṃ Dhammasenāpatissa. Devadatte saṃghaṃ bhinditvā pañcabhikkhusatāni gahetvā Gayāsīse Buddhālīhāya tesam dhammaṃ desente pi hi Bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu Dhammasenāpati tesam cittavāraṃ ñatvā dhammaṃ desesi. Therassa dhammadesanaṃ sutvā pañcasatā pi bhikkhū sotāpattiphale patitṭhahiṃsu. Atha nesaṃ Mahāmoggallāno⁷ vikubbaṇaṃ dassetvā⁸ dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā sabbe arahattaphale patitṭhahiṃsu. Atha dve pi mahānāgā pañcabhikkhusatāni gahetvā vehāsaṃ abbhuggantvā Veluvanaṃ ev'⁹ āgamiṃsu. Anusāsanīpāṭihāriyaṃ pana Buddhānaṃ satataṃ dhammadesanā. Tesu iddhipāṭihāriya-adesanāpāṭihāriyāni sa-upārambhāni sadosāni addhānaṃ na tiṭṭhanti, addhānaṃ atitṭhanato na niyyanti. Anusāsanīpāṭihāriyaṃ yeva anupārambhaṃ niddosaṃ, addhānaṃ tiṭṭhati, addhānaṃ tiṭṭhanato niyyāti. Tasmā Bhagavā iddhipāṭihāriyaṇ ca ādesanāpāṭihāriyaṇ ca garahati, anusāsanīpāṭihāriyaṃ eva pasamsati.

67. *Bhūtapubbaṇ* ti idaṃ kasmā Bhagavatā⁹ āradhāṃ. Iddhi-pāṭihāriya-ādesanāpāṭihāriyaṇam aniyyānikabhāvadassanattam

1 & 3 S. omits ti; B. pavattatī ti

2 B. idaṇ

4 Si. pavattento

5 Si. manasākattha

6 & 7 Si. -llānatherassa

8 Si. repeat s it

9 Si. omits it

anusāsaniṭṭhāriyass' eva ca niyyānikabhāvadassanattam. Api ca sabba-Buddhānam mahābhūtapariyesako nām' eko bhikkhu hoti yeva, yo mahābhūte pariyesanto yāva Brahmālokā vicarivā vissajjetāram¹ alabhitvā āgama Buddhānam² eva pucchitvā nikkaṅkho hoti. Kasmā³ Buddhānam mahantabhāvappakāsanattam. Idaṁ c' idaṁ⁴ ca kāraṇaṁ paṭicchannaṁ. Atha naṁ vivaṭam⁵ katvā dassento pi Bhagavā 'bhūtapubban' ti ādim āha.

Tattha *kattha nu kho* ti kismiṁ thāne kim āgama kiṁ pattassa te anavasesā appavattivasena nirujjhanti. Mahābhūtakathā ṇa' esā sabbākārena Visuddhimagge vuttā. Tasmā sā tato va gahetabbā.

Devaṇiyo maggo ti pāṭiyeko⁶ devalokagatamaggo⁶ nāma natthi. Iddhividhaññass' eva paṇ' etaṁ adhivacanaṁ. Tena h' esa yāva Brahmālokā pi kāyena vasaṁ vattento devalokaṁ yāti, tasmā taṁ 'devayāniyo maggo' ti vuttaṁ.

68. *Yena Cātummahārājikā* ti samīpe thitaṁ pi Bhagavantam apucchitvā dhammatāya codito devatā mahānubhāvā ti maññamāno upasaṅkami.

Mayaṁ pi kho bhikkhu na jānāmā ti Buddhavisaye pañhaṁ pucchitā devatā na jānanti, ten' evam āhaṃsu. Atha kho so bhikkhu 'mama imaṁ pañhaṁ akathetum na labbhā' sīghaṁ kathethā' ti ta⁸ devatā ajjhottharati, punappunaṁ pucchati. Tā 'ajjhottharati no ayaṁ bhikkhu, handa naṁ hatthato mocessāmā'⁹ ti cintetvā *atthi kho bhikkhu cattāro mahārājāno* ti ādim āhaṃsu. Tattha *abhikkantatarā* ti atikamma¹⁰ kantatarā. *Paṇitatarā* ti vaṇṇa-yasa-issariyādihi uttamatarā. Etena nayena sabbavāresu attho vedītabbo.

Ayaṁ pana viseso. Sakko kira devarājā cintesi 'ayaṁ pañho Buddhavisayo, na sakkā aññena vissajjitum; ayaṁ ca bhikkhu aggiṁ pahāya khajjopanakaṁ dhāmato¹¹ viya bheriṁ pahāya udaraṁ vārento viya ca loke aggapuggalaṁ Sammāsambuddhaṁ pahāya devatā pucchanto vicarati, pesemi naṁ Satthu santikaṁ ti'. Tato punad eva so¹² cintesi, sudūraṁ pi gantvā Satthu santike va nikkaṅkho bhavissati, atthi c' eva puggalo nām' esa thokaṁ tāva āhīṇanto kila-matu, pacchā jānissati ti tato naṁ *ahaṁ pi kho* ti ādim āha.

1. S. vissajjetāram; B. vissajjokāsam

2. S. Buddham

3. B. omits it

4. S. vivaṭam

5. Si. pāṭiyekko; B. pāṭekko

6. B. devalokagama

7. Si. pañhaṁ na labbhā na kathetum; B. pañhaṁ na kathetum labbhā

8. S. omits it

9. Si. mocemā; B. muṇḍissamā

10. B. abhi-

11. B. dhāmato

12. Si. omits it

Brahmayāniyo pi devayāniasadiso va. Devayāniyamaggo ti vā Brahmayāniyamaggo ti vā dhammasetū ti vā ekacittakkhaṇika-appanā ti vā sannitṭhānika¹-cetanā ti vā mahaggata-cittan ti vā abhiññāṇan² ti vā sabbam etaṃ iddhividhañāṇass' eva nāmaṃ.

Pubbanimittan ti āgamanapubbabhāge nimittam, suriyassa udayato aruṇaggaṃ viya tasmā idān' eva Brahmā āgamissatī ti evaṃ mayaṃ jānāmā ti dipayimsu. *Patur ahoṣi* ti pākaṭo ahoṣi.

Atha kho so Brahmā tena bhikkhunā puṭṭho attano avisayabhāvaṃ ñatvā 'sac' āhaṃ na jānāmi ti vakkhāmi ime maṃ paribhavissanti, atha jānanto viya yaṃ kiñci kathessāmi ayaṃ me bhikkhu veyyākaraṇena³ anāraddhacitto⁴ vādam āropessatī, ahaṃ asmi bhikkhu Brahmā ti ādini pana me bhaṇantassa na koci vacanaṃ⁵ saddahissatī, yaṃ nūnāhaṃ vikkhepaṃ katvā imaṃ bhikkhuṃ Satthu santike yeva peseyyan' ti cintetvā *ahaṃ asmi bhikkhu Brahmā* ti ādim āha.

83. *Ekamantaṃ apanetvā* ti kasmā evaṃ akāsi. Kuhakattā. *Bahiddhā pariyetthi* ti telatthiko vālikaṃ nippīliyamāno viya yāva Brahma-lokā bahiddhā pariyesanam āpajjasi⁶.

85. *Sakunan* ti kākam vā kulalaṃ vā. *Na kho eso bhikkhu pañho evaṃ pucchitabbo* ti idaṃ Bhagavā yasmā padesen' eva⁷ pañho pucchitabbo ayaṃ ca kho bhikkhu anupādinnaṃ pi gahetvā nippadesato pucchati, tasmā paṭisedheti. Āciṇṇaṃ kir' etaṃ Buddhānaṃ pucchāmulhasa janassa pucchāya dosaṃ dassetvā puccham sikkhāpetvā pacchā vissajjanaṃ. Kasmā? Pucchitum ajānitvā hi pucchanto dubbiññāpayo hoti. Pañhaṃ sikkhāpento pana *kattha āpo cā* ti ādim āha.

Tattha *na gūḍhaṭi* ti na patiṭṭhāti. Ime cattāro mahābhūtā kim āgama appatiṭṭhā⁸ bhavanti ti attho. Upādinnaṃ yeva sandhāya pucchati⁹. *Dighaṇ ca rassaṇ cā* ti saṇṭhānavasena upādārūpaṃ vuttaṃ. *Aṇuṇ thulan* ti khuddakaṃ vā mahantaṃ vā. Iminā pi upādārūpe vaṇṇamattam eva kathitaṃ. *Subhāsubhan* ti subhaṇ ca asubhaṇ ca upādārūpaṃ eva¹⁰. Kim pana upādārūpaṃ subhaṃ ti¹¹ asubhan ti atthi. Natthi. Itṭhāniṭṭhārammaṇaṃ pan' evaṃ kathitaṃ. *Nāmaṇ ca rūpaṇ cā* ti nāmaṇ ca dīghādibhedam rūpaṇ ca. *Uparujjhaṭi* ti nirujjhati. Kim āgama asesam etaṃ nappavattatī ti evaṃ pucchitabbaṃ siyā ti puccham dassetvā idāni vissajjanaṃ dassento tatra veyyākaraṇaṃ bhavati ti vatvā *viññāṇan* ti ādim āha.

1 Si. -naka

2 Si. abhiññāṇaṃ

3 B. veyyākaraṇe

4 B. adds visoseyyanti cintetvā

5 Si. adds na

6 B. Si. āpajjati

7 Si. esa

8 Si. apatiṭṭhā

9 Si. pucchā

10 B. adds kathitaṃ

11 S. & Si. omit it

Tattha viññātabban ti viññāṇaṃ ; nibbāṇass' etaṃ¹ nāmaṃ. Taṃ² nidassanābhāvato *anidassanaṃ*. Uppādentō³ vā vayanto vā t̥hitassa aññathattanto vā etassa natthi ti *anantaṃ*. *Pabhan* ti papaṃ.⁴ Etaṃ kira titthassa nāmaṃ. Tañ hi papan ti⁵ etthā ti papaṃ. Pakārassa pana bhakāro kato. Sabbato⁶ pabham assā ti *sabbato pabham*. Nibbāṇassa kira yathā mahāsamuddassa yato yato otaritukāmā honti, tan tad eva tittham atitthaṃ nāma natthi, evam eva aṭṭhattiṃsāya kammaṭṭhānesu yena yena⁷ mukhena nibbāṇam otaritukāmā honti, tan tad eva titthaṃ nibbāṇassa atitthaṃ nāma kammaṭṭhānaṃ⁸ natthi. Tena vuttaṃ 'sabbato pabhan' ti. *Ettha āpo cū* ti ettha nibbāṇe idaṃ nibbāṇam āgamma sabbam etaṃ āpo ti ādinā nayena vuttam upādinnaka-dhammajātaṃ nirujjhati appavattaṃ hoti. Idāni 'ssa⁹ nirujjhanupāyaṃ dassento viññāṇassa nirodhena etth' etaṃ uparujjhati ti āha.

Tattha *viññāṇaṃ* ti¹⁰ carimaka-viññāṇaṃ pi abhisamkhāraviññāṇaṃ pi. Carimaka-viññāṇassāpi hi nirodhena etth' etaṃ uparujjhati vijjhāta-dīpasikhā viya apaṇṇattikabhāvaṃ yāti. Abhisamkhāraviññāṇassāpi anuppādanirodhena anuppādavasena uparujjhati. Yathāha, sotāpattimaggāñāṇena abhisamkhāraviññāṇassa nirodhena t̥hapetvā sattabhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañ ca rupañ ca etth' ete nirujjhanti ti. Sabbaṃ Mahāniddeśe vuttanayen' eva veditabbaṃ. Sesam sabbattha¹¹ uttānaṃ¹² evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya KEVADDHA SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā.

1 Si. omits it

2 Si. & B. tadetaṃ

3 S. uppādanto

4 B. & Si. omit it

5 Si. pipanti

6 B. sabbaso

7 S. omits it

8 B. omits it

9 Si. tassa

10 Si. uses carima throughout

11 Si. ettha

12 Si. uttānattha

XII. LOHICCA SUTTA VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutam...pe...Kosalesū* ti Lohiccassutam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. *Sālavatikū* ti tassa gāmassa nāmaṃ. So kira vatīyā viya samantato sālapantiyā parikkhitto, tasmā Sālavatikā ti vuccati. *Lohicco* ti tassa¹ brāhmaṇassa nāmaṃ.

2. *Pāpakam* ti parānukampā-virahitattā lāmakam. Na pana uccheda-sassatānam aññataram. *Uppannaṃ hoti* ti jātam hoti. Na kevalaṇ ca citte jātamattam eva. So kira tassa vasena parisamajjhe pi evaṃ bhāsati yeva. *Kim hi paro parassā* ti paro yo anusāsīyati so tassa anusāsakassa kim karissati, attanā paṭiladdhaṃ kusalaṃ dhammam attanā va sakkatvā garukatvā² vihātabban ti vadati.

4. *Bhesikam*³ *nahūpītam āmantesi* ti Bhesikā ti evam itthiliṅgavasena laddhanāmaṃ nahūpītam āmantesi. So kira Bhagavato āgamaṇaṃ sutvā cintesi, 'vihāraṃ gantvā daṭṭhabbaṃ⁴ nāma bhāro, geḥaṃ pana ānāpetvā passissāmi, c' eva yathāsatti ca⁵ āgantukabhikkhaṃ dassāmi ti,' tasmā taṃ⁶ nahūpītam āmantesi.

8. *Piṭṭhito piṭṭhito* ti kathāphāsukatthaṃ pacchato pacchato anubandho hoti. *Vivecetū* ti vimocetu, diṭṭhihbhāvā⁷ virodetū ti vadati. Ayaṃ kira upāsako Lohiccassa brāhmaṇassa piyasahāyako, tasmā tassa atthakāmatāya evaṃ āha. *App' eva nāma siyā* ti ettha paṭhamavacanena Bhagavā gajjati, dutiyavacanena anugajjati. Ayaṃ kir' ettha adhippāyo, 'Bhesike, etad attham eva mayā cattāri asaṃkheyyāni kappasata-sahassaṇ ca vividhāni dukkarāni karontena pāramiyo pūritā, etad attham eva sabbaññutaññaṇaṃ paṭividdhaṃ, na me Lohiccassa⁸ diṭṭhigataṃ bhinditum bhāro ti' imam atthaṃ dassento paṭhamavacanena Bhagavā gajjati, 'kevalaṃ, Bhesike, Lohiccassa mama santike āgamaṇaṃ vā nisajjā va allāpasallāpo vā hotu, sace pi Lohicca-sadisānaṃ satasahasakāṅkhā hoti paṭibalo ahaṃ vinodetum, Lohiccassa pana ekakassa⁹ diṭṭhivinodane mayhaṃ ko bhāro' ti imam atthaṃ dassento dutiyavacanena Bhagavā anugajjati ti veditabbo.

12. *Samudaya-sañjātī* ti samudayassa sañjāti bhoguppādo, tato utṭhitam dhanadhaññaṇ ti attho. *Ye taṃ upajjivanti* ti ye¹⁰ nāti-parijana-dāsa-kammakarādayo janā taṃ nissāya jivanti. *Antarāya-karo*

1 Si, omits it

2 B. & S. garuṃ katvā

3 B. & S. use Rosikam throughout

4 B. diṭṭhaṃ

5 Si.-sattaṇ ca ; B. -sattiṇ ca

6 B. evaṃ

7 B. & Si. taṃ diṭṭhigataṃ

8 Si. adds brāhmaṇassa

9 B. ekassa

10 S. nāta-

ti lābhantarāyaṃ¹ karo. *Hitānukampī* ti ettha hitan ti vuḍḍhiṃ, anukampī ti icchatī ti attho. Vuḍḍhiṃ² icchatī vā no vā ti vuttaṃ hoti.

13. *Nirayaṃ vā tiracchānayoṇiṃ vā* ti sace sā micchādīṭṭhi sampajjati niyatā hoti ekaṃsena niraye nibbatteti,³ no ce tiracchānayoṇiyaṃ nibbatteti⁴ ti attho.

Idāni yasmā yathā attano lābhantarāyena⁵ sattā samvījjanti na tathā paresaṃ, tasmā suṭṭhutarāṃ brāhmaṇaṃ⁶ samvejetukāmo 'taṃ kiṃ maññasi' ti dutiyam upapattim⁷ āha.

Ye c' ime ti ye ca ime Tathāgatassa dhammadesanaṃ sutvā ariyabhūmim okkamitum asakkontā⁸ kulaputtā. *Dibbā gabbhā* ti upayogatthe⁹ paccattavacanaṃ. Dibbe gabbhe ti attho. 'Dibbā gabbhā' ti ca channaṃ devalokānaṃ etam adhivacanaṃ. *Paripācentī* ti devaloka-gāminipaṭipadaṃ pūrayamānā dānaṃ dadamānā sīlaṃ rakkhamānā gandhamālādīhi pūjaṃ kurumānā¹⁰ bhāvanaṃ bhāvayamānā pācenti vipācenti paripācenti pariṇāmaṃ gamenti. *Dibbūnaṃ bhavūnaṃ abhinibbattiya* ti dibbā bhavā nāma devānaṃ vimānāni, tesam nibbattanatthāya ti attho. Athavā 'dibbā gabbhā' ti dānādayo puññavisesā. 'Dibbabhavā' ti devaloke vipākakkhandhā, tesam nibbattanatthāya tāni puññāni karonti ti attho. *Tesam antarāyakaro* ti tesam maggasampatti phalasampatti-dibbabhavavisesānaṃ antarāyakaro ti.¹¹

16. Iti Bhagavā ettāvataṃ anyāmiten' eva opammavidhinā yāva bhavaggā uggataṃ brāhmaṇassa mānaṃ bhinditvā idāni codanārahe tayo satthāre dassetuṃ *tayo kho 'me Lohiccā* ti ādim āha.

Tattha sū codanā ti te¹² satthāre codentassa¹³ codanā. *Na aññā cittam upatthapenti* ti aññāya ājānanatthāya cittaṃ na upatthapenti. *Vokkammā* ti nirantaraṃ tassa sāsanaṃ akatvā tato okkamitvā¹⁴ pi vattanti¹⁵ ti attho. *Ossakkantiya vā ussukeyyā* ti paṭikkamantiya upagaccheyya, anicchantiya iccheyya, ekāya sampayogam anicchantiya eko iccheyya ti vuttaṃ hoti. *Parammukhiṃ vā āliṅgeyyā* ti daṭṭhuṃ pi anicchamānaṃ¹⁶ parammukhiṃ ṭhitam pacchato gantvā āliṅgeyya. *Evaṃ sampadam idan* ti imassa pi satthuno mama ime sāvaka ti sāsanaṃ vokkamma¹⁷ vattamāne pi lobhena¹⁸ anusāsato¹⁹ imaṃ lobhadhammam evaṃ sampadam eva idisaṃ eva vadāmi. Iti²⁰ so evarūpo

1 B. & Si. -antarāyakaro

2 Si. vuḍḍhim

3 & 4 S. nibbattati

5 B. adds here yathā

6 B. pavacetu-

7 Si. uppattim

8 Si. asakkunantā

9 S. -atṭhe

10 B. pūjayamānā

11 B. & S. omit it

12 B. tayo

13 Si. adds sī

14 B. upakkamitvā ; Si. ukkamitvā

15 Si. omits pi and makes pavattanti

16 B. anicchaya-

17 Si. okkamma

18 B. adds tena

19 B. anusāsanto

20 B. idiso

tava lobhadhammo yena tvam ossakkantiyā ussukkanto viya param-mukhim āliṅgento¹ viya ahoṣi ti pi² codanam arahati. *Kim hi paro parassa karissatī* ti yena dhammena param³ anusāsasi⁴ attānam eva tāva tattha⁵ sampādehi, ujum karohi, kim hi paro⁶ parassa karissatī ti codanam arahati.

17. *Niddāyitabban* ti sassadūsakāni⁷ tiṇāni uppāṭetvā⁸ parisuddham kātabbam.

18. Tatiyacodanāya *kim hi paro parassā* ti anusāsanim⁹ asampaṭi-cchanakālato paṭṭhāya paro anusāsitaḥ parassa anusāsakassa kim karissatī ti. Nanu tattha apposukkattam āpajjitvā attanā paṭividdha-dhammam attanā va mānetvā pūjetvā vihātabban ti eva codanam arahati ti attho.

19. *Na codanāraho* ti ayaṃ hi yasmā paṭhamam eva attānaṃ paṭi-rūpe paṭiṭṭhāpetvā sāvakānaṃ dhammaṃ deseti sāvakā c' assa assavā hutvā yathānusitṭhaṃ paṭipajjanti. Tāya ca paṭipattiyā mahantaṃ visesam adhigacchanti tasmā na codanāraho.

Narakapapātaṃ papātanto ti mayā gahitāya diṭṭhiyā ahaṃ naraka-papātaṃ patanto. *Uddharitvā thale paṭiṭṭhāpito* ti taṃ diṭṭhiṃ chinditvā dhammadesanā-hatthena apāyapapātato¹⁰ uddharitvā saggamaggathale ṭhapitomaḥ ti vadati. Sesam ettha uttānattham evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dighanikāyaṭṭhākathāya LOHICCA SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā.

1 S. āliṅgento

2 B. adds taṃ

3 Si. pare

4 S. anusāsi; B. anusāsati

5 Si. cettha

6 Si. omits it

7 Si. -dusikāni; B. -rūpakāni

8 B. uppāṭetvā

9 B. & S. anusāsanam

10 B. -patanato

XIII. TEVIJJA SUTTA VAṆṆANĀ

1. *Evam me sutam...pe...Kosalesū*¹ ti Tevijjasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. *Manasākaṭaṇ* ti tassa gāmassa nāmaṃ. *Uttarena Manasākaṭassū* ti Manasākaṭato avidūre uttarapasse. *Ambavane* ti taruṇambarukkhasaṇḍe. Ramanīyo kira so bhūmibhāgo, heṭṭhā rajata-²paṭṭa-sadisā vālikā vippakiṇṇā, upari maṇivitānaṃ viya ghanasākhā-pattambavanaṃ, tasmim Buddhānaṃ anucchavike pavivekasukhe amba-vane viharatī ti attho.

2. *Abhiññātā abhiññātā* ti kulacārittādi-sampattiya tattha tattha paññātā. *Caṅkī* ti ādini tesam nāmāni. Tattha Caṅkī³ Opasādavāsiko. Tārukkho Icchānaṅgalavāsiko. Pokkharasāti Ukkatṭhavāsiko. Jānussoṇī Sāvattthivāsiko. Todeyyo Tudigāmvāsiko. *Aññe cā* ti aññe ca bahū janā attano attano nivāsaṭṭhānehi āgantvā mantasajjhāyakaraṇatthaṃ tattha paṭivasanti. Manasākaṭassa kira ramanīyatāya te brāhmaṇā tattha naditīre gehāni kāretvā parikkhipāpetvā aññesaṃ bahūnaṃ pavesanaṃ nivāretvā antarantarā tattha gantvā⁴ vasanti.

3. *Vāsetṭha-Bhāradvājānaṃ* ti Vāsetṭhassa ca Pokkharasātino ante-vāsikassa, Bhāradvājassa ca Tārukkhantevāsikassa. Ete kira dve jāti-sampannā tiṇṇaṃ vedēnaṃ pāraṃ gatā⁵ ahesuṃ. *Jaṅghā-vihāraṇ* ti⁶ ciranisajjāpaccayā kilamathavinodanattāya jaṅghācāraṃ. Te kira divasaṃ sajjhāyaṃ katvā sāyaṇhe vuṭṭhāya nahānīyasambhāra-gandha-mālā-tela⁷-dhotavattṭhāni gāhāpetvā attano parijanaparivutā nahāyitu-kāmā naditīraṃ gantvā rajata-paṭṭa⁸-vaṇṇe vālikāsaṇḍe⁹ aparāparaṃ caṅkamimsu. Evaṃ caṅkamantaṃ itaro anucaṅkami, puna itaraṃ¹⁰ itaro ti. Tena vuttam *anucaṅkamantānaṃ anuvicariyānaṃ* ti.

Maggāmagge ti magge ca amagge ca. Katarānaṃ nu kho paṭipadaṃ pūretvā katamena maggena sakkā sukhaṃ Brahmaloکاṃ gantun ti evaṃ maggāmaggaṃ ārabba kathaṃ samvuṭṭhāpesun ti attho.

4. *Añjasāyano* ti ujumaggassa¹¹ vevacanaṃ. Añjasā vā ujukam eva. Etena āyanti¹² gacchanti ti añjasāyano. *Niyyāṇiko niyyāti* ti niyyā-yanto niyyāti, gacchanto gacchatī ti attho. Kva gacchatī ti¹³ Takkar-assa Brahmasahavyatāyā ti, yo taṃ maggaṃ karotī paṭipajjati tassa Brahmunā saddhiṃ sahabhāvāya ekaṭṭhāne pātubhāvāya gacchatī ti attho. *Yvāyan* ti yo ayaṃ. *Akkhāto* ti kathito dīpito. *Brāhmaṇena Pokkharasātinaṃ* ti attano ācariyaṃ apadisatī. Iti Vāsetṭho sakam eva

1 Si. omits it 2 S. -paṭa 3 B. Opahāra- 4 Si. āgantvā 5 B. & Si. pāraḡ
6 B. and S. aticira- 7 S. omits it 8 S. -paṭa- 9 Si. vālikāmajjhe 10 Si. omits it
11 B. adds etaṃ 12 B. āgacchanti 13 B. omits this sentence

ācariyavādaṃ thometvā paggaṇhitvā vicarati. Bhāradvājo pi sakam evā ti. Tena vuttaṃ 'n'eva kho asakkhi Vāseṭṭho' ti ādi.

8. Tato Vāseṭṭho ubhinnaṃ pi amhākaṃ kathā aniyyāṇikā va,¹ imasmiṃ loke maggakusalo nāma bhotā Gotamena sadiso nāma² natthi, bhavaṇi ca Gotamo avidūre vasati, so no tulaṃ gahetvā nisinnavāṇijo viya kaṅkhaṃ bhindissati³ ti cintetvā tam atthaṃ Bhāradvājassa āroce-tvā ubho pi gantvā attano kathaṃ Bhagavato ārocesuṃ. Tena vuttaṃ *atha kho Vāseṭṭho...pe...yuvāyaṃ akkhāto brāhmaṇena Tārukehenā* ti. *Ettha bho Gotamā* ti etasmiṃ maggāmagge.

*Viggaho vivādo*⁴ ti ādisu pubbuppattiko⁵ viggaho aparabhāge vivādo. Duvidho⁶ pi so⁷ nānā ācariyānaṃ vādato⁸ nānāvādo.

9. *Atha kismiṃ pana vo* ti tvaṃ pi ayam eva maggo ti attano ācariyavādam eva paggayha tiṭṭhasi, Bhāradvājo pi attano ācariya-vādam eva, ekassāpi ekasmiṃ saṃsayo natthi, evaṃ sati 'kismiṃ vo viggaho' ti pucchati.

10. *Maggāmagge bho Gotamā* ti magge ca bho Gotamo amagge ca, anujumagge ca ujumagge cā ti attho.

Esa kira ekabrāhmaṇassā pi maggāmaggo ti na vadati, yathā pana attano ācariyassa maggo ujumaggo, na evaṃ aññesam anujānāti, tasmā tam ev' atthaṃ dīpento 'kiñcā pi bho Gotamā' ti ādim āha. *Sabbāni zūni* ti līṅga-vipallāsenā vadati, 'sabbe te' ti vuttaṃ hoti. *Bahūni ti atṭha vā dasa vā. Nānāmaggāni* ti mahantāmahantāni⁹ jaṅghāmagga-sakaṭamaggādivasena nānāvidhāni sāmāntagāma-nadī-taḷāka-khettā-dīhi āgantvā gāmaṃ pavisanamaggāni.

11. *Niyyanti ti Vāseṭṭha vadesi* ti Bhagavā tikkhattuṃ vacībhedaṃ kāretvā¹⁰ paṭiññaṃ kārapesi. Kasmā? Tiṭṭhiyā hi paṭijānitvā pacchā niggayhamānā avajānanti, so tathā kātuṃ na sakkhissati ti.

15. *Te ca*¹¹ *tevijjā* ti te tevijjā. 'Ca'¹¹ kāro āgamasandhimattaṃ. *Andhaveni* ti andhappaveṇi. Ekena cakkhumatā gahita-yatṭhiyā koṭim eko andho gaṇhāti, tam andham añño, tam añño ti evaṃ paṇṇāsa-satṭhi andhā paṭipāṭiyā ghaṭitā andhaveni ti vuccati.¹² *Paramparā saṃsattā* ti aññamaññaṃ saṃsattā,¹³ yatṭhiggāhakena pi cakkhumatā virahitā ti attho. Eko kira dhutto andhagaṇaṃ disvā amukasmiṃ nāma gāme khajjabhojjaṃ sulabhan ti ussāhetvā tenahi 'tattha no sāmi nehi, idaṃ nāma te demā' ti vutte lañcaṃ gahetvā antarāmagge maggā okkamma mahantaṃ gacchaṃ anuparigantvā purimassa hatthena pacchi-

1 S. aniyyāṇikāy' eva

2 B. & Si. o.nit it

3 B. & Si. chindissati

4 Si. omits it

5 Si. -uppattito

6 Si. dvividho

7 B. eso

8 B. vādo

9 B. mahaggāni

10 B. katva

11 B. & S. va

12 S. vuccanti

13 Si. laggā

massa kacchaṃ gaṇhāpetvā kiñci kammam atthi, gacchatha tāva tumhe ti vatvā palāyi. Te divasaṃ pi gantvā maggam avindamānā kuhiṃ bho cakkhumā kuhiṃ maggo ti paridevītvā maggam avindamānā tatth' eva marim̐su. Te sandhāya vuttaṃ 'paramparā saṃsattā' ti.

Purimo pī ti purimesu dasasu brāhmaṇesu eko pi. *Majjhimo pī* ti majjhimesu¹ ācariyapācariyesu eko pi. *Pacchimo pī* ti idāni tevijjesu brāhmaṇesu² eko pi. *Hassakaṃ yevā* ti hasitabbam eva. *Nāmakāṃ yevā* ti lāmakāṃ yeva. Tad etam atthābhāvena *rittakaṃ*, *rittakattāy'* eva *tucchakaṃ*.

16. Idāni Brahmā³ tāva tiṭṭhatu yo tevijjehi brāhmaṇehi⁴ na diṭṭha-pubbo ; ye pi candimasuriye tevijjā passanti tesam pi saḥavya-tāya maggaṃ desetum nappahonti ti dassanattamaṃ 'taṃ kiṃ maññasi' ti ādim āha. Tattha *yato ca candimasuriyā uggacchanti* ti yasmiṃ⁵ kāle uggacchanti. *Yattha ca ogaacchanti* ti yasmiṃ kāle athaṅgamenti⁶. Uggamanakāle ca atthaṅgamanakāle ca passanti ti attho. *Āyācanti* ti udehi bhavaṃ⁷ canda, udehi bhavaṃ⁷ suriyā ti evaṃ āyācanti. *Thomaṃ anti* ti sommo cando, parimaṇḍalo cando, sappabho cando ti ādini vadantā pasamsanti ti attho.⁸ *Pañjalikā* ti paggaḥita-añjalikā. *Namas-samānā* ti namo namo ti vadamānā.

18. *Yaṃ passanti* ti ettha yan ti nipātamattaṃ. *Kiṃ pana na*⁹ *kirā* ti ettha idha pana kiṃ vattabbaṃ yattha na¹⁰ kira tevijjehi brāhmaṇehi Brahmā sakkhidiṭṭho ti evaṃ attho daṭṭhabbo.¹¹

24. *Samatittikā* ti samabharitā. *Kākaṭṭhā* ti yattha katthaci tire ṭhitena kākena sakkā pātun ti kākaṭṭhā. *Pāraṃ taritukāmo* ti nadim atikkamitvā paratīraṃ¹² pattukāmo. *Avheyyā* ti pakkoseyyā. *Ehi pārūpāraṃ* ti ambho pāram apāram ehi atha maṃ sahasā va gahetvā gamissasi atthi me accāyikakamman ti attho.

25. *Ye dhammā brāhmaṇakaraṇā* ti ettha pañcasīla-dasakusala-kammaphabhedā dhammā brāhmaṇakaraṇā ti veditabbā. Tabbi-paritā abrahmaṇakaraṇā. *Indam avhāyānā* ti indam avhayāma¹³ pakkosāma.

26. Evaṃ brāhmaṇānam avhayanassa¹⁴ niratthakattaṃ¹⁵ dassetvā puna pi Bhagavā aṇṇavakucchiyaṃ suriyo viya jalamāno pañcasata-bhikkhuparivuto¹⁶ Aciravatiyā tire nisinno aparaṃ pi nadim upamaṃ yeva āharanto 'seyyathā pi' ti ādim āha.

27. *Kāmaguṇā* ti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanatṭhena guṇā.

1 Si. majjhe 2 Si. omits it 3 B. brahmaloko 4 B. & Si. omit it 5 B. yahim
6 Si. atthamenti 7 Si. bhagavā 8 Si. & B. omit it 9 B. omits it
10 B. & Si. put this 'na' after brāhmaṇehi 11 Si. veditabbo 12 B. gantu-
13 Si. avhema 14 Si. & B. avhānassa 15 Si. -katam 16 B. -pariyāro

‘Anujānāmi, bhikkhave, ahatānaṃ vatthānaṃ diguṇaṃ saṅghātin’ ti ettha hi paṭalaṭṭho guṇasaddo.¹

‘Accayanti kālā tarayanti rattiyo.

Vayoguṇā anupubbaṃ jahanti² ti.

Ettha rāsaṭṭho guṇasaddo. ‘Sataguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā’ ti ettha ānisaṇsaṭṭho guṇasaddo. Antam antaguṇaṃ kayirā mālāguṇe bahū’ ti ca ettha bandhanaṭṭho guṇasaddo. Idhā pi es’eva adhippeto. Tena vuttaṃ ‘bandhanaṭṭhena guṇā’ ti. *Cakkhuvinñeṇā* ti cakkhuvinñāṇena passitabbā. Eten’ upāyena sotaviññeyyādisu pi attho veditabbo.

Itthā ti pariyiṭṭhā vā hontu mā vā iṭṭhārammaṇabhūtā ti attho. *Kantā* ti kāmāṇiyā. *Manāpā* ti manavaḍḍhanakā. *Piyarūpā* ti piyajātikā. *Kāmūpāsamaṇhitā* ti ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasaṇhitā. *Raṇiṇiyā* ti raṇjaniyā rūguppatti-kāraṇabhūtā ti attho.

28. *Gathitā* ti gedhena abhibhūtā hutvā. *Mucchitā* ti mucchākārapattāya adhimattataṇhāya abhibhūtā. *Ajjhopannā* ti adhi opannā ogaḥhā, idaṃ sārān³ ti pariniṭṭhānapattā hutvā. *Anādinavadaṣṣāvino* ti ādinavam apassantā. *Anissaraṇapaññā* ti idam ettha nissaraṇaṃ ti evaṃ parijānanapaññāvirahitā, paccavekkhana-paribhogavirahitā ti attho.

30. *Āvaraṇā* ti ādisu āvaranti ti āvaraṇā. Nivārayanti ti nivarāṇā. Onaddhanti ti onahanā. Pariyonaddhanti ti pariyonahanā. Kāmacchandādīnaṃ vitthārakathā Visuddhimaggato gahetabbā. *Āvaṭānivutṭā ophuṭā pariyonaddhā* ti padāni āvaraṇādīnaṃ vasena vuttāni.

31. *Sapariggaho* ti itthipariggahena sapariggaho ti vuccati. *Apariggaho bho Gotamā* ti ādisu pi kāmacchandassa abhāvato itthipariggahena apariggaho. Byāpādassa abhāvato kenaci saddhiṃ veracittena avero. Thīnamiddhassa abhāvato cittagelaññaṣaṅkhātena byāpajjhena abyāpajjhō. Uddhaccakukkuccābhāvato uddhaccakukkuccādīhi saṅkilesehi asaṅkiliṭṭhacitto suparisuddhamānaso. Vicikicchāya abhāvato cittaṃ vase vatteti, yathā ca brāhmaṇā cittagatikā honti cittassa vase vattanti na tādiso ti Vasavatti.

36. *Idha kho paṇā* ti idha Brahmalokamagge. *Āsīditvā* ti amaggam eva maggo ti upagantvā. *Saṃsīdanti* ti samatalanti saññāyaṃ paṅkam otiṇṇā viya anupavisanti. *Saṃsīditvā visādaṃ pāpuṇanti* ti evaṃ paṅke viya saṃsīditvā visādaṃ⁴ aṅgamaṅgasambhañjanaṃ pāpuṇanti. *Sukkhataṇaṃ maññe pataranti* ti marīcikāya vañcivā kākapeyyā nadī ti saññāya tarissāmā ti hatthehi ca pādehi ca vāyamamānā sukhataraṇaṃ⁵ maññe pataranti.⁶ Tasmā yathā te hatthapādādīnaṃ sambhañjanaṃ

1 Si. & B. guṇaṭṭho

2 Si. accentī

3 B. sāyam

4 B. visāram

5 Si. & B. sukkhataṇaṃ

6 S. taranti

paribhañjanam pāpuṇanti, idh' eva ca sukham vā sātāṃ vā na labhanti. *Tasmā idaṃ tevijjānaṃ brāhmaṇānaṃ* ti tasmā idaṃ brahmasahavyatāya maggadīpakam tevijjakam pāvacanam tevijjānam¹ brāhmaṇānaṃ ; *tevijjā-iriṇaṃ* ti ²tevijjā-araññaṃ, iriṇaṃ³ ti agāmakam mahāraññaṃ vuccati. *Tevijjā-vipīnaṃ* ti pupphaphalehi ⁴anupabhoga-rukkhehi sañicchannam nirudakam araññaṃ, yattha maggato ukkamitvā parivattitum pi na sakkā hoti, tam sandhāyāha,—“tevijjā-vipīnaṃ ti pi vuccati” ti. *Tevijjā-vyasanam* ti tevijjānam paṭhaviddha vyasanasadisam etaṃ, yathā hi ñāti-roga-bhoga-diṭṭhi-sīlavasyanappattassa sukham nāma n'atthi, evaṃ tevijjānam tevijjakam⁵ sukham nāma n'atthi ti dasseti.

37. *Jāto vadḍho*⁶ ti jāto ca vadḍhito ca. Yo hi kevalaṃ tattha jāto va hoti aññattha vadḍhito, tassa samantā gāmamaggā na sabbaso paccakkhā honti, tasmā 'jāto vadḍho' ti āha. Jātavadḍho pi yo ciraṃ nikkhanto tassāpi na sabbaso paccakkhā honti,⁷ tasmā 'tāvad eva avassatan' ti āha. Tam khaṇam eva nikkhantaṃ ti attho. *Dandhāyitattan* ti ayaṃ nu kho maggo, ayaṃ na nu kho⁸ ti kaṅkhāvasena cīrāyitattaṃ. *Vitthāyitattan* ti yathā sukhumam atthajātaṃ sahasā pucchitassa kassaci sarīrathaddhabhāvaṃ gaṇhāti evaṃ⁹ thaddhabhāvaggahaṇaṃ.

38. *No tvevā* ti iminā sabbaññuta-ñāṇassa appaṭihatabhāvaṃ dasseti. Tassa hi purisassa Māravaṭṭanādi-vasena siyā ñāṇassa paṭighāto, tena so dandhāyeyya vā vitthāyeyya vā, sabbaññuta-ñāṇaṃ pana appaṭihatam, na sakkā tassa kenaci antarāyo kātun ti dīpeti.

39. *Ullumpatu bhavaṃ Gotamo* ti uddharatu bhavaṃ Gotamo. *Brahmaṇiṃ paṇaṃ* ti brāhmaṇa-dāraṇam. Bhavaṃ Gotamo maṃ¹⁰ brāhmaṇa-puttam apāyamaggato uddharitvā Brahmālokaṃ magge paṭiṭṭhāpetū ti attho. Ath' assa Bhagavā Buddhuppadāṃ dassetvā saddhim pubbabhāgaṇipadāya mettāvihārādi Brahmāloka-gāmi-maggaṃ dassetukāmo 'tena hi Vāseṭṭhā' ti ādīm āha.

40. *Tattha idha Tathāgato* ti ādi Sāmaññaphale vitthāritam.

76. *Mettāsahagatenā* ti ādisu yaṃ vattabban tam sabbaṃ Visuddhimagge Brahmavīhāra-kammaṭṭhāna-kathāyaṃ vuttaṃ.

1 B. tevijjakānaṃ

2 Si. tevijjaṃ

3 Si. iriṇaṃ

4 B. aparibho-

5 B. drops it and puts here ekaṃ pāvacanam āgamma.

6 B. & S. use samvaddho throughout.

7 Si. puts it in singular.

8 S. ayaṃ nu kho no ti

9 Si. thaddha-dandha-

10 S. omits it ; B. mama

77. 'Seyyathā pi Vāseṭṭha balavā saṅkhadhamo' ti ādi pana idha apubbam. Tattha *balavū* ti balasampanno. *Saṅkhadhamo* ti saṅkha-dhamako. *Appakasireṇā* ti akicchena adukkheṇa, dubbalo hi saṅkha-dhamo saṅkham dhamanto pi na sakkoti catasso disā sareṇa viññāpetum, nāssa saṅkhasaddo sabbato pharati, balavato pana vipphāriko hoti, tasmā 'balavā' ti ādim āha. *Mettāya cetovimuttiyā* ti ettha mettā ti vutte upacāro pi appanā pi vaṭṭati. 'Cetovimutti' ti vutte pana appanā va vaṭṭati.

Yaṃ pamāṇakatam kamman ti pamāṇakatam kammaṃ nāma kāmāvacaram vuccati. Appamāṇakatam kammaṃ nāma rūpārūpāvacaram. Taṃ hi pamāṇam atikkamitvā odissaka-anodissaka disāpharaṇavasena vaḍḍhetvā katattā 'appamāṇakatan' ti vuccati. *Na taṃ tatṭvāvasissati na taṃ tatṭvatiṭṭhātī* ti taṃ kāmāvacaram kammaṃ tasmim rūpāvacarārūpāvacarakamme¹ na ohiyyati na tiṭṭhati ti. Kiṃ vuttaṃ hoti? Taṃ kāmāvacarakammaṃ tassa rūpāvacarārūpāvacarakammassa antarā laggitum vā ṭhātum vā rūpārūpāvacarakammaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā patiṭṭhātum na sakkoti. Atha kho rūpāvacarārūpāvacarakammam eva kāmāvacaram mahogho viya parittam udakaṃ pharitvā pariyādiyitvā attano okāsaṃ gahetvā tiṭṭhati tassa vipākaṃ paṭibāhitvā sayam eva Brahmaśavyatam upaneti ti.

80. *Evaṃ vihārī* ti evaṃ mettādivihārī.

82. *Ete mayaṃ bhavantaṃ Gotaman* ti idaṃ tesam dutiyasaraṇa-gamaṇaṃ. Paṭhamam eva h' ete majjhimapaññāsake Vāseṭṭhā-suttaṃ sutvā saraṇaṃ gatā, imaṃ paṇa Tevijja-suttaṃ sutvā dutiyam pi saraṇaṃ gatā, katipāhaccayena pabbajitvā Aggañña-sutte upasam-padañ c'eva arahattañ ca aladdhum. Sesam sabbattha uttānattham evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyaṭṭhakathāya TEVIJJA SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā terasamaṃ.

Niṭṭhitā ca terasasutta-paṭimaṇḍitassa Sīlakkhandhavaggassa attha-vaṇṇanā ti.

¹ Si. rūpāvacaraṅruppa-

SUMAṄGALA-VILĀSINIYĀ DĪGHANIKĀYATṬHAKATHĀYA MAHĀVAGGAṬṬANĀ

XIV. MAHĀPADĀNA SUTTA VAṆṆANĀ

1. 1. *Evam me sutam*.....pe... ..*Karerikuṭikāyaṇ* ti Mahāpadāna-suttam. Tatrāyam anupubbapadaṇṇanā. *Karerikuṭikāyaṇ* ti Karerī ti Varuṇa-rukkhassa nāmaṇ. Kareri-maṇḍapo tassā kuṭikāya dvāre ṭhito tasmā Karerikuṭikā ti vuccati, yathā Kosamba-rukkhassa dvāre ṭhitattā Kosambakuṭikā ti.

Anto Jetavane kira Karerikuṭi, Kosambakuṭi, Gandhakuṭi, Salaḷa-gharan¹ ti cattāri mahāgehāni, Ekekaṃ sataṣaḥsapariccāgena nipphan-naṃ. Tesu Salaḷagharaṃ raññā Pasenadinā kāritaṃ. Sesāni Anātha-piṇḍikena² kārītāni. Iti Bhagavā Anāthapiṇḍikena gahapatinā thambhā-nam upari kārītāya deva-vimāna-kappāya Karerikuṭikāyaṃ viharati.

Pacchābhaddhan ti ekāsānika³ khalu pacchābhaddhikānaṃ pāto va⁴ bhu-ttānam antomajjhantike pi pacchābhaddham eva. Idha pana pakati-bhattassa pacchato pacchābhaddhan ti adhippetam. *Piṇḍapāta-paṭi-kkantiṇaṇ* ti piṇḍapātato paṭikkantānaṃ, bhaddhikānaṃ niṭṭhapetvā uṭṭhitānaṃ ti attho.

Karerimaṇḍalamāle ti tass' eva Karerimaṇḍapassa avidūre katāya nisīdanasālāya. So kira Karerimaṇḍapo Gandhakuṭikāya ca sālāya ca antare hoti. Tasmā Gandhakuṭi pi Karerikuṭikā pi sālā pi Kareri-maṇḍalamālo ti vuccati.

Pubbenivāsa-patisaṃyuttā ti ekam pi jātiṃ dve pi jātiyo ti evaṃ vibhaddhena pubbenivuttakkhandhasantānaṃ saṃkhātena pubbe-nivāseṇa saddhiṃ yojetvā pavattitā. *Dhammā* ti dhammasaṃyuttā. *Udappādi* ti aho acchariyaṃ Dasabalassa pubbenivāsa-ñānaṃ. Pubbe-nivāsaṃ nāma ke anussaranti, ke nānussaranti? Titthiyā anussaranti, sāvaka ca paccekabuddhā ca buddhā⁵ ca anussaranti. Katara titthiyā anussaranti? Ye aggappattā kammavādino te pi cattālisaṃ yeva kappe anussaranti na tato param⁶. Sāvaka kappasatasahassam anussaranti. Dve aggasāvaka asaṃkheyyaṇi c' eva kappasatasahassaṇi ca. Paccekabuddhā dve asaṃkheyyāni kappasatasahassaṇi ca. Buddhānaṃ pana ettakaṃ ti paricchedo natthi, yāvatakaṃ ākaṅkhaṇti

1 B. āgāraṃ

2 Si. adds gahapatinā and omits kārītāni

3 S. ekāsānika

4 Si. omits it

5 S. omits it and all the 'ca's

6 Si. omits 'na tato param'

tāvatakam anussaranti. Ye aggappattā kammavādino¹ titthiyā khandha-
paṭipāṭiyā anussaranti, paṭipāṭiṃ muñcivā na sakkonti. Paṭipāṭiyā
anussarantā pi asaṇṇabhavaṃ patvā khandhappavattiṃ na passanti,
jāle patitā sakunā² viya kūpe patitā paṅgulā viya ca honti. Te tattha
ṭhatvā ettakam eva, ito paraṃ natthi ti diṭṭhiṃ gaṇhanti. Iti titthiyā-
naṃ pubbenivāsānussaraṇaṃ andhānaṃ yaṭṭhikoṭigamaṇaṃ viya hoti.
Yathā hi andhā yaṭṭhikoṭiggāhake sati yeva gacchanti, asati tatth' eva
nisidanti, evaṃ eva titthiyā khandhapaṭipāṭiyā va anussarituṃ sakkonti,
paṭipāṭiṃ vissajjetvā na sakkonti. Sāvakā pi khandhapaṭipāṭiyā va anus-
saranti, asaṇṇabhavaṃ patvā khandhappavattiṃ na passanti. Evaṃ
sante pi te vaṭṭe saṃsaraṇaka-sattānaṃ khandhānaṃ abhāvakālo nāma
natthi, asaṇṇabhavaṃ pana pañca kappasatāni pavattanti ti, ettakam kālam
atikkamivā Buddhehi dinna-naye ṭhatvā parato anussaranti, seyyathā pi
āyasmā Sobhito. Dve aggasāvakā pana paccekabuddhā ca cuti-paṭisa-
ndhim oloketvā anussaranti. Buddhānaṃ cuti-paṭisandhi-kiccaṃ natthi,
yaṃ yaṃ pana³ ṭhānaṃ passitukāmā honti taṃ tad eva passanti. Titthiyā
ca pubbenivāsaṃ anussaramānā attanā diṭṭha-kata-sutam eva anussar-
anti. Tathā sāvakā ca paccekabuddhā ca. Buddhā pana attanā vā parehi
vā diṭṭha-kata-sutaṃ sabbam eva anussaranti. Titthiyānaṃ pubbe-
nivāsa-ñāṇaṃ khajjopanakobhāsa-sadisam, sāvakānaṃ padīpobhāsa-sadi-
sam, aggasāvakānaṃ osadhitarakobhāsa-sadisam, paccekabuddhānaṃ can-
dobhāsa-sadisam, Buddhānaṃ sahassa-sūriya-maṇḍalobhāsa-sadisam. Tassa
ettakāni jātisatāni jātisahasāni jātisatasahasāni ti vā ettakāni kappas-
atāni kappasahasāni kappasatasahasāni ti vā natthi. Yaṃ kiñci
anussarantassa n'eva khalitaṃ na paṭighāto hoti. Āvajjana-paṭibaddham
eva 'ākaṅkhā-manasikāra-cittuppāda-paṭibaddham eva hoti. Dubbala-
pattapūṭe 'vegukkhattanārāco viya Sinerukūṭe visatṭha-inda-vajiraṃ
viya ca āsajjamānaṃ eva gacchati. Aho mahantaṃ Bhagavato pubbe-
nivāsa-ñāṇaṃ ti evaṃ Bhagavantaṃ yeva ārabha kathā⁴ uppannā jātā
pavattitā ti attho. Taṃ sabbam pi saṃkhepato dassetum 'iti pi
pubbenivāso, iti pi pubbenivāso' ti ettakam eva Pāliyaṃ vuttaṃ. Tattha
'iti pi ti' evaṃ pi.

2. *Assosi kho...pe...atha Bhagavā anupatto* ti ettha yaṃ vat-
tabbaṃ taṃ Brahmajālaṃ vaṇṇanāyaṃ vuttaṃ eva. Ayam eva hi viseso.
Tattha sabbaññuta-ñāṇena assosi. Idha dibbasotena. Tattha ca vaṇṇa-
vaṇṇakathā vippakatā. Idha pubbenivāsakathā. Tasmā Bhagavā 'ime

1 S. & B. omit these first three words

3 Si. & B. omit it

5 B. vega-

2 B. kuṇḍā

4 Si. ākaṅkhana ; B. ākaṅkha

6 Si. & B. omīti it

bhikkhū mama pubbenivāsa-ñāṇam ārabba guṇaṃ thomenti, pubbenivāsa-ñāṇassa pana me nipphattiṃ na jānanti, handa nesaṃ tassa nipphattiṃ kathetvā dassāmi¹ ti āgantvā pakatiyā pi Buddhāsane nisiditvā dhamma-desanattham eva ṭhapite taṃ khaṇaṃ² bhikkhūhi papphoṭetvā dinne varabuddhāsane nisiditvā *kāya nu'ttha bhikkhave* ti pucchāya cā *idha bhante* ti ādito paṭivacanassa ca pariyosāne tesam pubbenivāsa-paṭisaṃ-yuttaṃ³ dhammakathaṃ kathetukāmo *iccheyyātha no* ti ādim āha. Tattha *iccheyyātha no* ti iccheyyātha nu.

3. Atha naṃ pahaṭṭhamānasā bhikkhū yācamānā *etassa Bhagavā* ti ādim āhaṃsu. Tattha *etassā* ti etassa⁴ dhammakathā-karaṇassa.

Atha Bhagavā tesam yācanaṃ gahetvā kathetukāmo *tena hi bhikkhave sunāthā* ti te sotāvadhāna-sādhuka-manasikāresu niyojetvā aññesam asādhāraṇaṃ chinnavaṇṇamakānussaraṇaṃ pakāsetukāmo *ito so bhikkhave* ti ādim āha.

4. Tattha *yam Vipassī* ti yasmiṃ kappe Vipassī. Ayaṃ hi 'yaṃ' saddo "yaṃ me bhante devānaṃ tāvatimsānaṃ sammukhā sutam sammukhā paṭiggahitaṃ, ārocemi taṃ bhante Bhagavato" ti ādisu paccatta-vacane dissati. "Yan tam apucchimha akittayi no, aññaṃ taṃ⁵ pucchāma tad iṃgha brūhi" ti ādisu upayogavacane. "Aṭṭhānam etaṃ bhikkhave anavakāso yam ekissā lokadhātuyā" ti ādisu karaṇa-vacane. Idha pana bhummattheti⁶ datṭhabbo. Tena vuttaṃ 'yasmiṃ kappe' ti, *Udapādi* ti dasasahassalokadhātum unnādentō uppajji. *Bhaddakappe* ti pañca Buddhuppāda-patimaṇḍitattā sundara-kappe sāra-kappe ti Bhagavā imaṃ kappam thomento evam āha.

Yato paṭṭhāya kira amhākaṃ Bhagavatā abhinihāro kato, etasmim antare ekakappe pi pañca Buddhā nibbattā nāma natthi. Amhākaṃ Bhagavato abhinihārassa purato pana Taṇhaṅkaro Medhaṅkaro Saraṇaṅkaro Dipaṅkaro ti cattāro Buddhā ekasmiṃ kappe nibbattiṃsu. Tesam⁷ uparimabhāge ekam asaṃkheyyaṃ Buddha-suññaṃ eva ahosi⁸. Asaṃkheyya-kappa-pariyosāne pana Koṇḍañño nāma Buddho eko va ekasmiṃ kappe uppanno. Tato pi asaṃkheyyaṃ Buddha-suññaṃ eva ahosi. Asaṃkheyya-kappa-pariyosāne Sumaṅgalo⁹ Sumano Revato Sobhito ti cattāro Buddhā ekasmiṃ kappe uppannā. Tato pi asaṃkheyyaṃ Buddhasuññaṃ eva ahosi. Asaṃkheyya-kappa-pariyosāne pana ito kappa-satasahassādhikassa asaṃkheyyassa upari Anomadassī Padumo Nārado ti tayo Buddhā ekasmiṃ kappe uppannā.

1 Si. adds yeva

2 B. dhammiṃ

3 Si. & B. yaṃ

4 S. & Si. bhummeti

5 B. oram

6 Si. āsi

7 Si. & B. Maṅgalo

Tato pi asaṃkheyyaṃ Buddha-suññaṃ eva ahosi. Asaṃkheyya-kappa-pariyosāne pana ito kappa-satasahassānam upari Padumuttaro Bhagavā eko va ekasmiṃ kappe uppanno. Tassa orato¹ ito tiṃsakappasahassānam upari Sumedho Sujāto ti dve Buddhā ekasmiṃ kappe uppannā. Tato² uparimabhāge ito aṭṭhārasannaṃ kappasahassānam upari Piyadassī Atthadassī Dhammadassī ti tayo Buddhā ekasmiṃ kappe uppannā. Atha ito catunavute kappe Siddhattho nāma Buddhho eko va ekasmiṃ kappe uppanno. Ito³ ekanavute kappe Tisso Phusso ti dve Buddhā ekasmiṃ kappe uppannā. Ito ekanavute kappe Vipassī³ Bhagavā uppanno. Ito ekatiṃse kappe Sikhī Vessabhū ti dve Buddhā uppannā. Imasmiṃ bhaddakappe Kakusandho Konāgamano Kassapo Gotamo⁴ amhakaṃ Sammāsambuddho ti cattāro Buddhā uppannā, Metteyyo uppajjissati. Evam ayaṃ kappe pañca-buddhuppāda-paṭimaṇḍitattā 'sundarakappo sārakappo' ti Bhagavā imaṃ kappam thomento evam āha.

Kiṃ pan' etaṃ Buddhānaṃ yeva pākaṭaṃ hoti imasmiṃ kappe ettakā Buddhā uppannā vā uppajjissanti ti vā ti udāhu aññesam pi pākaṭaṃ hoti ti? Aññesam pi pākaṭaṃ hoti. Kesam? Suddhāvāsabrahmaṇaṃ. Kappasaṇṭhiti⁵-kālasmiṃ hi ekam asaṃkheyyam ekaṅgaṇaṃ hutvā ṭhite loka-sannivāse lokassa saṇṭhānatthāya devo vassitum ārabhi.⁶ Ādito va⁷ anta-raṭṭhake himapāto viya hoti. Tato kaṇa-mattā tila-mattā⁸ taṇḍula-mattā mugga-māsa-badara-āmalaka-eḷāḷuka⁹-kumbhaṇḍa-alābu-mattā udaka-dhārā hutvā anukkamena vaḍḍhitvā¹⁰ usabha dve usabha adḍhagāvuta gāvuta dve gāvuta¹¹ adḍhayaोजना योजना dviyojana tiyojana dasayojana...pe...satasahassa-yojana-mattā hutvā koṭisatasahassa-cakkavāḷabbhantare¹² yāva¹³ Akanitṭhaka-brahmalokā pūretvā tiṭṭhanti. Atha tam udakam anupubbena bhassati, bhassante udaye pakati-devaloka-tṭhānesu devalokā patiṭṭhahanti.¹⁴ Tesam saṇṭhahana-vidhānaṃ Visuddhimagge pubbenivāsa-kathāyaṃ vuttaṃ.

Manussaloka¹⁵ tṭhānaṃ pana patte udaye dhammakarakassa¹⁶ mukhe piḥite viya vātavasena tam udakam santiṭṭhati. Udaye piṭṭhe uppalini-panṇaṃ viya paṭhavi saṇṭhāti.¹⁷ Mahābodhipallāṅko vinassamāne loke pacchā vinassati saṇṭhamāne paṭhamam saṇṭhahati. Tattha pubba-nimittam hutvā eko padumini-gaccho uppajjati. Tassa sace tasmim kappe Buddhho nibbattissati¹⁸ puppham uppajjati no ce¹⁹ na uppajjati.²⁰

1 B. orabhāge

2 B. dve-

3 Si. adds nāma

4 S. omits it

5 Si. & B. saṇṭhāna-

6 B. & Si. ārabhati

7 B. Andha-

8 Si. omits it

9 Si. eḷāṭhaka

10 Si. & B. omit it

11 Si. omits it

12 Si. -vāḷagabbhantaram

13 S. Avinatṭha-

14 B. saṇṭhahanti

15 B. adds saṇṭhahana

16 B. dhammakaraṇa

17 B. saṇṭhahanti

18 Si. nibbattanti

19 Si. adds here uppajjanti

20 Si. puts it in plural

Uppajjamānañ ca sace eko Buddhho nibbattissati ekam uppajjati. Sace dve tayo cattāro pañca Buddhā nibbattissanti pañca uppajjanti, tāni ca kho ekasmiṃ yeva nāle kaṇṇikābaddhāni hutvā. Suddhāvāsabrahmāno 'āyāma¹ mārīsā pubbanimittam passissāmā' ti mahābodhipallaṅka-tṭhānam āgacchanti. Buddhānam anibbattanakappe pupphaṃ na hoti. Te pana² apupphitaṃ gacchaṃ disvā 'andhakāro vata bho loko bhavissati tamābhībhūtā³ sattā apāye pūressanti cha deva lokā nava brahmalokā suññā bhaviṣṣanti' ti anattamanā honti. Pupphita-kāle pana pupphaṃ disvā 'sabbaññubodhisattesu mātukucchim okkamantesu nikkhamantesu sambujjhantesu dhammacakkaṃ pavattantesu yamaka-pāṭihāriyaṃ karontesu devorohaṇam karontesu āyusaṃkhāram⁴ ossajjantesu parinibbāyantesu dasasahassa-cakkavāḷa-kampanādīni pāṭihāriyāni dakkhiṣṣāmā ti, cattāro apāyā parihāyissanti, cha deva lokā nava brahmalokā paripūressanti' ti attamanā udānam udānetvā⁵ attano attano brahmalokaṃ gacchanti. Imasmiṃ pana⁶ kappe pañca padumāni uppajjimsu. Tesam nimittānam ānubhāvena cattāro Buddhā uppannā, pañcāmo uppajjissati ti Suddhāvāsabrahmāno pi tāni⁷ padumāni disvā imam atthaṃ jānimsu. Tena vuttam 'aññesam pi pākaṭaṃ hoti' ti.

Iti pi Bhagavā 'ito so bhikkhave' ti ādinā nayena kappa-pariccheda-vasena pubbenivāsaṃ dassetvā idāni tesam Buddhānam jātiparicchedādivasena⁸ dassetuṃ 'Vipassī bhikkhave' ti ādim āha.

7. Tattha āyu-paricchede *parittaṃ lahukaṃ* ti ubhayam etam appakass' eva vevacanāṃ. Yaṃ hi appakaṃ taṃ parittaṃ c' eva lahukaṃ⁹ ca hoti. *Appaṃ vā bhiiyo* ti vassasatato vā uparī appaṃ. Aññaṃ vassasatam appatvā viṣaṃ vā tiṃsaṃ vā cattālisaṃ vā paṇṇāsaṃ vā satṭhiṃ vā vassāni jīvati. Evaṃ dīghāyuko pana atidullabho, asuko kira evaṃ ciraṃ jīvati ti tattha tattha gantvā vā daṭṭhabbo hoti; tattha Visākhā upāsikā viṣavassasataṃ jīvati, tattha¹⁰ Pokkharasāti¹¹ brāhmaṇo, Brahmāyu brāhmaṇo, Selo brāhmaṇo, Bāvariya¹² brāhmaṇo, Ānandatthero, Mahākassapatthero, Anuruddhatthero pana vassasatāni c' eva paṇṇāsaṃ ca vassāni, Bakkulatthero vassasatāni c' eva satṭhiṃ ca vassāni, yaṃ sabbadīghāyuko, so pi dve vassasatāni na jīvati.¹³

Vipassī ādayo pana sabbe pi bodhisattā mettā-pubbabhāgena soma-

1 B. adds mayam

2 S. omits it

3 Si. & B. matamatā

4 Si. vissa-

5 B. uttānenta

6 B. bhadda-

7 S. omits it

8 Si. omits it

9 Si. lahuṃ

10 B. tathā

11 Si. -sādi

12 Si. Pāvāriya

13 Si. jīvi

nassa-sahagata-ñāpasampayutta-asamkhārika-cittena mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhiṃsu. Tena cittena gahitāya paṭisandhiyā asamkheyyam āyu. Iti sabbe Buddhā asamkheyyāyukā. Te kasmā asamkheyyam na aṭṭhaṃsu. Utubhojana-vipattiyā. Utubhojana-vasena hi āyu hāyati pi vadḍhati pi.

Tattha yadā rājāno adhammikā honti tadā uparājāno senāpati seṭṭhi sakalanagaraṃ sakalaraṭṭham adhammikam eva hoti. Atha tesam ārakkhadevatā, tasmaṃ devatānaṃ mittā ¹bhumma-devatā, bhumma-devatānaṃ mittā ākāsaṭṭha-devatā, ākāsaṭṭha-devatānaṃ mittā uṇha-valāhakā devatā, tasmaṃ mittā abbha-valāhakā devatā, tasmaṃ mittā sīto-valāhakā devatā, tasmaṃ mittā vassa-valāhakā devatā, tasmaṃ mittā cātummahārājikā devatā, tasmaṃ mittā tāvatiṃsā devatā, tasmaṃ mittā yāmā devatā ti, evaṃ ādi evaṃ yāva bhavaggā tṭhapetvā ariyasāvake sabbā devā brahmaparisā pi adhammikā honti. Tasmaṃ adhammikataṃ visamaṃ candima-sūriyā pariharanti, vāto yathāmaggena na vāyati, yathāmaggena avāyanto² ākāsaṭṭhaka-vimānāni khobheti. Vimānesu khobhitesu devatānaṃ kiṇanattāya cittāni na namanti. Devatānaṃ kiṇanattāya cittesu anamantesu sītuṇhabhedo utu yathākālena na sampajjati. Tasmim asampajjante va na sammā devo vassati, kadāci vassati kadāci na vassati, katthaci vassati katthaci na vassati, vassanto pi vappakāle ankurakāle nālakāle pupphakāle khiraggahanādikālesu yathā yathā sassānam upakāro na hoti tathā tathā vassati ca³ vigacchati ca. Tena sassāni visama-pākāni honti vigata-gandha-vaṇṇa-rasādi sampattini.⁴ Ekabhājane pakkhitta-taṇḍulesu pi ekasmiṃ padese bhattaṃ ⁵taṇḍulaṃ hoti, ekasmiṃ atikilinnam, ekasmiṃ samapākaṃ. Taṃ paribhuttaṃ kucchiyam pi tath⁶ eva ākāraḥi gacchati.⁶ Tena sattā bahvābādhā c'eva honti appāyukā ca. Evaṃ tāva utubhojanavasena āyu hāyati.

Yadā pana rājāno dhammikā honti tadā senāpati uparājāno pi dhammikā honti ti, purima-nayen' eva yāva brahmalokā sabbe pi dhammikā honti. Tesam dhammikattā samaṃ candima-sūriyā pariharanti. Yathāmaggena vāto vāyati⁷ ākāsaṭṭhaka-vimānāni na khobheti. Tesam ⁸asamkhobhentānaṃ devatānaṃ kiṇanattāya cittāni namanti. Evaṃ kālena utu sampajjati. Devo sammā vassati, vappakālato paṭṭhāya sassānam upakāraṃ karonto kāle vassati kāle vigacchati. Tena sassāni samapākāni sugandhāni suvaṇṇāni surasāni ojavantāni honti. Tehi

1 B. bhummatṭha-devatā

2 Si. & B. ayathāmaggena vāyanto

3 S. ciram

4 B. sampannāni

5 Si. uttaṇḍulaṃ

6 Si. paccati

7 Si. & B. add yathāmaggena vāyanto

8 B. akkhobha-

sampāditabhojanam paribhuttam pi sammā paripākaṃ gacchati. Tena sattā arogā dīghāyukā honti. Evam utubhojanavasena āyu vaḍḍhati.

Tattha Vipassī bhagavā asītivassasahassāyukakāle nibbatto. Sikhī bhagavā¹ sattativassasahassāyukakāle ti. Idam anupubbena parihīnasadisam katam, na pana evaṃ parihīnam, vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnan ti vedītabbam. Katham? Imasmim tāva² bhaddakappe Kakusandho bhagavā cattālīsavassasahassāyukakāle nibbatto, āyupamāṇam pañcakoṭṭhāse katvā cattāri ṭhatvā pañcame vijjāmāne yeva parinibbuto. Tam āyuparihāyamānam dasavassakālam patvā puna vaḍḍhamānam asaṃkheyyam hutvā tato parihāyamānam tiṃsavassasahassakāle ṭhitam. Tadā Konāgamano bhagavā nibbatto. Tasmim pi tath' eva parinibbuto tam āyu dasavassakālam patvā puna vaḍḍhamānam asaṃkheyyam hutvā parihāyitvā visativassasahassakāle ṭhitam. Tadā Kassapo bhagavā nibbatto. Tasmim pi tath' eva parinibbuto tam āyu dasavassakālam patvā puna vaḍḍhamānam asaṃkheyyam hutvā parihāyitvā vassasatakālam patam. Atha amhākaṃ Sambuddho nibbatto. Evam anupubbena parihāyitvā parihāyitvā vaḍḍhitvā vaḍḍhitvā parihīnanti vedītabbam. Tattha yaṃ yaṃ āyuparimāṇesu³ manussesu Buddhā nibbattanti tesam pi tam tad eva āyuparimāṇam hoti ti vedītabbam. Āyupari-cchedo niṭṭhito.

8. Bodhiparicchede pana *Pāṭaliyā mūle* ti Pāṭalirukkhasa heṭṭhā. Tassā pana Pāṭaliyā khandho tam divasaṃ paṇṇāsaratanā hutvā abbhuggato sākhā paṇṇāsaratanā ti ubbedhena ratanasatam ahosi. Tam divasaṃ ca sā Pāṭali kaṇṇikāvaddhehi viya pupphehi mūlato paṭṭhāya ekacchannā ahosi. Dibbagandham vāyati. Na kevalaṃ ca tadā ayam eva pupphitā; dasasahassacakkavāle sabbapāṭaliyo pupphitā; na kevalaṃ ca Pāṭaliyo; dasasahassacakkavāle sabbarukkhaṇam khandhesu khandha-padumāni, sākhāsu sākhā-padumāni, latāsu latā-padumāni, ākāsesu ākāsa-padumāni pupphitāni. Paṭhavitalam bhinditvā pi mahāpadumāni uṭṭhitāni. Mahāsamuddo pi pañcavaṇṇehi padumehi niluppala-rattuppalehi ca sañchanno ahosi. Sakaladasasahassacakkavālam dhajamālākulam tattha tattha nibaddha-puppha-dāma-visaṭṭha-mālā-⁴guṇavippakiṇṇam nānāvaṇṇa-kusuma-samujjalam Nandana-vana-Cittalatāvana-Missakavana-Phārusakavana-sadisam ahosi. Puratthima-cakkavāle mukhavatṭṭiyam ussitadhajā pacchimacakkavāla-

1 B. omits it

3 S. āyuvuḍḍhipparimāṇesu

2 Si. & B. omit it

B. -gulam

mukhavatṭṭiyam abhihananti. Pacchima-dakkhiṇa-uttara-cakkavāḷa-mukhavatṭṭiyam ussitadhajā dakkhiṇacakkavāḷa-mukhavatṭṭiyam abhihananti. Evam aññamaññaṃ sirisampannāni¹ cakkavāḷāni ahesuṃ.

Abhisambuddho ti sakalaṃ buddhaguṇavibhavasirip paṭivijjhamāno cattāri saccāni abhisambuddho. Sikhī, bhikkhave, bhagavā arahaṃ sammāsambuddho Puṇḍarīkassa mūle abhisambuddho ti ādisu pi iminā va nayena² vaṇṇanā veditabba.

Ettha pana *Puṇḍarīko* ti Setambarukkho. Tassā pi tad eva parimāṇam. Taṃ divasaṃ ca so pi dibbagandhehi pupphehi susaṇchanno ahosi. Na kevalaṃ ca pupphehi. Phalehi pi saṇchanno ahosi. Tassa ekato taruṇāni phalāni ekato majjhimāni phalāni ekato nātipakkāni ekato supakkāni pakkhattadibbojāni viya surasāni ojavantāni³ olambanti. Yathā so evaṃ sakaladasasahassacakkavāḷe pupphūpagā rukkhā pupphehi, phalūpagā rukkhā phalehi paṭimaṇḍitā ahesuṃ.

Sālo ti Sālarukkho. Tassā pi tad eva parimāṇam. Tath' eva pupphasirivibhavo veditabbo. Sirisarukkhe pi es' eva nayo. Udumbara-rukkhe pupphāni nāhesuṃ. Phalavibhūti pan' ettha ambe vutta-nayā va. Tathā Nigrodh' eva tathā Assatth' evā ti.

Iti sabbabuddhānam eko va pallaṅko. Rukkhā pana aññe pi hontī. Tesu yassa yassa rukkhassa mūle catumaggañāpasamkhātāṃ bodhiṃ buddhā paṭivijjhanti so so Bodhī ti vuccati. Ayaṃ Bodhiparicchedo nāma.

9. Sāvaka-paricchede pana. *Khaṇḍatissan* ti Khaṇḍo ca Tisso ca. Tesu Khaṇḍo ekapitiko kaniṭṭhabhātā, Tisso purohitaputto. Khaṇḍo paññāpāramiyā matthakaṃ patto, Tisso samādhīpāramiyā⁴. *Aggaṇ* ti ṭhapetvā Vipassīṇ bhagavantam avasesehi saddhim asadisaguṇatāya uttamaṃ. *Bhaddayugaṇ* ti aggatāy' eva bhaddayugaṃ.

Abhibhūsambhavan ti Abhibhū ca Sambhavo ca. Tesu Abhibhū paññāpāramiyā matthakaṃ patto. Sikhinā bhagavatā saddhim Aruṇa-vatito Brahmaloḷaṃ gantvā Brahma-parisāya vividhāni pāṭihāriyāni dassento dhammaṃ desetvā⁵ dasasahassasiloka-dhātum andhakārena pharitvā kim idan ti sañjātasamvegānam obhāsaṃ pharitvā sabbe me rūpaṃ ca passantu saddaṃ ca suṇantū ti adhiṭṭhahitvā 'ārabhathā' ti gāthādvayaṃ bhaṇanto saddaṃ sāveti. Sambhavo samādhī-pāramiyā matthakaṃ patto ahosi.

Soṇuttaran ti Soṇo ca Uttaro ca. Tesu Soṇo paññā-pāramiṃ patto. Uttaro samādhī-pāramiṃ patto.⁶

1 B. -sampattāni

2 B. pada-

3 Si. & B. omit it

4 B. adds matthakaṃ patto

5 Si. omits dasa

6 S. omits it

Vidhūrasañjivam ti Vidhūro ca Sanjivo ca. Tesu Vidhūro paññā-pāramiṃ patto.¹ Sañjivo samādhi-pāramiṃ patto samāpajjanabahulo rattitṭhāna-divāṭṭhāna-kuṭṭi-leṇa-maṇḍapādīsu samāpattibalena vāya-manto² ekadivasam araṇṇe nirodham samāpajji. Atha naṃ vanakam-mikādayo mato ti sallakkhetvā jhāpesuṃ. So yathāparicchedena samāpattito vuṭṭhāya cīvarāni papphoṭetvā gāmaṃ piṇḍāya pāvisi. Tad' upādāy' eva ca³ naṃ Sañjivo ti sañjānīmsu.

Bhiyyosuttaran ti Bhiyyoso ca Uttaro ca. Tesu Bhiyyoso paññāya, Uttaro samādhinā aggo ahoṣi.

Tissabhāradvājan ti Tisso ca Bhāradvājo ca. Tesu Tisso paññā-pāramiṃ patto. Bhāradvājo samādhi-pāramiṃ patto ahoṣi.

Sāriputtamoggallānan ti Sāriputto ca Moggallāno ca. Tesu Sāriputto paññāvisaye, Moggallāno samādhivisaye aggo ahoṣi. Ayam⁴ Aggasāvaka-yugaparicchedo nāma.

10. Sāvaka-sannipāta-paricchede Vipassissa bhagavato paṭhama-sannipāto caturāṅgiko ahoṣi. Sabbe ehi bhikkhū. Sabbe iddhiyā nibbatta-pattacīvarā. Sabbe anāmantitā va āgatā. Iti⁵ te ca kho paṇṇarase uposathadivase. Atha satthā vījaṇiṃ gahetvā nisinno uposatham osāresi. Dutiye tatiye ca es' eva nayo. Tathā sesānaṃ buddhānaṃ sabbasannipātesu. Yasmā pana amhākaṃ bhagavato paṭhama-bodhiyā va sannipāto ahoṣi idaṃ ca suttam aparabhāge vuttaṃ tasmā mayhaṃ bhikkhave etarahi eko sāvakaṇaṃ sannipāto ti anitṭhapetvā ahoṣi ti vuttaṃ.

Tattha *aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni* ti purāṇajaṭilānaṃ sahaṣsaṃ dvinnam aggasāvakaṇaṃ parivārāni aḍḍhateyyasatāni ti aḍḍhatelasasatāni.⁶ Tattha dvinnam aggasāvakaṇaṃ abhinīhārato paṭṭhāya vatthum kathetvā pabbajjā dīpetabbā. Pabbajitānaṃ pana tesam Mahāmoggallāno sattame divase arahattaṃ patto. Dhammasenāpati paṇṇarasame divase Gijjhakūṭapabbatamajjhe Sūkarakhata⁷-lenapabbhāre bhāginey-yassa Dīghanakhaparibbājakassa sajjite dhammayāge Vedanāpariggaha-suttante desiyamāne desanānusārena⁸ anubujjhamānañāṇaṃ pesetvā sāvaka-pāramiñāṇaṃ patto. Bhagavā therassa arahattappattiṃ ñatvā vehāsaṃ abbhuggantvā Veluvane va⁹ paccuṭṭhāsi.¹⁰ Thero kuhiṃ nu kho Bhagavā gato ti āvajjento Veluvane patiṭṭhitabhāvaṃ ñatvā sayam pi vehāsaṃ abbhuggantvā Veluvane yeva paccuṭṭhāsi. Atha Bhagavā

1 Si. & B. add ahoṣi

3 S. omits it

6 B. & Si. aḍḍhatelasāni bhikkhusatāni

8 B. & Si. desanāṃ

4 B. & Si. omit it

9 Si. & S. omit it

2 B. jhāyanto ; Si. yāpento

5 Si. omits it

7 S. -jāta-

10 Si. patiṭṭhāsi

Pātīmokkham osāresi. Taṃ sannipātaṃ sandhāya Bhagavā 'aḍḍhateja sāni bhikkhusatāni' ti āha. Ayaṃ Sāvakasannipāta-paricchedo nāma.

II. Upaṭṭhākaparicchede pana *Ānando* ti nibaddhupaṭṭhākabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. Bhagavato hi paṭhamabodhiyam anibaddhā¹ upaṭṭhākā ahesuṃ. Ekadā Nāgasamālo pattacīvaraṃ gahetvā vicari. Ekadā Nāgito. Ekadā Upavāṇo. Ekadā Sunakkhatto. Ekadā Cundo samanuddeso. Ekadā Sāgato. Ekadā Meghiyo.

Tattha ekadā Bhagavā Nāgasamālattherena saddhim addhāna-maggapaṭipanno dvedhāpathaṃ patto. Thero maggā okkamma 'Bhagavā aham iminā maggena gacchāmi' ti āha. Atha naṃ Bhagavā 'ehi bhikkhu, iminā maggena gacchāmā' ti āha. So 'handa Bhagavā tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, aham iminā maggena gacchāmi' ti vatvā pattacīvaraṃ bhūmiyaṃ² ṭhapetum āraddho. Atha naṃ Bhagavā 'āhara bhikkhū' ti vatvā pattacīvaraṃ gahetvā gato. Tassa pi bhikkhuno itarena maggena gacchato corā pattacīvaraṇi ceva harīṃsu sīsaṃ ca bhiṇṇīsu. So 'Bhagavā idāni me paṭisaraṇaṃ na añño' ti cintetvā lohiteṇa galiteṇa Bhagavato santikam āgami.³ 'Kim idaṃ bhikkhū' ti ca vutte taṃ pavattim ārocesi. Atha naṃ Bhagavā 'mā cintayi, bhikkhu, etaṃ kāraṇaṃ yeva taṃ⁴ nivārayimhā' ti vatvā taṃ samassāsesi.

Ekadā pana Bhagavā Meghiyattherena saddhim Pācīnavaṃsa-migadāye Jantugāmaṃ agamāsi. Tatrā pi Meghiyo Jantugāme piṇḍāya caritvā naditīre pāsādikam ambavanaṃ disvā 'Bhagavā, tumhākaṃ pattacīvaraṃ gaṇhatha, ahaṃ tasmim ambavāne samaṇadhammaṃ karomi' ti vatvā Bhagavatā tikkhattuṃ nivāriyamāno pi gantvā akusalavitaṅkhehi ajjhāpanno⁵ paccāgantvā taṃ pavattim ārocesi. Tam pi Bhagavā 'idam eva te kāraṇaṃ sallakkhetvā nivārayimhā' ti vatvā anupubbena Sāvattim agamāsi.

Tattha Gandhakūṭipariveṇe paññattapavarabuddhāsane nisinno bhikkhusaṃghaparivuto bhikkhū āmantesi, 'bhikkhave, idāni' mhi mahallako, ekacce bhikkhu iminā maggena gacchāmā ti vutte aññaṇa gacchanti ekacce mayhaṃ pattacīvaraṃ bhūmiyaṃ nikkhipanti, mayhaṃ nibaddhupaṭṭhākam ekaṃ bhikkhuṃ jānāthā' ti. Bhikkhunaṃ dhammasaṃvego udapādi. Atha āyasmā Sāriputto utthāyāsānā Bhagavantaṃ vanditvā 'ahaṃ bhante tumhe yeva patthayamāno sataṣaṇṇakappādhikam asaṃkheyyaṃ pāramiyo pūrayiṃ nanu mādiso mahāpañño uppaṭṭhāko nāma vaṭṭati, aham upaṭṭhahissāmi' ti āha.

1 Si. nibaddhā 2 B. & Si. chamāyaṃ 3 B. agamāsi

4 Si. te ; B. etaṃ yeva kāraṇaṃ sallakkhetvā 5 B. upadduto aṇḍayanto ; Si. āsatto

Taṃ Bhagavā 'alaṃ Sāriputta yassaṃ disāyaṃ tvam na viharasi asuññā yeva¹ sā disā, tava ovādo buddhānaṃ ovāda-sadiso, na me tayā upaṭṭhāka-kiccam atthi' ti paṭikkhipi. Eten ev' upāyena Mahāmogallānaṃ ādīṃ katvā asītimahāsāvakaṃ upṭṭhahimṣu. Te sabbe pi Bhagavā paṭikkhipi. Ānandatthero pana tuṇhi yeva nisīdi.

Atha naṃ bhikkhū evaṃ āhaṃsu, 'āvuso Ānanda bhikkhusaṃgho upaṭṭhākatṭhānaṃ yācati, tvam pi yācāhi' ti. So āha 'yācitvā laddhupaṭṭhānaṃ nāma āvuso kidisaṃ hoti, kiṃ maṃ satthā na passati, sace rocessati Ānando mam upaṭṭhātū ti vakkhati' ti. Atha Bhagavā 'na bhikkhave Ānando aññena ussāhetabbo, sayam eva jānitvā mam upaṭṭhahissati' ti āha. Tato bhikkhū 'upṭṭhehi āvuso Ānanda,² Dasabalam upaṭṭhākatṭhānaṃ yācāhi' ti āhaṃsu. ³Thero upṭṭhahitvā cattāro paṭikkhepe catasso ca āyācanā ti atṭha vare yāci.

Cattāro paṭikkhepā nāma. Sace me⁴ bhante Bhagavā attanā laddhaṃ paṇitaṃ cīvaraṃ na mayhaṃ dassati, piṇḍapātaṃ na dassati, ekagandhakūṭiyaṃ vasitum na dassati, nimantanāṃ gahetvā na gamissati, evāhaṃ Bhagavantam upaṭṭhahissāmi' ti vatvā kiṃ⁵ pan' ettha Ānanda ādinavam addasā⁶ ti vutte sac' āhaṃ bhante imāni vatthūni labhissāmi bhavissanti me⁷ vattāro. Ānando Dasabalena laddhaṃ paṇita-cīvaraṃ paribhuñjati piṇḍapātaṃ paribhuñjati ekagandhakūṭiyaṃ vasati ekato va niman-tanāṃ gacchati etam lābhaṃ labhanto Tathāgatam upaṭṭhāti, ko evaṃ upaṭṭhahato bhāro ti. Ime cattāro paṭikkhepe yāci.

Catasso āyācanā nāma. Sace bhante Bhagavā mayā gahitaṃ niman-tanāṃ gamissati, sacāhaṃ tiroraṭṭhā tirojanapadā Bhagavantam datṭhum āgataparisāya āgatakkhaṇe yeva Bhagavantam dassetum lacchāmi, yadā me kaṅkhā uppajjati tasmim yeva khaṇe Bhagavantam upasaṅkamitum lacchāmi, yaṃ Bhagavā mayhaṃ parammukhā dhammaṃ deseti tam āgantvā mayhaṃ kathessati, evāhaṃ Bhagavantam upatṭhahissāmi ti vatvā kiṃ⁵ pan' ettha Ānanda ānisaṃsaṃ passasi ti vutte idha bhante saddhā kulaputtā Bhagavato okāsam alabhaṇtā mam evaṃ vadanti 'sve bhante Ānando Bhagavatā saddhim amhākaṃ ghare bhikkhaṃ gaṇhey-yāthā' ti sace bhante Bhagavā tattha na gamissati, icchitakkhaṇe yeva parisāṃ dassetum kaṅkhaṇā ca vinodetum okāsaṃ⁸ na lacchāmi bhavis-santi vattāro, kim Ānando Dasabalam upaṭṭhāti ettakam pi'ssa anuggahaṃ Bhagavā na karotī ti, Bhagavato ca parammukhā maṃ pucchissanti 'ayam āvuso Ānanda gāthā idaṃ suttaṃ idaṃ jātakam kattha desitaṃ' ti sac'

1 B. adds me

2 Si. & B. repeat these three words.

3 B. adds So

4 S. omits it

5 S. & B. kaṃ

6 B. passasi

7 Si. ca ; B. omits it

8 B. & Si. add vā

āhaṃ taṃ na sampādayissāmi bhavissanti vattāro, ettakam pi āvuso na jānāsi kasmā tvaṃ chāyā viya Bhagavantam avijahanto dīgharattaṃ vicarasī ti ten' āhaṃ parammukhā desitassā pi dhammassa puna kathanam icchāmi ti. Imā catasso āyācanā yāci.

Bhagavā pi tassa adāsi. Evam ime aṭṭha-vare gahetvā nibaddhupaṭṭhāko ahosi. Tass' eva ṭhānantarassatthāya kappasatasahassam pūripaṭṭhākaṃ phalaṃ pāpuṇi ti. Tam imassa nibaddhupaṭṭhāka-tānaṃ pāramīnaṃ phalaṃ pāpuṇi ti. Tam imassa nibaddhupaṭṭhāka-bhāvaṃ sandhāya 'mayhaṃ bhikkhave etarahi Ānando bhikkhu upaṭṭhāko aggupaṭṭhāko' ti āha. Ayam Upaṭṭhākaparicchedo nāma.

13. Pīti pariṇhedo uttānattho yeva. *Vihāraṃ pāvisi* ti kasmā vihāraṃ¹ pāvisi. Bhagavā kira ettakam kathetvā cintesi 'na tāva mayā sattannaṃ buddhānaṃ vaṃso nirantaraṃ matthakam pāpetvā kathito, ajja² mayi pana vihāraṃ pavitthe ime bhikkhū bhiyyosomattāya pubbenivāsānānaṃ ārabba vaṇṇaṃ kathayissanti, athāhaṃ āgantvā niranta-naṃ kathāvārassa okāsaṃ datvā utthāyāsanaṃ vihāraṃ pāvisi. Yaṇi cetam Bhagavā tantim kathesi tattha kappaparicchedo jātiparicchedo gottaparicchedo āyuparicchedo bodhiparicchedo sāvakayugaparicchedo sāvakasannipātaparicchedo upaṭṭhākaparicchedo pītiparicchedo ti nav' ime vārā āgatā. Sambahulavāro na āgato, ānetvā pana dipetabbo.

Sabbabodhisattānaṃ hi ekasmiṃ kulavaṃsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabban ti ayam eva vaṃso ayam paveni. Kasmā? Sabbāñubodhisattānaṃ hi mātukucchim okkamaṇato paṭṭhāya pubbe vuttappakarāni anekāni pāṭihāriyāni honti. Tatra nesaṃ yadi neva jātanagaraṃ na pitā na mātā³ na putto paññāyeyya imassa neva jātanagaraṃ na pitā⁴ na putto paññāyati devo vā sakko vā māro vā brahmā vā esa maññe devānaṃ ca idisaṃ pāṭihāriyam anacchariyaṃ ti maññamāno jano⁵ neva sotabbaṃ na saddahitabbaṃ maññeyya. Tato abhisamayo na bhaveyya, abhisamayā asati niratthako buddhuppāda aniyyānikaṃ sāsanaṃ hoti tasmā sabbabodhisattānaṃ ekasmiṃ kulavaṃsānurūpe putte jāte nikkhamitvā pabbajitabban ti ayam eva vaṃso ayam paveni. Tasmā puttādīnaṃ vasena sambahulavāro ānetvā dipetabbo. Tattha

Samavattakkhandho Atulo Suppabudho ca Uttaro |

Satthavāho Vijitaseno Rāhulo bhavati sattamo ti. ||

Ete tāva sattannaṃ pi buddhānaṃ⁶ anukkamen' eva satta puttā veditabbā. Tattha Rāhulabhadde tāva jāte paṇṇam āharitvā mahā-

1 B. & Si. omīti

2 S. omits it

3 Si. & B. bhariyā

4 B. & Si. add na bhariyā

5 S. omits it

6 B. bodhisattānaṃ

purisassa hatthe ṭhapayim̐su. Athassa tāvad eva sakalasarīraṃ khobhetvā puttasiṇeho aṭṭhāsi. So cintesi ekasmiṃ tāva jāte evarūpo puttasiṇeho parosahassam kira me puttā bhavissanti tesu eke¹ ekasmiṃ jāte imaṃ sinehabandhanam evaṃ vaḍḍhantaṃ dubbhijjaṃ bhavissati ti Rāhulo jāto bandhanaṃ jātan ti āha. Taṃ divasam eva rajjaṃ pahāya nikkhanto. Esa nayo sabbesaṃ puttupattiyān ti. Ayaṃ Puttaparicchedo.

Sutanā Sabbakāmā ca Sucittā atha Rocanī²

Ruccatinī³ Sunandā ca Bimbā bhavati sattamā ti ||

Etā tesāṃ sattannaṃ pi puttānaṃ mātaro ahesuṃ. Bimbā-devī pana Rāhulakumāre jāte Rāhulamātā ti paññāyittha. Ayaṃ Bhariyā-paricchedo.

Vipassī Kakusandho ti ime pana dve bodhisattā⁴ payutta-ājañña-ratham āruyha mahābhiniikkhamanaṃ nikkhamim̐su. Sikhī Konāgamaṇo ti ime dve hatthikkhandhavaragatā hutvā nikkhamim̐su. Vessabhū-bodhisatto⁵ suvaṇṇasivikāya nisīditvā nikkhami. Kassapo uparipāsāda-mahātale nisinna va ānāpānacatutthajjhānaṃ nibbattetvā jhānā vuṭṭhāya taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā pāsādo gantvā⁶ bodhimaṇḍe otarātū ti adhiṭṭhāsi. Pāsādo ākāseṇa gantvā bodhimaṇḍe otari. Mahāpuriso pi tato otaritvā bhūmiyaṃ ṭhatvā pāsādo yathāṭṭhāne yeva patiṭṭhātū ti cintesi. So yathāṭṭhāne patiṭṭhāsi. Mahāpuriso pi sattadivasāni padhānaṃ anuyuñjitvā bodhipallaṅke nisīditvā sabbaññuta-ñāṇaṃ⁷ paṭivijjhi. Amhākaṃ pana bodhisatto Kaṇṭhakam⁸ āruyha nikkhanto ti. Ayaṃ Yānaparicchedo.

Vipassissa bhagavato yojanappamaṇe padese vihāro patiṭṭhito.⁹ Sikhissa ti-gāvute Vessabhussa aḍḍhayojane Kakusandhassa gāvute Konāgamanassa aḍḍhagāvute Kassapassa visati-usabhe amhākaṃ Bhagavato pakatimānena soḷasa karīse rājamānena aṭṭha-karīse padese vihāro patiṭṭhito ti. Ayaṃ Vihāraparicchedo nāma.

Vipassissa pana¹⁰ bhagavato ekaratanāyāmā vidatthivittārā aṭṭhañgulubbedhā suvaṇṇiṭṭhakā kāretvā cūḷasena chādetvā vihāraṭṭhānaṃ kiṇim̐su. Sikhissa suvaṇṇāyattipphālehi chādetvā kiṇim̐su. Vessabhussa suvaṇṇahatthipādāni kāretvā tesāṃ cūḷasena chādetvā kiṇim̐su. Kakusandhassa vuttanayen' eva suvaṇṇiṭṭhakāhi chādetvā kiṇim̐su. Konāgamanassa vuttanayen' eva suvaṇṇakacchapehi chādetvā kiṇim̐su. Kassapassa suvaṇṇakalīhi¹¹ yeva chādetvā kiṇim̐su. Amhākaṃ ca Bhaga-

1 S. omits it

4 B. & Si. cha-yuttaṃ

7 B. & Si. omit it

9 B. & Si. patiṭṭhāsi

2 B. Rocinī

5 B. & Si. omit it

8 B. adds asravaraṃ ; Si. adds hayavaraṃ

10 S. omits it

3 Si. & B. Rucaggatī

6 B. uggantvā

11 B. -kalīhi ; Si. -iṭṭhakāhi

vato salakkhaṇānaṃ kahāpanānaṃ cūḷamsena chādetvā kiṇṇṇsu. Ayam Vihārabhūmigahaṇe paricchedo.

Tattha Vipassissa bhagavato tathā bhūmiṃ kiṇṇtvā vihāraṃ katvā dinnupaṭṭhāko Punabbasumitto nāma ahosi. Sikhissa bhagavato¹ Sirivaḍḍho nāma. Vessabhussa Sotthiyo nāma. Kakusandhassa Accuto nāma. Konāgamanassa Uggo nāma. Kassapassa Sumano nāma. Amhākaṃ pana Bhagavato Sudatto nāma. Sabbe c' ete gahapati mahā-sālā seṭṭhino ahesun ti. Ayam Upaṭṭhāka-paricchedo nāma.

Aparāṇi cattāri avijahitaṭṭhānāni nāma honti. Sabbabuddhānaṃ hi bodhipallaṅko avijahito ekasmiṃ yeva ṭhāne hoti. Dhammacakkappavattanaṃ Isipatane migadāye avijahitaṃ eva hoti. Devorohaṇakāle Saṃkassanagaradvāre paṭhamapādagaṇḍitkā² avijahitā va hoti. Jetavane Gandhakūṭiyā cattāri mañcapādaṭṭhānāni avijahitāṇ' eva honti. Vihāro pana khuddako pi mahanto pi hoti. Vihāro pi na vijahati yeva. Nagaraṃ pana vijahati. Yadā nagaraṃ pācīnato hoti tadā vihāro pacchimato. Yadā nagaraṃ dakkhiṇato tadā vihāro uttarato. Yadā nagaraṃ pacchimato tadā vihāro pācīnato. Yadā nagaraṃ uttarato tadā vihāro dakkhiṇato ti. Idāni pana nagaraṃ uttarato vihāro dakkhiṇato.

Sabbabuddhānaṃ ca āyuvemattaṃ pamāṇavemattaṃ kulavemattaṃ padhānavemattaṃ rasmivemattaṃ ti pañca vemattāni honti. Āyuvemattaṃ nāma keci dighāyukā honti keci appāyukā. Tathā hi Dīpaṅkarassa vassasatasahassam āyuppamāṇam ahosi. Amhākaṃ Bhagavato vassasataṃ.³ Pamāṇavemattaṃ nāma keci dīghā honti keci rassā. Tathā hi Dīpaṅkaro asīti hattho ahosi. Sumano navuti hattho, amlākaṃ pana Bhagavā aṭṭhārasa hattho. Kulavemattaṃ nāma keci khattiyakule nibbattanti, keci brāhmaṇakule. Padhānavemattaṃ nāma kesaṇi ci padhānaṃ⁴ uttarakālam eva hoti yathā Kassa passa bhagavato. Kesaṇi ci addhaniyaṃ yathā amhākaṃ bhagavato. Rasmivemattaṃ nāma Sumaṅgalassa⁵ bhagavato sarīra-rasmiṃ dasa-sahassilokadhātupamāṇā ahosi. Amhākaṃ bhagavato samantā byāma-mattā. Tatra rasmivemattaṃ ajjhāsaya paṭibaddhaṃ. Yo yattakam icchati tassa tattakam sarīrapabbhā pharati. Sumaṅgalassa⁶ pana niccaṃ pi dasa-sahassilokadhātum pharatū ti ajjhāsayo ahosi. Paṭividdha-ḡṇesu pana katthaci⁷ vemattaṃ nāma natthi.

Aparam amhākaṃ yeva bhagavato saha-jāta-paricchedaṇi ca nakkhatta-paricchedaṇi ca dīpesuṃ. Sabbaññu-bodhisattena kira saddhiṃ Rāhula-

1 B. & Si. omit it

2 B. -pada-gaṇḍikā

3 B. adds āyuppamāṇam

4 B. & Si. iṭṭhara-

5 B. & Si. Maṅgalassa

6 B. & Si. kassaci

7 Si. -kumbhī; B. -kumbho

mātā Ānandatthero Channo Kaṇṭhako Nidhikumbhiyo¹ Mahābodhi Kāḷudāyī ti imāni satta saha-jātāni. Mahāpuriso ca uttarāsāḷhanakkhatte yeva mātukucchiyam okkami, Mahābhini-kkhamanaṃ nikkhami, Dhammacakkaṃ pavattesi, Yamakapāṭihāriyam akāsi. Visākha-nakkhattena jāto ca abhisambuddho ca parinibbuto ca. Māgha-nakkhatthen' assa sāvakasannipāto ca ahosi, āyusamkhārossajjanaṃ ca. Assayujanakkhattena devorohaṇaṃ ti ettakam āharitvā dipetabbam. Ayaṃ Sambahulavārapariccheto nāma.

Idāni 'atha kho tesam bhikkhūnaṃ' ti ādisu te bhikkhu āvuso pubbenivāsassa nāma ayaṃ gati yaṃ² pan' idam cutito paṭṭhāya paṭi-sandhi-ārohaṇaṃ, yaṃ pana idam paṭisandhito paṭṭhāya pacchāmukhaṃ nāṇaṃ pesetvā cutiṃ gantabbam idam atigarukam ākāse padaṃ das-sento viya Bhagavā katheti ti ativimhayajātā hutvā 'acchariyam āvuso' ti ādini vatvā puna aparaṃ pi kāraṇaṃ dassento 'yatra hi nāma tathā-gato' ti ādim āhamsu.

Tattha *yatra hi nāma* ti acchariyatthe nipāto. Yo nāma Tathāgato ti attho. *Chinnapaṇṇa* ti ettha paṇṇā nāma taṇhā māno diṭṭhī ti ime tayo kilesā. *Chinnavatume* ti ettha vaṭuman ti kusalākusalakamma-vaṭṭaṃ vuccati. *Pariyādinnavatte* ti tass' eva vevacanaṃ. *Pariyādinna-sabbakammavatte* ti attho. *Sabbadukkhavātivatte* ti sabbam vipāka-vaṭṭasaṃkhātāṃ dukkhaṃ vātivatte. *Anussarissati* ti idam 'yatra'³ hi ti nipātavasena anāgatavacanaṃ. Attho pan' ettha atitavasena veditabbo. Bhagavā hi te buddhe anussari, na 'dāni anussarissati ti.

Evam sīlā ti maggasīlena phalasīlena lokiya-lokuttara-sīlena 'evam sīlā'. *Evam dhammā* ti ettha samādhipakkhā va dhammā adhippetā. Magga-samādhinā phala-samādhinā lokiya-lokuttara-samādhinā 'evam samādhino'⁴ ti attho. *Evam paññā* ti maggapaññādi-vasen' eva 'evam paññā'.

Evam viharī ti ettha pana heṭṭhā samādhipakkhānaṃ dhammānaṃ gahitattā viharo gahito va, puna kasmā gahitam eva gaṇhāti ti ce? Na idam gahitam eva. Idam hi nirodhasamāpatti⁵ paridīpanatthaṃ vuttaṃ. Tasmā evam nirodhasamāpattivihārī te Bhagavanto ahesun ti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Evam vimuttā ti ettha vikkhambhanavimutti-tadaṅgavimutti-samucchedavimutti-paṭippassaddhivimutti-nissaraṇavimutti ti pañcavidhā vimutti. Tattha aṭṭhasamāpattiyo sayam vikkhambhitehi nīvaraṇādīhi vimuttattā vikkhambhanavimutti ti saṃkhaṃ⁶ gacchanti. Aniccānu-

1 B. -kumbho 2 B. & Si. yad 3 B. & Si. yatrā ti 4 B. samādhayo ; Si. samādhinā

5 B. & Si. omit pari

6 S. spells saṃkhyam throughout

passanādikā satta anupassanā sayam tassa tassa paccanīkaṅgavasena paricchinnaṭṭā tehi niccasaññādihi vimuttattā tadanāgavimutti¹ ti saṃkhaṃ gacchanti. Cattāro ariyamaggā sayam samucchinnehi kilesehi vimuttattā samucchadavimutti ti saṃkhaṃ gacchanti. Cattāri sāmāññaphalāni maggānubhāvena kilesānaṃ paṭippassaddhante uppannattā paṭippassaddhivimutti ti saṃkhaṃ gacchanti. Nibbāṇaṃ sabbakilesehi nissaraṇattā apagatattā dūre tṭhitattā nissaraṇa-vimutti ti saṃkhaṃ gacchati ti imāsaṃ pañcannaṃ vimuttinaṃ vasena evaṃ vimuttā ti ettha attho daṭṭhabbo. *Paṭisallānā vuṭṭhito* ti ekibhāvā vuṭṭhito.

16. *Ito so bhikkhave* ti kā anusandhi. Idañ hi suttaṃ 'tathāgatass' ev' esā bhikkhave dhamma-dhātu suppaṭividdhā² ti ca 'devatā pi tathāgatassa etam attham ārocesun' ti ca imehi dvihi padehi āraddhan³ ti. Tattha devatā ārocanapadaṃ suttantapariyosāne devacārikāya kolāhalaṃ dassento vicāressati. Dhammadhātupadānusandhivasena pana ayaṃ desanā āraddhā.

17. Tattha 'khattiyo jātiyā' ti ādini ekādasapadāni nidānakaṇḍe vuttanayen' eva vedittabbāni. *Atha kho bhikkhave Vipassī bodhisatto* ti ādisu pana Vipassī ti tassa nāmaṃ. Taṃ ca kho vividhe atthe passana-kusalatāya laddhaṃ.

Bodhisatto ti paṇḍitasatto bujjanakasatto. Bodhisamkhātesu vā catūsu maggesu satto āsatto laggamānaso ti bodhisatto. *Sato sampajāno* ti ettha sato ti sati yeva sampajāno ti ñāṇaṃ. Satiṃ⁴ supaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā mātukucchim okkamī ti attho. *Okkamī* ti iminā cassa okkantabhāvo va pāliyaṃ dassito na okkamana-kkamo. So pana yasmā aṭṭhakatham āruyho tasmā evaṃ vedittabbo.

Sabbabodhisattā hi samatiṃsapāramiyo pūretvā pañcamahāparicāge pariccajivā ñātattahacariyā-lokatthacariyā-buddhacariyānaṃ koṭiṃ patvā Vessantara-sadise tatiye attabhāve tṭhatvā sattamahādānāni datvā sattakkhattuṃ paṭhaviṃ kampetvā kālaṃ katvā dutiya-cittavāre Tusitabhavane⁵ nibbattan ti. Vipassī bodhisatto pi tath' eva katvā Tusitapure nibbattitvā saṭṭhisatasahassādhikā sattapaññāsa-vassakoṭiyo tattha aṭṭhāsi. Aññadā pana Dīghāyukadevaloke nibbattā bodhisattā na yāvataṭṭhikaṃ tiṭṭhanti. Kasmā? Tattha pāramiṇaṃ duppuraṇiyattā. Te adhimuttikālakiriyaṃ katvā manussapathe yeva nibbattanti. Pāramiyo pan' assa yathā⁶ idāni eken' attabhāvena sabbaññutaṃ uppādetuṃ⁷ sakkonti evaṃ sabbaso pūritattā

1 B. & Si. āvaddhaṃ

2 B. supaṭi-

3 Si. -pure

4 Si. & B. pāramiṇaṃ pūrento pana yathā

5 Si. & B. upanetuṃ

tadā Vipassī bodhisatto tattha yāvatāyukam aṭṭhāsi. Devatānaṃ pana manussānaṃ gaṇanavasena idāni sattahi divasehi cuti bhavissatī ti pañcapubbanimittāni uppajjanti, mālā milāyanti, vatthāni kilissanti, kacchehi sedā muccanti, kāye dubbaṇṇiyam okkamati, devo devāsane na saṇṭhāti.

Tattha mālā ti paṭisandhiggahaṇadivase pilandhitamālā. Tā kira saṭṭhisatasahassādhikā sattapaṇṇāsavassakoṭṭiyo amilāyitvā tadā milāyanti. Vatthesu pi es' eva nayo. Ettakaṃ pana kālaṃ devānaṃ neva sītaṃ na uṇhaṃ hoti. Tasmiṃ kāle sarīrā bindu-bindu-vasena sedā muccanti. Ettakaṃ ca kālaṃ tesam sarīre khaṇḍiccapāliccādivasena vivaṇṇatā na paññāyati. Devadhītā soḷasavassuddesikā viya,¹ deva-puttā visativassuddesikā viya khāyanti. Maraṇakāle pana tesam kilantarūpo attabhāvo hoti. Ettakaṃ ca tesam kālaṃ deva'oke ukkaṇṭhitā nāma natthi. Maraṇakāle pana nissasanti vijambhanti sake āsane nābhiramanti. Imāni pana ²pañcapubbanimittāni yathā loke mahāpuññaṇaṃ rājarājamahāmattādīnaṃ yeva ukkāpātabhūmicāla-candaggāhādī-nimittāni paññāyanti, na sabbesam, evam eva mahesak-khānaṃ devatānaṃ yeva paññāyanti, na sabbesam. Yathā ca manus-sesu pubbanimittāni nakkhattapāṭhakādayo va jānanti na sabbe, evaṃ tāni pi na sabbadevatā jānanti paṇḍitā eva pana jānanti. Tattha ye mandena kusalakammena nibbattā devaputtā te tesu uppannesu idāni ko jānāti kuhiṃ nibbattissāmā ti bhāyanti. Ye mahāpuñña te amhehi pi dinnadānaṃ rakkhitaṣaṃ bhāvitabhāvanam āgamma uparidevalokesu sampattim anubhavissāmā ti na bhāyanti.

Vipassī bodhisatto pi tāni pubbanimittāni disvā idāni anantare attabhāve buddho bhavissāmī ti na bhāyi. Athassa tesu nimittesu pātubhūtesu dasasahassacakkavāḷadevatā sannipatitvā 'mārīsa, tumhehi dasapāramiyo pūrentehi na Sakkasampattim na Māra³ na Brahma na Cakkavattisampattim patthentehi pūritā, lokanīttaraṇaṭṭhāya pana buddhattaṃ patthayamānehi pūritā, so te idāni kālo, mārīsa, buddhattāya samayo mārīsa buddhattāyā' ti yācanti.

Atha Mahāsatto tāsam devatānaṃ paṭiññaṃ adatvā va kāla-dīpa-desā-kula-janetti-āyupariccheda-vasena pañcamahāvīlokanam nāma vilokesi. Tattha kālo nu kho na kālo ti paṭhamam kālaṃ vilokesi. Tattha vassasatasahassato uddham vaḍḍhita-āyukālo kālo nāma na hoti. Kasmā? Tadā hi sattānaṃ jātijarāmaraṇāni na paññāyanti. Buddhānaṃ ca dhammadesanā nāma tilakkaṇavinimuttā natthi. Tesam dukkham-aniccam-anattā ti kathentānaṃ kiṃ nāmetaṃ kathenti ti neva

1 B. adds khāyanti

2 B. omits it

3 B. omits it

sotum na saddahitum maññanti. Tato abhisamayo na hoti. Tasmim asatī aniyyāṇikam¹ sāsanaṃ hoti tasmā so akālo. Vassasatato pana² ūna-āyukālo pi kālo na hoti. Kasmā? Tadā hi sattā ussannakilesā honti. Ussannakilesānañ ca dinno ovādo ovādaṭṭhāne na tiṭṭhati udake daṇḍarāji viya khippaṃ vigacchati tasmā so pi akālo. Vassasata-sahassato paṭṭhāya heṭṭhā vassasatato paṭṭhāya uddham āyukalo kālo nāma. Tadā ca asitivassasahassāyukā manussā. Atha Mahā-satto nibbattitabbakālo ti kalam passi.

Tato dīpaṃ vilokento saporivāre cattāro dīpe oloketvā tīsu dīpesu buddhā na nibbattanti Jambudīpe yeva nibbattanti ti dīpaṃ passi. Tato Jambudīpo nāma mahā dasayojanasahassaparimāṇo, katarasmiṃ nu kho padese buddhā nibbattanti ti desam olokeno majjhima-desam passi. Majjhimadeso nāma puratthimāya disāya Kajaṅgalaṃ nāma nigamo ti ādinā nayena Vinaye vutto va. So āyāmato tīpi yojanasatāni, vitthārato aḍḍhateyyāni, parikkhepato nava yojanasatāni ti. Etasmiṃ hi padese buddhā paccekabuddhā aggasāvaka³ asitimahāsāvaka⁴ cakkavattirājāno aññe ca mahesakkhā khattiyabrāhmaṇagahapatimahāsālā uppajjanti. Idaṃ cettha Bandhumatī nāma nagaraṃ tattha mayā nibbattitabban ti niṭṭham agamāsi.

Tato kulam anuvilokento buddhā nāma lokasammate kule nibbattanti, idāni ca khattiyakulaṃ lokasammataṃ tattha nibbattissāmi. Bandhumā nāma me rājā pitā bhavissati ti kulam passi.

Tato mātaraṃ vilokento buddhamātā nāma lolā surā dhuttā na hoti kappasatasahassaṃ pūritapārami jātito paṭṭhāya akhaṇḍapañcasilā hoti ayaṃ ca Bandhumatī nāma devī idisā ayaṃ me mātā bhavissati ti. Kittakaṃ panassā āyū ti āvajjanto dasannaṃ māsānam upari satta divasāni passi.

Iti idaṃ⁵ pañcamahāvilokanaṃ viloketvā kālo me mārīsā buddha-bhāvāyā ti devatānaṃ saṅgahaṃ karonto paṭiññaṃ datvā 'gacchatha tumhe' ti tā devatā viyyojetvā⁶ Tusitadevatāhi parivuto⁷ Tusitapure Nandavanaṃ pāvīsi. Sabbadevalokesu hi⁸ Nandavanaṃ atthi yeva. Tatra naṃ devatā ito cuto sugatiṃ gacchā ti⁹ pubbe katakusalakammokāsaṃ kārayamānā vicaranti. So evaṃ devatāhi kusalaṃ sāraya-mānāhi parivuto tattha vicaranto yeva cavi. Evaṃ cuto ca cavāmi ti jānāti cuticittam na jānāti paṭisandhiṃ gahetvā pi jānāti paṭisandhicittam eva na jānāti imasmiṃ yeva¹⁰ ṭhāne paṭisandhigahitā ti evaṃ pana

1 B. niyyāṇikam

3 Si. imāni.....vilokanāni ; B. ime.....vilokane

5 Si. parivārto

7 Si. omits it

2 S. Paṭṭhāya ona

4 Si. & B. uyyojetvā

6 S. pi

8 Si. & B. add me

jānāti. Keci pana therā āvajjanapariyāyo nāma¹ laddhum vaṭṭati dutiya-tatiyacittavāre eva jānissati ti vadanti. Tipiṭakamahāsivatto panāha² 'Mahāsattānaṃ paṭisandhi na aññesaṃ paṭisandhisadisā, koṭippattaṃ pana³ tesāṃ satisampajāññaṃ, yasmā pana ten' eva cittena taṃ cittaṃ kātum⁴ na sakkā tasmā cuticittaṃ na jānāti, cutikkhaṇe yeva⁵ pana cavāmi ti jānāti paṭisandhicittaṃ na jānāti asukasmim me⁶ ṭhāne paṭisandhi gahitā ti jānāti ti. Tasmim kāle dasasahassilokadhātu samkampati ti. Evaṃ sato sampajāno mātukucchim okkamanto pana ekūnavisatiyā paṭisandhicittesu mettāpubbabbhāga-somanassasahagata-ñāṇasampayutta-asamkhārika kusalacittasadisamahāvīpākacittena paṭisandhim ganhi. Mahāsivatto pana upekkhāsahagatenā ti āha. Yathā ca amhākaṃ bhagavā evaṃ so pi āsālhipuṇṇamiyam uttar-āsālhanakkhatten' eva paṭisandhim aggahesi.

Tadā kira pure puṇṇamāya sattamadivasato paṭṭhāya vigatasurā-pānaṃ mālāgandhādivibhūsaṇa⁷ sampannaṃ nakkhattakiḷaṃ anubhavamānā bodhisattamātā sattame divase pāto vuṭṭhāya gandhodakena nhāyitvā sabbālaṅkāravibhūsitā varabhojanaṃ bhuñjitvā uposathaṅg-adhiṭṭhāya sirigabbhaṃ pavisitvā sirisayane nīpannā niddam okkamamānā imaṃ⁸ supinaṃ addasa. Cattāro kira naṃ mahārājāno sayanen' eva saddhim ukkhipitvā Anotattadahaṃ netvā nhāpetvā dibbavatthehi⁹ nivāsetvā dibbagandhehi vilimpetvā dibbapupphāni pilandhitvā¹⁰ tato avidūre rajatapabbato tassa anto kanakavimānaṃ atthi tasmim pācīnato sīsaṃ katvā nipajjāpesuṃ. Atha bodhisatto setavaravāraṇo hutvā tato avidūre eko suvaṇṇapabbato tattha caritvā tato oruyha taṃ rajatapabbatam abhirūhitvā kanakavimānaṃ pavisitvā mātaraṃ padakkhiṇaṃ katvā dakkhiṇapassaṃ phāletvā kucchim pavitṭhasadiso ahoṣi. Atha pabuddhā devī taṃ supinaṃ rañño ārocesi.

Rājā vibhātāya rattiya catusaṭṭhimatte brāhmaṇapāmokkhe pakko-sāpetvā haritupattāya¹¹ lājādihi katamaṅgalasakkārāya bhūmiyā mahārahāni āsanāni paññāpetvā tattha nisīnānaṃ brāhmaṇānaṃ sappīmadhusakkarābhisaṃkhatassa varapāyasassa suvaṇṇarajatapātiyo pūretvā suvaṇṇarajatapātiḥ' eva paṭikujjitvā adāsi, aññehi ca ahatavattakapilagāvidānādihi tesāṃ santappeti. Atha nesaṃ sabbakāmasantappitānaṃ taṃ supinaṃ ārocetvā kiṃ bhaviṣṣati ti pucchi. Brāhmaṇā āhaṃsu 'mā cintayi mahārāja deviyā te kucchimhi gabbho patiṭṭhito,

1 S. omits it

4 Si. & B. ātūṃ

7 Si. & B. vibhūti

10 Si. -dhetvā

2 Si. omits āha

5 Si. & B. pi

8 Si. & B. idaṃ

3 Si. omits it

6 B. omits it

9 Si. & B. -vatthaṃ

11 S. -palittāya

so ca kho purisagabbho na itthīgabbho putto te bhavissatī¹ ti so sace agāram ajjhāvasissati rājā bhavissati cakkavattī dhammiko² dhammarājā², sace agārā nikkhamma pabbajissati buddho bhavissati loke³ vivaṭṭacchaddo ti. Ayaṃ tāva mātukucchim okkamī ti ettha ‘atthavaṇṇanākkamo.

Ayaṃ ettha dhammatā ti ayaṃ ettha mātukucchim okkamane dhammatā. Ayaṃ sabhāvo ayaṃ niyamo ti vuttaṃ hoti. Niyāmo ca nāmesa kammaniyāmo utunīyāmo vijānīyamo cittanīyāmo dhammanīyāmo ti pañcavidho. Tattha kusalassa itthavipākādānam akusalassa anitthavipākādānam ti ayaṃ kammanīyamā. Tassa dīpanattham ‘na antalikkhe’ ti gāthāya vatthūni vattabbāni. Api ca ekā kira itthī sāmikena saddhiṃ bhaṇḍitvā ubbandhitvā maritukāmā rajjupāse⁴ gīvaṃ pavesesi. Aññatāro puriso vāsīṃ nisedento⁵ tam⁶ disvā rajjūṃ chinditukāmo ‘mā bhāyī mā bhāyī’ ti tam samassāsento upadhāvi. Rajju āsiviso hutvā atṭhāsī. So bhūto hutvā palāyī. Itarā tatth’ eva mari. Evam ādini cettha vatthūni dassetabbāni.

Tesu tesu janapadesu tasmīṃ tasmīṃ kāle ekappahāren’ eva rukkhānam pupphaphalaggahaṇādini, vātassa vāyanam avāyanam, ātapassa tikkhatā mandatā, devassa vassanam avassanam, padumānam divā vikasanam rattim sammīlanam ti evam ādi utunīyāmo.

Yaṃ pan etaṃ sālivijato sāliphalam eva madhurato madhurasam yeva tittato tittarasam yeva phalaṃ hoti ayaṃ vijānīyāmo.

Purimā purimā cittacetāsikā dhammā pacchimānam pacchimānam cittacetāsikānam dhammānam upanissayapaccayena paccayo ti evam yad etaṃ cakkhuvīññāṇādīnam anantarā sampañicchannādīnam nibbattanam ayaṃ cittanīyāmo.

Yā pan esā bodhisattānam mātukucchim okkamanādisu dasasahassilokadhātukampanādīnam pavatti ayaṃ dhammanīyāmo nāma. Tesu idha dhammanīyāmo adhippeto. Tasmā tam ev’ atthaṃ dassento dhammatā esā bhikkhave ti ādim āha.

Tattha *kucchim okkamati* ti ettha kucchim okkanto hoti ti ayaṃ attho. Okkante hi tasmim evaṃ hoti na okkamamāne. *Appamāṇo* ti vuddhippamāṇo vipulo ti attho. *Uḷāro* ti tass’ eva vevacanam. ‘Uḷārāni uḷārāni khādaniyāni khādanti’ ti ādisu hi madhuram uḷāraṃ ti vuttaṃ. ‘Uḷārāya khalu bhavaṃ Vacchāyano samaṇaṃ Gotamaṃ pasamsāya pasamsati’ ti ādisu seṭṭhaṃ uḷāraṃ ti vuttaṃ. Idha pana vipulam adhippetam. *Devānam devārubhāvaṃ* ti ettha devānam ayaṃ ānubhāvo.

1 & 2 Si. & B. omit them

4 Si. & B. omit attha

6 Si. & B. nisento

3 Si. vivatta-

5 Si. -pāsehi

7 B. adds itthikammam

Nivatthavattthassa pabhā dvādasa yojanāni pharati, tathā sarīrassa, tathā alaṃkāraṇaṃ, tathā vimānaṃ, tam atikkamitvā ti attho.

Lokantarikā ti tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ cakkavālānam antarā ekekā lokantarikā hoti tiṇṇaṃ sakaṭacakkānaṃ vā tiṇṇaṃ pattānaṃ vā aññamaññaṃ āhacca ṭhapitānaṃ majjhe okāro viya. So pana lokantarikanirayo vitthārato aṭṭhaya yojanasahassāni¹ honti. *Aghā* ti nīcavivaṭṭa. *Asaṃvutū* heṭṭhā pi appatiṭṭhā. *Andhakūrā* ti tamabhūtā. *Andhakāratimisā* ti cakkhuviññāṇupattinivāraṇato andhabhāvakaṭaṇṭimiseṇa samannāgatā. Tattha kira cakkhuviññāṇaṃ na jāyati. *Evam mahiddhikā* ti candimasuriyā kira ekappahāren' eva tīsu dīpesu paññāyanti evaṃ mahiddhikā. Ekekāya disāya nava nava yojanasatasahassāni andhakāraṇaṃ vidhamitvā ālokaṃ dassanti evaṃ mahānubhāvā. *Ābhūya nānubhontī* ti attano pabhāya nappahonti. Te kira cakkavāla-pabbataṃ vemaṃjheṇa vicaranti. Cakkavālāpabbataṃ ca atikkamma lokantarika-nirayo² tasmā te tattha ābhāya nappahonti.

Ye pi tattha sattā ti ye pi tasmim³ lokantarika⁴ mahāniraye sattā uppannā. Kiṃ pana kammaṃ katvā tattha uppajjanti ti? Bhāriyaṃ dāruṇaṃ. Mātāpitūnaṃ dhammikasamaṇabrāhmaṇānaṃ ca upari aparādham aññaṃ ca divase divase paṇavadhādi sāhasikakammaṃ katvā tattha⁵ uppajjanti. Tambapaṇṇidīpe Abhayacora-Nāgacoraḍāyo viya. Tesam attabhāvo tigāvutiko hoti. Vaggulīnaṃ viya dighanakhā honti. Te rukkhe vaggulīyo viya nakhehi cakkavālāpabbate⁶ lagganti. Yadā te⁷ saṃsapantā aññamaññaṃ hatthapāsaṃ gatā honti atha bhakkho no laddho ti maññaṃ tattha dhāvanta⁸ viparivattitvā lokasandhārakodake patanti. Vāte paharante pi madhuka⁹ phalāni viya chijjitvā udaye patanti. Patitamattā va accantakhāre udaye piṭṭha-piṇḍaṃ viya vilīyanti. *Aññe pi kira bho santi sattā* ti bho yathā mayaṃ mahādukkhaṃ anubhavāma, evaṃ aññe pi kira sattā idaṃ dukkhaṃ anubhavanatthāyā idh' uppannā ti taṃ divasaṃ passanti. Ayaṃ pana obhāso ekayāgupānamattam pi na tiṭṭhati; accharā saṃghāṭamattam eva vijjohāsaṃ viya niccharitvā kim idan ti bhaṇantānaṃ yeva antaradhāyati.

Samkampatī ti samantato kampatī. Itara dvayaṃ purimāpadass' eva vevacanaṃ. Puna 'appamāṇo cā' ti ādi nigamanatthaṃ vuttaṃ.

Cattāro naṃ devaputtā catuddisaṃ rakkhūya upagacchanī ettha cattāro ti catunnaṃ mahārājānaṃ vasena vuttaṃ. Dasaḥ saṃsahassacakka-

1 B. & Si. -sahasso

2 B. niraya

3 Si. tattha

4 Si. omits -ika

5 Si. & B. omit it

6 Si. -pāde

7 Si. & B. omit it

8 B. & Si. vāvaṭṭa or vyāvaṭṭa

9 B. -pakka-

vālesu pana cattāro cattāro katvā cattālisasahassāni honti. Tattha imasmim cakkavāle mahārājāno khaggahatthā Bodhisattassa ārak-khaṇatthāya upagantvā sirigabbhaṃ pavisitvā¹ itare gabbhadvārato paṭṭhāya avaruddhake² paṃsupisācakādiyakkhagaṇe paṭikkamāpetvā yāva cakkavālā ārakkhaṃ gaṇhiṃsu.

Kimatthāya paṇāyaṃ rakkhā nanu paṭisandhikkhaṇe kalalakālato paṭṭhāya sace pi koṭisatasahassa Mārā koṭisatasahassam pi Sinerum ukkhipitvā Bodhisattassa vā Bodhisattamātu vā antarāyakaṇaṭṭha āgaccheyyūṃ sabbe antarāyā antaradhāyeyyūṃ. Vuttam pi cetam Bhagavatā³ ruhiruppādavatthusmim 'aṭṭhānam etaṃ bhikkhave anava-kāso yaṃ parūpakkamena Tathāgataṃ jīvita voropeyyūṃ,⁴ na parū-pakkamena bhikkhave tathāgatā parinibbāyanti gacchatha tumhe bhikkhave yathāvihāraṃ, arakkhiyā bhikkhave tathāgatā' ti evam eva parūpakkamena na tesam jīvitantarāyo atthi. Santi kho pana amanussā virūpā duddasikā bheravarūpā⁵ migapakkhino yesam rūpaṃ vā disvā saddaṃ vā sutvā Bodhisattamātu bhayaṃ vā santāso vā uppajjeyya tesam nivāraṇatthāya ārakkham⁶ aggahesūṃ.

Api ca Bodhisattassa puññatejēna sañjātagāravā attano gāravacoditā pi te evam akaṃsu. Kim paṇ' ete antogabbhaṃ pavisitvā ṭhitā cattāro mahārājāno Bodhisattassa mātuyā attānaṃ dassenti na dassenti ti? Nahānamaṇḍanabhojanādi sarīrakiccakāle na dassenti, sirigabbhaṃ pavi-sitvā varasayane nipannakāle pana dassenti. Tattha kiñcā pi amanussa-dassanaṃ nāma manussānaṃ sappaṭibhayaṃ hoti. Bodhisattassa mātā pana attano ceva puttassa ca puññānubhāvena te disvā na bhāyati. Pakatiantepurapālakesu viya assā tesu cittaṃ uppajjati.

18. *Pakatiyā sīlavatī* ti sabhāven' eva sīlasampannā. Anuppanne kira buddhe manussā tāpasaparibbājānaṃ santike vanditvā ukkuṭi-kaṃ nisīditvā sīlaṃ gaṇhanti. Amhākaṃ⁷ Bodhisattassa mātā pi Kāladevilassa⁸ isino santike gaṇhāti. Bodhisatte pana kucchigate aññassa pādamūle nisīdituṃ nāma na sakkā. Samanāsane nisīditvā gahitasīlam pi⁹ avamaññakaraṇamattaṃ hoti tasmā sayam eva sīlam aggahesi ti vuttam.¹⁰

19. *Purisesū* ti Bodhisattapitaram ādiṃ katvā kecisu¹¹ manussesu purisādhippāyacittaṃ na uppajjati. Bodhisattamātu rūpaṃ pana kusalā pi sippikā potthakammādisu pi kātuṃ na sakkonti. Taṃ disvā

1 B. & Si. pavitṭhā

2 Si. avaruddha-

3 Si. rudhira-

4 Si. & B. peyya

5 Si. -rutā

6 Si. rakkham

7 Si. & B. omit it

8 Si. -devala

9 Si. avañña-; B. āvajjana-

10 B. adds hoti

11 B. kesuci; Si. keci

purisassa rāgo na uppajjati ti na sakkā vattum. Sace pana taṃ rattacitto upasaṃkamtukāmo hoti pādā na vahanti dibbasaṃkhalikā viya¹ bajjhanti tasmā 'anatikkamanīyā' ti ādi vuttaṃ.

20. *Pañcannaṃ kāmagaṇṇānaṃ* ti pubbe kāmagaṇṇūpasamhitānaṃ ti iminā purisādhippāyavasena vatthupaṭikkhepo kathito, idha ārammaṇa-paṭilābho dassito. Tadā kira deviyā evarūpo putto kucchimhi uppanno ti sutvā samantato rājāno mahagghābharaṇaturiyādivasena pañca-dvārārāmmaṇavattubhūtaṃ paṇṇākāraṃ pesenti. Bodhisattassa ca Bodhisattamātu ca katakammaṃ ussannattā lābhasakkārassa pamāṇa-paricchedo nāma natthi.

21. *Akilantakūyā* ti yathā aññā itthiyo gabbhabhārena kilamanti hatthapādā uddhumātākādini pāpuṇanti na evaṃ tassā koci kilamatho ahoṣi.

Tirokucchigataṃ ti antokucchigataṃ. *Passatī* ti kalalādikālam atikkamitvā sañjāta-aṅga-paccaṅga-ahīnindriyabhāvaṃ upagataṃ yeva passati. Kim atthaṃ passati? Sukhavāsattaṃ. Yatheva hi mātā puttana saddhīm nisinnā vā nipannā vā hatthaṃ vā 'ssa pādaṃ vā olambantaṃ ukkhipitvā saṇṭhapessāmī ti sukhavāsattaṃ puttam oloketi, evaṃ Bodhisattamātā pi yaṃ taṃ mātū uṭṭhānagamana-parivattananisajjādīsu uṇhasitaloṇaka² tittakakaṭukāhārājjo haraṇa-kālesu ca gabbhassa dukkhaṃ uppajjati, atthi nu kho me taṃ puttassā ti³ sukhavāsattaṃ Bodhisattam⁴ olokayamānā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinnaṃ Bodhisattaṃ passati. Yathā hi aññe antokucchigatā pakkāsayam avattharitvā āmāsayaṃ ukkhipitvā udarapaṭalaṃ piṭṭhito katvā piṭṭhikaṇṭakaṃ nissāya ukkuṭikaṃ dvīsu muṭṭhīsu hanukaṃ ṭhapetvā deve vassante rukkhassusire makkaṭṭā viya nisīdanti, na evaṃ Bodhisatto. Bodhisatto pana piṭṭhikaṇṭakaṃ piṭṭhito katvā dhammāsane dhammakathiko viya pallaṅkaṃ ābhujitvā 'puratthābhīmukho nisīdati. Pubbe katakammaṃ paṇ' assa vatthum sodheti. Suddhe vatthumhi sukhumacchavilakkhaṇaṃ nibbattati. Atha naṃ kucchitaco⁵ paṭicchādetum na sakkoti. Olokentiyaṃ bahi ṭhito viya paññāyati. Taṃ atthaṃ upamāya vibhāvento Bhagavā 'seyyathā pi' ti ādimāha. Bodhisatto pana antokucchigato mātaraṃ na passati. Na hi antokucchiyaṃ cakkhuviññāṇaṃ uppajjati.

22. *Kālaṃ karoti* ti na 'vijāyanabhāva-paccayā āyuparikkhayen' eva. Bodhisattena vasitaṭṭhānaṃ hi cetiyakuṭṭisadisam hoti, aññesaṃ aparibhogārahaṃ. Na ca sakkā Bodhisattamātaraṃ apanetvā aññaṃ

1 Si. omits it

2 B. -loṇika-; Si. -loṇa-

3 Si. -pīti

4 B. omits it

5 Si. puratthīma-

6 Si. adds here bodhisattam

7 Si. vijāta-

aggamahesiṭṭhāne ṭhapetun ti tattakaṃ yeva Bodhisattamātu āyuppa-māṇaṃ hoti tasmā tadā kālaṃ karoti.

Katarasmiṃ pana vaye kālāṃ karoti ti. Majjhimavaye. Paṭhamavayasmīṃ hi sattānaṃ attabhāve chandarāgo balavā hoti. Tena tadā sañjātagabbhā itthi gabbhaṃ anurakkhituṃ na sakkoti. Gabbho bahvābādho hoti. Majjhimavayassa pana dve koṭṭhāse atikkamma tatiye koṭṭhāse vatthu visadaṃ¹ hoti. Visade¹ vatthumhi nibbatta-dārakā arogā honti. Tasmā Bodhisattamātā paṭhamavaye sampattim anubhavitvā majjhimavayassa tatiye koṭṭhāse vijāyitvā kālaṃ karoti ti ayam ettha dhammatā.

23. *Nava vā dasa vā* ti ettha 'vā' saddo² vikappanavasena. Satta vā aṭṭha vā ekādasa vā dvādasa vā ti evaṃ ādīnaṃ pi saṅgho veditaḥ. Tattha³ aṭṭhamāse jāto jivati, situṇhakkhamo pana na hoti. 'Sattamāse jāto na jivati sesā jivanti.

25. *Devā paṭhamāṃ paṭiggaṇhanti* ti khināsavā Suddhāvāsa-Brahmāno paṭiggaṇhanti. Kathaṃ⁴? Sūtivesaṃ gaṇhitvā ti eke. Taṃ pana paṭikkhipitvā idaṃ vuttaṃ, tadā Bodhisattamātā suvaṇṇakhacitaṃ vatthaṃ nivāsetvā macchakkhisadisāṃ dukūlapaṭṭaṃ⁵ yāva pādantā pārūpitvā aṭṭhāsi, athassā sallahukaṃ gabbhavuṭṭhānaṃ ahosi dhammakarakato udakanikkhamanasadisāṃ, atha te pakati Brahmavesen' eva upasaṅkamitvā paṭhamāṃ suvaṇṇajālena paṭiggahesaṃ, tesāṃ hatthato cattāro Mahārājāno ajinappaveniyā paṭiggahesaṃ, tato manussā dukūlacumbhakena paṭiggahesaṃ, tena vuttaṃ 'devā paṭhamāṃ paṭiggaṇhanti pacchā manussā' ti.

26. *Cattāro naṃ devaputtā* ti cattāro Mahārājāno. *Paṭiggahetvā* ti ajinappaveniyā paṭiggahetvā. *Mahesakkho* ti mahātejo mahāyaso lakkhaṇasampanno.

27. *Visado¹ va nikkhamatī* ti yathā aññe sattā yonimagge laggantā bhaggavibhaggā nikkhamanti na evaṃ nikkhamatī. Alaggo hutvā nikkhamatī ti attho. *Udakenā* ti udakena. *Kenaci asucinā* ti yathā aññe sattā kammaja-vātehi uddhapādā adhosirā yonimagge pakkhittā sataporisaṃ narakapapātaṃ patantā viya tālacchiddena nikkaḍḍhiyamānā hatthī viya mahādukkham anubhavantā nānā asucīhi sammakkhittā va nikkhamanti na evaṃ Bodhisatto. Bodhisattañ hi kammaja-vātā uddhapādā adhosiraṃ kātuṃ na sakkonti. So dhammāsanato otaranto dhammakathiko viya nissenito otaranto puriso viya ca dve hatthe ca dve pāde ca pasāretvā ṭhitako va mātukucchisambhavena kenaci asucinā amakkhito nikkhamatī.

1 S. visuddhaṃ 2 B. saddassa

3 B. & Si. satta-

4 B. & Si. aṭṭha-

5 B. & Si. repeat paṭiggaṇhanti

6 S. paṭaṃ

28. *Uḍakadhārū* ti udakavaṭṭiyo. Tāsu sītā suvaṇṇakaṭāhe patati, unhā rajatakaṭāhe. Idañ ca paṭhavitale kenaci asucinā asammissaṃ tesam pāṇiyaparibhojanīyaṃ udakañ ceva aññehi asādhāraṇaṃ ¹ kīlana-udakavattīñ² ca dasseṭṭuṃ vuttaṃ. Aññassa pana suvaṇṇarajataghaṭehi āhāriyamāna-udakassa ceva haṃsavaṭṭakādi pokkharanīgatassa ca udakassa paricchedo natthi.

29. *Sampati-jāto* ti muhuttajāto. Pāliyaṃ pana mātukucchito nikkhantamatto viya dassito na kho pan' evaṃ daṭṭhabbo. Nikkhantamattañ hi naṃ paṭhamam Brahmāno suvaṇṇajālena paṭiggaṇhiṃsu, tesam hatthato cattāro Mahārājāno ajinappaveṇiyā, tesam hatthato manussā dukūlacumbiṭakena, manussānaṃ hatthato muñcitvā paṭhaviyaṃ patiṭṭhito.

Setamhi chatte anudhāriyamāne ti dibbasetacchatte dhāriyamānamhi. Ettha ca chattassa parivārāni khaggādīni pañca rājakukkuṭa³ bhaṇḍāni pi āgatān' eva. Pāliyaṃ pana rājagamane rājā viya chattam eva vuttaṃ.

Tesu chattam eva paññāyati na chattaggāhako. Tathā khagga-tālavaṇṭamora hatthakavālavijani-unhīsapattā yeva paññāyanti na tesam gāhakā. Sabbāni kira tāni adissamānarūpā devatā gaṇhiṃsū ti. Vuttam pi cetam :

Anekasākhañ ca sahasamaṇḍalaṃ
chattam marū dhārayum antalikkhe.
suvaṇṇadaṇḍā vivattanti cāmarā
na dissare cāmarachattaggāhakā ti.

Sabbā ca disā ti idaṃ sattapadavīti hārupariṭṭhitassa viya sabbadisā-nuvilokanaṃ vuttaṃ na kho pan' evaṃ daṭṭhabbam. Mahāsatto hi manussānaṃ hatthato muñcitvā paṭhaviyaṃ patiṭṭhito puratthima-disam olokesi. Anekāni cakkavālasahassāni ekaṅgaṇāni ahesuṃ. Tattha devamanussā gandhamālādīhi pūjayamānā 'mahāpurisa, idha tumhehi sadiso pi natthi kuto uttaritaro' ti āhaṃsu. Evaṃ catasso disā catasso anudisā heṭṭhā uparī ti dasa disā⁴ anuviloketvā attanā sadisam pi adisvā ayam uttarā disā ti uttarābhimukho sattapadavīti hārena agamāsi. Evaṃ ettha attho veditabbo.

Āsabbhin ti uttamaṃ. *Aggo* ti guṇehi sabbapaṭhamo. Itarāni dve padāni etass' eva vevacanāni. *Ayam antimā jāti natthi dāni punabbhavo* ti padadvayena imasmim attabhāve pattabbam arahattaṃ byākāsi.

Ettha ca samehi pādehi paṭhaviyā patiṭṭhānaṃ catu-iddhipāda-paṭilābhassa pubbanimittam, uttarābhimukhabhāvo mahājanam ajjhottha-

1 Si. & B. kīlā-

2 Si. & B. omit it

3 Si. -kakudha-

4 S. uparī disā

ritvā abhibhavitvā gamanassa pubbanimittam, sattapadagamanam
sattabojjhaṅgaratanapaṭilābhassa pubbanimittam, dibbasetacchattadhāra-
ṇam vimuttivarachattapaṭilābhassa pubbanimittam, pañca rājakukkuṭa¹-
bhaṇḍānam paṭilābho pañcahi vimuttihi vimuccanassa pubbanimittam,
sabbadisāvilokanam anāvaraṇañānapaṭilābhassa pubbanimittam,
āsabhivācābhāsanam appaṭivattiyadhammacakkappavattanassa pubba-
nimittam, 'ayam antimā jāti' ti sihanādo anupādisesāya nibbāṇadhātuyā
parinibbāṇassa pubbanimittam ti veditabbam. Ime vārā pāliyam āgatā.
Sambahulavāro pana nāgato āharitvā dīpetabbo.

Mahāpurisassa hi jātadivase dasasahassilokadhātu kampi. Dasa-
sahassilokadhātumhi devatā ekacakkavāle sannipatiṃsu. Paṭhamam
devā paṭiggaṇhiṃsu. Pacchā manussā. Tantibaddhā viṇā camma-
baddhā bheriyo ca kenaci avāditā sayam eva vajjiṃsu. Manussānam
²aṭṭabandhanādīni khaṇḍākhaṇḍam³ chijjiṃsu. Sabbarogā vupasami-
ṃsu⁴ ambilena dhotatambamalam⁵ viya vigacchiṃsu. Jaccandhā rūpāni
passiṃsu. Jaccabadhira saddam suṇiṃsu. Piṭhasappi jvasampannā
ahesuṃ. Jāti jānam pi eḷamūgānam sati patiṭṭhāsi. Videsam⁶ pakkh-
andanāvā supaṭṭanam pāpuṇiṃsu. Ākasaṭṭhakabhummataṭṭhakaratanāni
sakatejabhāvo⁷ bhāsītāni ahesuṃ. Verino mettacittam paṭilabhiṃsu.
Avicimhi aggi nibbāyi. Lokantaresu āloko udapādi. Nadi jālam
nappavatti. Mahāsamudde madhuram⁸ udakam ahosi. Vāto na
vāyi. Ākāsa⁹-pabbata-rukkha-gatā sakuṇā bhassitvā paṭhavigatā
ahesuṃ. Cando ativirocati.¹⁰ Suriyo na uṇho na sitalo nimmalo
utusampanno ahosi. Devatā attano attano vimānadvāre ṭhatvā
¹¹aṭṭhapaṭṭana-seḷana-celukkhepādīhi mahākīḷanam kiḷiṃsu. Cātuddisika-¹²
mahāmegho pi vassi. Mahājanam neva khudā¹³ na pipāsā pīlesi.
Dvārakavāṭāni sayam eva vivariṃsu. Pupphūpagaphalūpagarukkhā
pupphaphalāni gaṇhiṃsu. Dasasahassilokadhātu ekadhajamālā ahosi.

Tatrāpissa¹⁴ dasasahassilokadhātukampo sabbaññiṭṭaṇānapaṭi-
lābhassa pubbanimittam, devatānam ekacakkavāle sannipāto dhamma-
cakkappavattanakāle ekappahāren' eva sannipatitvā dhammapaṭig-
gahaṇassa pubbanimittam, paṭhamam devatānam paṭiggahaṇam catunnam
rūpāvacarajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam, pacchā manussānam
paṭiggahaṇam catunnam¹⁵ arūpajjhānānam paṭilābhassa pubbanimittam,
tantibaddhaviṇāṇam sayam vajjanam anupubbavahārapaṭilābhassa pubba-

1 Si. kakudha

2 Si. & B. andu-

3 Si. khaṇḍakhaṇḍāni

4 Si. omits it

5 Si. dhotatambalohamayam

6 Si. pakkantā

7 Si. omits bhāva-

8 Si. madhurasam

9 S. puts here gatā

10 Si. ativiya viroci

11 Si. aṭṭhapaṭṭana

12 Si. & B. cātuddīpaka-

13 S. khuddā

14 B. omits assa

15 B. arūpāvacara-

nimittam, cammavaddhabherinaṃ vajjanam mahatiyā dhammabheriyā anusāvanassa pubbanimittam, 'aṭṭabandhanādinaṃ chedo asmimāna-samucchedassa pubbanimittam, mahājanassa rogavigamo catusaccapaṭilābhassa pubbanimittam, jaccandhānaṃ rūpadassanaṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam, badhirānaṃ saddasavanaṃ dibbasotadhātu-paṭilābhassa pubbanimittam, pīṭhasappīnaṃ jvasampadā-catu-iddhipāda-paṭilābhassa pubbanimittam, jātijaḷānaṃ² satipaṭiṭṭhānaṃ³ catunnam satipaṭṭhānānaṃ paṭilābhassa pubbanimittam, videsapakkhanda-nāvānaṃ supaṭṭanasampāpuṇaṃ catupaṭisambhidhādhigamassa pubbanimittam, ratanānaṃ sakatejabhāvobhāsittam⁴ yaṃ lokassa dhammabhāsaṃ dassessati tassa pubbanimittam, verīnaṃ mettacetapaṭilābho catubrahmavihārapaṭilābhassa pubbanimittam, avīcimhi agginibbāpanam ekādasagginibbāpanassa pubbanimittam, lokantarikāloko avijjandhakāraṃ vidhamitvā ñāṇālokadassanassa pubbanimittam, nadisu toyassa appavattanaṃ catuvesāraja-paṭilābhassa pubbanimittam, mahāsamuddassa madhuratā nibbāṇarasena ekarasabhāvassa pubbanimittam, vātassa avāyanaṃ dvāsaṭṭhidiṭṭhigatabhindanassa⁵ pubbanimittam, sakuṇānaṃ paṭhavigamanaṃ mahājanassa ovādaṃ sutvā paṇehi saraṇagamanassa pubbanimittam, candassa ativirocanaṃ bahujanakantatāya pubbanimittam, suriyassa uṇhasītavivajjanam utusukhatāya kāyikacetasikasukhuppattiyā pubbanimittam, devatānaṃ vimānadvāresu ṭhatvā⁶ apphoṭanādihi kiḷānaṃ buddhabhāvaṃ patvā udānaṃ udānassa pubbanimittam, cātuddisika⁷ mahāmeghavassanaṃ mahato dhammameghavassanassa pubbanimittam, khudāpīlanassa abhāvo kāyagaṭāsati amatapaṭilābhassa pubbanimittam, pipāsāpīlanassa abhāvo vimuttisukhena sukhītabhāvassa pubbanimittam, dvārakavāṭānaṃ sayam eva vivaraṇaṃ aṭṭhaṅgikamaggadvāravaraṇassa pubbanimittam, rukkhānaṃ pupphaphalaggahaṇaṃ vimuttipupphe hi pupphitassa ca sāmāññaphalabhārabharītabhāvassa ca pubbanimittam, dasasahassilokadhātuyā ekaddhajamālītā ariyaddhaja⁷ mālītāya pubbanimittan ti vedittabbaṃ ayaṃ sambahulavāro nāma.

Ettha pañhaṃ pucchanti, yadā mahāpuriso paṭhaviyaṃ patitṭhahitvā uttarābhimukho⁸ gantvā āsabhivācam abhāsi tadā kiṃ paṭhaviyā gato udāhu ākāseṇa, dissamāno gato udāhu adissamāno, acelako gato udāhu alaṅkatapaṭiyatto, daharo hutvā gato udāhu mahallako, pacchā pi kiṃ tādiso va ahosi udāhu pana bāladārako ti—ayaṃ pana pañho heṭṭhā lohapāsāde samuṭṭhitō Tipiṭaka Cūḷābhayaṭṭherena visajjito va.

Thero kir' ettha niyati-pubbekatakamma-issaranimmāṇa-vādavaseṇa

1 B. & Si. andu-

2 B. elānaṃ

3 Si. samālapanaṃ

4 Si. sakatejabhāsaṇam

5 Si. appoṭhana-

6 Si. cātuddipaka ; B. catudipika-

7 Si. adds here -mālā-

8 B. adds padesa-

taṃ taṃ bahuṃ vatvā avasāne evaṃ byākari: mahāpuriso paṭhaviyā gato mahājanassa pana ākāseṇa gacchanto viya ahosi, dissamāno gato mahājanassa pana adissamāno viya ahosi, acelako gato mahājanassa pana alaṅkatapaṭiyatto viya upaṭṭhāsi, daharo va gato mahājanassa pana soḷasavassuddesiko viya ahosi, pacchā pana bāladārako va ahosi na tādiso ti. Parisā cassa buddhena viya hutvā Sundaro¹ therena pañho kathito ti attamanā ahosi. Lokantarikavāro vuttanayo eva. Imā ca pana ādito paṭṭhāya kathitā. Sabbadhammatā sabbabodhisattānaṃ honti ti veditabbā.

31. *Addasā kho* ti dukūlacumbiṭake² nipajjāpetvā ānītaṃ addasa. *Mahāpurisassa* ti jātigottakulapadesādivasena mahantassa purisassa. *Dve gatiyo* ti dve niṭṭhā dve nipphattiyo. Ayaṃ hi gatisaddo 'pañca kho imā Sāriputta gatiyo' ti ettha nirayādibhedāya sattehi gantabbagatiyaṃ vattati. 'Imesaṃ kho ahaṃ bhikkhūnaṃ sīlavantānaṃ kalyāṇadhammānaṃ neva pajānāmi agatiṃ vā gatiṃ vā' ti ettha ajjhāsaye vattati.³ 'Nibbānaṃ arahato gati' ti ettha paṭisarane. 'Api ca tyāhaṃ brahme gatiṃ ca pajānāmi cutiṃ ca pajānāmi uppatiṃ ca pajānāmi evaṃ mahiddhiyo bako brahmā' ti ettha nipphattiyaṃ vattati. Svāyam idhā pi nipphattiyaṃ vattati ti veditabbo. *Anāñña* ti añña gatinipphatti nāma natthi. *Dhammiko* ti dasakusaladhammasamannāgato agatigamanavirahito. *Dhammarāja* ti idaṃ purimapadass' eva vevacanaṃ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. *Cāturanto* ti puratthimasamuddādīnaṃ catunnaṃ samuddānaṃ vasena cāturantāya⁴ paṭhaviyā issaro. *Vijitāvī* ti vijitasamgāmo. Janapado assa⁵ thāvariyaṃ⁶ thirabhāvaṃ patto ti *janapadatthāvariyaṃ* patto. Caṇḍassa hi rañño balidaṇḍādīhi lokaṃ piḷayato⁷ manussā majjhimaṃ janapadaṃ chaddetvā pabbata-samudda-tirādīni nissāya paccante vāsaṃ kappenti. Atimudukassa⁸ corasāhasika-⁹janavilopapīḷitā manussā paccantaṃ pahāya janapadamajjhe vāsaṃ kappenti. Iti evarūpe rājini janapado thirabhāvaṃ na pāpuṇāti. Imasmiṃ pana kumāre rajjaṃ kārayamāne etassa janapado pāsānapitṭhiyaṃ pāsānaṃ¹⁰ ṭhapetvā ayopaṭṭena¹¹ parikkhitto viya thiro bhavissati ti dassento janapadatthāvariyaṃ patto ti āhaṃsu. *Sattaratana-samannāgato* ti ettha ratijanaṇaṭṭhena ratanaṃ. Api ca

Cittikataṃ mahagghaṃ ca atulaṃ dullabhadassanaṃ

Anomasattaparibhogaṃ ratanaṃ tena vuccati.

Cakkaratanassa ca¹² nibbattakālato paṭṭhāya aññaṃ devaṭṭhānaṃ

1 Si. & B. omit it and put bho

3 B. omits it

6 S. uses throughout thāvariya

9 Si. & B. omit it

4 B. catu-

7 B. adds here rañño

10 S. -paṭṭena

2 Si. cumbaṭake

5 B. & Si. asmim

8 B. dhana-

11 B. nibbatti-

nāma na hoti, sabbe gandhapupphādīhi tass' eva pūjañ ca abhivādanādīni ca karontī ti cittikataṭṭhena ratanaṃ. Cakkaratanassa ceva ettakaṃ nāma dhanam agghatī ti aggho natthi, itī mahagghaṭṭhenāpi ratanaṃ. Cakkaratanañ ca aññehi loke vijjamānaratanehi asadisān ti atulaṭṭhenāpi ratanaṃ.

Yasmā pana yasmiṃ kappe Buddhā uppajjanti tasmiṃ ñeva cakkavattino uppajjanti. Buddhā ca pana kadāci karahaci uppajjanti, tasmā dullabhadassanaṭṭhenāpi ratanaṃ.

Tad etaṃ jāti-rūpa-kula-issariyādīhi anomassa ulārassa sattass' eva uppajjati na aññassā ti anomasattaparibhogaṭṭhenāpi ratanaṃ.

Yathā ca cakkaratanam evaṃ sesāni pi ti imehi sattahi ratanehi parivārabhāvena ceva sabbabhogupakaraṇabhāvena ca samannāgato ti sattaratanasamannāgato. Idāni tesaṃ sarūpato dassanatthaṃ 'tassimāni' ti ādi vuttaṃ. Tattha cakkaratanan ti ādisu ayaṃ saṃkhepādhippāyo : dvisahassadīpaparivārānaṃ catunnaṃ mahādīpānaṃ sirivibhavaṃ gahetvā dātuṃ samatthaṃ cakkaratanaṃ pātubhavati. Tathā purebhattam eva sāgarapariyantaṃ paṭhavim 'anupariyāyanasamatthaṃ vehāsaṅgamaṃ hatthiratanam. Tādisam eva assaratanam. Caturāṅgasamannāgate andhakāre yojanappamaṇam andhakāraṃ vidhamitvā ālokadassanasamatthaṃ maṇiratanam. Chabbidha dosavivajjitaṃ manāpacārim itthiratanam. Yojanappamaṇe antopaṭhavigatanidhiṃ dassanasamatthaṃ gahapatiratanam. Aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā sakalarajjam anusāsanasamatthaṃ jeṭṭhaputtasaṃkhātam parināyakaratanam pātubhavati.

Paro sahasan ti atirekasahasam. *Sūrā* ti abhīrukā. *Vīraṅgarūpā* ti vīraṇam aṅgaṃ vīraṅgam, viriyass' etaṃ nāmaṃ. Vīraṅgaṃ rūpam etesan ti vīraṅgarūpā. Vīraṅgarūpā viriyajātikā viriyasabhāvā viriyamayā akilāsuno ahesuṃ. Divasam pi yujjhantā na kilamanti ti vuttaṃ hoti.

Sāgarapariyantan ti cakkavālapabbataṃ sīmaṃ katvā ṭhitasamuddapariyantaṃ. *Adaṇḍenā* ti ye katāparādhe satte satam pi sahasam pi gaṇhanti te dhanadandena rajjam kārenti nāma². Ye chejjabhejjam anusāsanti te satthadaṇḍena. Ayaṃ pana duvidham pi taṃ³ daṇḍam pahāya adaṇḍena ajjhāvasati. *Asatthenū* ti ye ekato dhārādīnā satthena param vihesanti te satthena rajjam kārenti nāma. Ayaṃ pana satthena khuddakamakkhikāya pivanamattaṃ lohitaṃ kassaci anuppādetvā dhammen' eva 'ehi kho mahārāja' ti evaṃ paṭirājuhi sampaṭicchitāgamano. *Abhivijjīyā* ti vuttapakāraṃ paṭhavim abhivijjinitvā *ajjhāvasatī* ti abbhavitvā sāmī hutvā vasati ti attho.

1 Si. anusamsarapa- ; B. anusamyāyana-

2 Si. & B. omit it.

3 B. omits it

Evam ekaṃ nipphattiṃ kathetvā dutiyaṃ kathetuṃ 'sace kho panā' ti ādiṃ vuttaṃ. Tattha rāgadosamohamānadiṭṭhikilesatanhāsaṃkhatam¹ chadanaṃ² āvaraṇaṃ vivaṭaṃ³ viddhaṃsitaṃ⁴ vivaṭitaṃ⁵ etenā ti vivaṭacchaddo. Vivaṭacchaddo ti pi paṭho. Ayam eva attho.

32. Evaṃ dutiyanipphattiṃ kathetvā tasmaṃ nimittabhūtāni lakkhaṇāni dassetuṃ 'ayaṃ hi devakumāro' ti ādi vuttaṃ.

Tattha *supaṭiṭṭhitapādo* ti yathā aññesaṃ bhūmiyaṃ pādaṃ thapentānam aggatalaṃ⁶ vā paṇhi vā passaṃ vā paṭhamam phusati, vemajjhe vā pana chiddaṃ hoti, ukkhipantānam pi aggatalādisu ekakotthāso va paṭhamam uṭṭhahati na evam assa. Assa pana suvannapādukātalam eva⁷ ekappahāren' eva sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ' phusati ekappahāren' eva bhūmito uṭṭhahati tasmā ayaṃ supaṭiṭṭhitapādo.

Cakkānī ti dvīsu pādālesu dve cakkānī, tesam arā⁹ ca nemi ca nābhi ca pāliyaṃ vuttā va. *Sabbākūraparipūrūnī* ti iminā pana ayaṃ viseso veditabbo. Tesam kira cakkānaṃ pādatalassa majjhe nābhīdissati. Nābhiparicchinā vaṭṭalekhā dissati, nābhimukhaparikkehapavaṭṭo⁸ dissati, paṇālimukhaṃ dissati, arā⁹ dissanti, aresu vaṭṭalekhā¹⁰ dissanti, nemi¹¹ dissati, ¹²nemimaṇikā dissanti. Idaṃ tāva pāliyaṃ āgatam eva. Sambahulavāro pana anāgato. So evaṃ daṭṭhabbo. Satti sirivaccho nandi sovattika vaṭṭasako vaḍḍhamānaṃ macchayugalaṃ bhaddapīṭhaṃ aṅkusako pāsādo toraṇaṃ setacchattaṃ khaggo tālavaṇṭaṃ¹³ morahattako vālavijani uṇhisam maṇi paṭṭo sumanadāmaṃ niluppalaṃ rattuppalaṃ setuppalaṃ padumaṃ puṇḍarikaṃ puṇṇaghaṭṭo puṇṇapāti samuddo cakkavāḷo himavā sineruṃ candimasuriyā nakkhattāni cattāro mahādīpā dve parittadīpasahassāni antamaso cakkavattiraṇṇo parisam upādāya sabbo cakkalakkhaṇass' eva parivāro.

Āyatapaṇhi ti dīghapaṇhi paripuṇṇapaṇhi ti attho. Yathā hi aññesaṃ aggapādo dīgho hoti, paṇhimatthake jaṅghā patiṭṭhāti, paṇhiṃ tacchetvā ṭhapitā viya hoti, na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana catūsu koṭṭhāsesu dve koṭṭhāsā aggapādā honti,¹⁴ tatiye koṭṭhāse jaṅghā patiṭṭhāti, catutthe koṭṭhāse āraggena vaṭṭetvā ṭhapitā¹⁵ viya rattakambala geṇḍukasadisā paṇhi hoti.

Dighaṅgulī ti yathā aññesaṃ kāci aṅguliyo dīghā honti kāci rassā na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana makkaṭass' eva dīghā

1 Si. & B. -saṃkhatam

3 Si. vivattaṃ

6 B. -pādatalaṃ

8 Si. paṭṭo

11 B. omits it

14 Si. -pādo hoti

4 Si. viddhastam

9 S. āra

12 B. omits it

2 Si. chādanaṃ

5 B. vivaṭakam ; Si. vivattaṃ

7 B. & Si. -miva

10 B. vaṭṭilekhā ; Si. vaṭṭarekhā

13 Si. -vaṇṭakam

15 Si. ṭhapitāya

hatthapādaṅguliyo mūle thūlā anupubbena gantvā agge tanukā niyyāsa-
tlena madditvā vaṭṭitaharītālavaṭṭisadisā honti, tena vuttam
dīghaṅguli ti

Mudutaluṇahatthapādo ti sappimaṇḍe¹ osāretvā² ṭhapitam satavāra-
vihatakappāsapaṭalaṃ viya mudu, yathā ca³ jātamattassa evaṃ vuḍḍhi-
kāle pi 'mudutaluṇā yeva bhavissanti. Mudutaluṇā hatthapādā
etassā ti mudutaluṇahatthapādo.

Jālahatthapādo ti na cammena paṭibaddha⁴-aṅgulantaro. Ediso hi
phaṇahatthako purisadosena upahato pabbajjam pi na labhati. Mahā-
purisassa pana catasso hatthaṅguliyo pañca pi pādaṅguliyo ekappa-
māṇā honti, tāsam pana ekappamaṇattā⁵ 'jālalakkhaṇam aññamaññam
paṭivijjhivā tiṭṭhanti, ath'assa hatthapādā sukusalena vaḍḍhakinā
yojita jālavatāpānasadisā honti, tena vuttam jālahatthapādo ti.

Uddham paṭiṭṭhitagopphakattā⁷ ussaṅkhā pādā assā ti *ussaṅkhapādo*.
Aññesaṃ hi piṭṭhipāde gopphakā honti, tena tesam pādā añibaddhā
viya baddhā⁸ honti na yathāsukham parivattanti, gacchantānam
pādatalāni na dissanti. Mahāpurisassa pana ārohitvā uparigopphakā
paṭiṭṭhahanti. Ten' assa nābhito paṭṭhāya uparimakāyo nāvāya ṭhapita-
suvaṇṇapaṭimā viya niccalo va⁹ hoti. Adharakāyo va iñjati. Sukhena
pādā parivattanti. Purato pi pacchato pi ubhayapassesu pi ṭhatvā
passantānam pādatalāni paññāyanti, na hatthīnam viya pacchato yeva.

Enījaṅgho ti eṇimīgasadisajaṅgho. Maṃsussadena paripuṇṇajaṅgho
na ekato baddhapinḍikamaṃso samantato samasaṇṭhitena maṃsena
parikkhittāhi suvaṭṭitāhi¹⁰ sāligabbhayavagabbhasadisāhi jaṅghāhi sa-
mannāgato ti attho.

Anonamanto ti anamanto. Eten' ass'eva akhujja avāmanabhāvo
dīpito. Avasesā hi janā khujjā vā honti vāmanā vā. Khujjānam
uparimakāyo aparipuṇṇo hoti vāmanānam heṭṭhimakāyo. Te aparipuṇṇakāyattā
na sakkonti anonamantā jannukāni parimajjitum. Mahā-
puriso pana paripuṇṇobhayakāyattā sakkoti.

Kosohitavattthaguyho ti usabhavāraṇādīnam viya suvaṇṇapaduma-
kaṇṇikāsadisēhi kosehi ohitam paṭicchannam vattthaguyham assā ti
kosohitavattthaguyho. Vattthaguyhan ti vatthena guyhitabbam aṅga-
jātam vuccati.

Suvaṇṇavaṇṇo ti jātihiṅgulakena madditvā¹¹ dipidāḍḍhāya ghaṃsitvā

1 Si. -majjhe

2 Si. osādetvā

3 Si. adds idāni.

4 Si. omits mudu

5 Si. parinaddha

6 S. yaval

7 S. goppekattā

8 Si. thaddha

9 Si. omits

10 Si. suvaḍḍhitāni

11 S. majjitvā

gerukaparikkammaṃ katvā ṭhapitaḡhaṇasuvannaṇarūpasadiso¹ ti attho. Eten' assa ḡhaṇasiniddhaṇhasarīratthaṃ dassetvā chavivaṇṇadassanattaṃ kaṇṇaṇasannibhattaco ti vuttaṃ purimassa vā vevacanamaṃ etaṃ.

Rajojallaṇ ti rajo vā malaṃ vā. *Na upalimpati* ti na laggati padumaṇalāsato udakabindu viya vivaṭṭati. Hatthadhovanādīṇī pana utuggahaṇatthāya² c'eva dāyakāṇaṃ puṇṇaphalatthāya ca ³sabbabuddhā karonti, vattasīsenā pi ca karonti yeva. 'Senāsaṇaṃ pavisaṇena hi bhikkhūṇā pāde dhovitvā pavisitabbaṇ' ti vuttaṃ etaṃ.

Uddhaggaḡomo ti āvaṭṭapariyosāṇe uddhaggāṇi hutvā mukhasobhaṃ ullokayaṃāṇāṇi viya ṭhitāṇi lomāṇi assā ti uddhaggaḡomo.

Brahmujugatto ti brahmā viya ujugatto ujukama eva uggatadighasaṇīro bhavissati. Yebhuyyena hi satta khandhe kaṭṭiyaṃ jāṇūsū ti tisu ṭhāṇesu namanti. Te kaṭṭiyaṃ namantā pacchato namanti. Itaresu dvīsu ṭhāṇesu purato. Dighasaṇīrā pana eke passe vaṅkā⁴ honti, eke mukhaṃ unnāmetvā nakkhattāṇi gaṇayaṇtā viya caranti. Eke appamaṃsalohitā sūlasadisā honti. Eke purato pabbhārā honti pavedhaṃāṇā gacchanti. Ayaṃ pana ujuma eva uggantvā dighappamaṇo devanaḡare ⁵ussitasuvannaṇoraṇaṃ viya bhavissati ti dipenti. Yathā c' etaṃ evaṃ yaṃ yaṃ jāṇamattassa sabbaso aparipuṇṇaṃ mahāpurisaḡakkaṇaṃ hoti taṇ taṇ āyaṭṭiṃ tathā bhāvitamaṃ sandhāya vuttaṇ ti veditabbaṃ.

Sattussado ti dve hatthapiṭṭhiyo dve pādapiṭṭhiyo dve aṃsaḡūṭāṇi khandho ti imesu sattaṇ ṭhāṇesu suparipuṇṇo maṃsussado assā ti sattussado. Añṇesaṃ pana hatthapādapiṭṭhādīsū⁶ sirājāḡaṃ paṇṇāyati aṃsaḡūṭakhandesu aṭṭhikaṭṭiyo. Te maṇussā petā viya khāyanti, na tathā mahāpuriso. Mahāpuriso pana sattaṇ ṭhāṇesu paripuṇṇamaṃsussadattā nigulhasirājāḡehi hatthapiṭṭhādīhi vaṭṭetvā ṭhapitasuvannaṇālīḡasadisena khandhena silārūpakaṃ viya khāyati cittaḡamaṇrūpakaṃ viya ca khāyati.

Sihapubbaddhakāyo ti sihaṇa pubbaddhaṃ viya kāyo assā ti sihaṇpubbaddhakāyo. Sihaṇa hi ⁷purimakāyo va paripuṇṇo hoti, pacchimakāyo aparipuṇṇo. Mahāpurisaṇa pana sihaṇa pubbaddhakāyo viya sabbakāyo paripuṇṇo. So pi sihaṇ' eva tattha tattha ⁸unnataṇinnaṇtādivasena dussaṇṭhito viṇaṇṭhito na hoti, dighayuttaṭṭhāṇe pana digho, rassathūḡakisaṇuthula anuvaṭṭita yuttaṭṭhāṇesu tathāvidho va⁹ hoti.

1 Si. -ḡhaṇakanakarūpakasadiso

4 Si. ekena passaṇa vaṅkā

7 Si. puratthima

2 Si. -gaṇhana-

5 Si. ussāpita-

8 Si. vinatunnādi-

3 Si. drops sabba.

6 Si. -piṭṭhiyā

9 Si. omits it.

Vuttam h'etam : 'manāpiyeva' kho bhikkhave kammavipāke paccu-
paṭṭhite yehi aṅgehi dīgehi sobhati tāni aṅgāni dīghāni saṅṭhahanti,
yehi aṅgehi rassehi sobhati tāni aṅgāni rassāni saṅṭhahanti, yehi
aṅgehi thūlehi sobhati tāni aṅgāni thūlāni saṅṭhahanti, yehi aṅgehi
kisehi sobhati tāni aṅgāni kisāni saṅṭhahanti, yehi aṅgehi puthulehi
sobhati tāni aṅgāni puthulāni saṅṭhahanti, yehi aṅgehi vaṭṭhehi sobhati
tāni aṅgāni vaṭṭhāni saṅṭhahanti'ti. Iti dānacittena puññacittena
vicittito¹ dasahi pāramihī sajjito mahāpurisassa attabhāvo. Loke
sabbasippino vā sabba-iddhimanto vā paṭirūpakam pi² kātum na sak-
konti.

*Citantaramso*⁴ ti antaramso vuccati dvinnam koṭṭhānam antaram.
Tam citam paripuṇṇam antaramsam⁵ assā ti citantaramso. Aññesaṃ
hi tam ṭhānam ninnam hoti, dve pitthikoṭṭhāsā⁶ pāṭiyekkam paññā-
yanti. Mahāpurisassa pana kaṭito paṭṭhāya mamsapaṭaḷam yāva
khandhā uggamma samussita-suvaṇṇaphalakam viya piṭṭhim chādetvā
patiṭṭhitam.

Nigrodhaparimaṇḍalo ti nigrodho viya parimaṇḍalo. Yathā paññāsa-
hatthatāya vā satabhatthatāya vā samakhandhasākho nigrodho dīghato
pi vitthārato pi ekappamāṇo va hoti, evaṃ kāyato pi vyāmato pi
ekappamāṇo. Yathā aññesaṃ kāyo vā dīgho hoti vyāmo vā, na evaṃ
visamappamāṇo ti attho. Ten' eva 'yāvatakvassa kāyo' ti ādi vuttam.
Tattha yāvatako assā ti yāvatakvassa.

Samavattakkhandho ti samavaṭṭitakkhando. Yathā eke koṭṭhā viya
ca bakā viya ca varāhā⁷ viya ca honti⁸ dīghagalā vaṅkagalā puthula-
galā vā⁹ honti, kathanakāle sirājālam paññāyati, mando saro nikkha-
mati, na evaṃ mahāpurisassa. Mahāpurisassa pana suvaṭṭitasuvaṇṇ-
āliṅgasadiso khandho hoti kathanakāle sirājālam na paññāyati,
meghassa viya gajjito¹⁰ saro mahā hoti.

Rasaggasaggi ti ettha rasam gasanti ti rasaggasā. Rasaharaṇi-
nam etam adhivacanam. Tā aggā assā ti rasaggasaggi. Mahāpurisassa
kira sattarasaharaṇisahasāni¹¹ uddhaggāni hutvā gīvāyam eva paṭi-
mukkāni. Tilaphalamatto pi āhāro jivhagge¹² ṭhapito sabbam kāyam
anuppharati. Ten' eva mahāpadhānam padahantassa ekataṇḍulādīhi
pi kālāya yūsapasatamattenā¹³ pi kāyassa yāpanam ahoṣi. Aññesaṃ

1 Si. ca

4 S. pita for cita throughout.

7 Si. varāhakā

10 Si. gajjato

12 Si. jivhāya

2 S. citito

5 S. drops it.

8 S. drops it.

11 Si. -satāni

13 Si. drops mattenā.

3 S. drops it.

6 S. drops -sā.

9 S. ca

pana tathā abhāvā na sakalaṃ kāyam oḷā pharati. Tena te bahvā-bādhā honti.

Sihahanū ti sihass'eva hanu assū ti sihahanu. Tattha sihassa heṭṭhima-hanum eva paripuṇṇaṃ hoti na uparimaṃ. Mahāpurisassa pana sihassa heṭṭhimaṃ viya dve pi paripuṇṇāni dvādasīyā pakkhassa candasadisāni honti.

Atha nemittakā ¹hanupariyantam olokentvā va imesu hanukesu heṭṭhime visati uparime vīsati cattālisa dantā samā aviraḷā² patiṭṭhahissantī ti sallakkhetvā ³'ayaṃ hi devakūmāro cattūlisadanto hoti' ti ādim āhaṃsu. Tatrāyam attho. Aññesaṃ hi paripuṇṇadantānaṃ pi dvattiṃsa dantā honti, imassa pana cattālisaṃ bhavissanti. Aññesaṃ ca keci dantā uccā keci nicā keci visamā hontī, imassa pana aya-paṭakena chinnaśaṅkhapaṭalaṃ⁴ viya samā bhavissanti. Aññesaṃ kumbhīlānaṃ⁵ viya dantā virālā honti macchamaṃsāni khādantānaṃ dantantaraṃ pūrati, imassa pana kanakaphalakāya⁶ samussitavajirapanti viya aviraḷā⁷ tulikāya dassitapariccheda viya dantā bhavissanti. Aññesaṃ ca pūtidantā uṭṭhahanti tena kāci dāḍhā kālā pi vivaṇṇā pi honti. Ayaṃ pana suṭṭhu sukkadāḍho osadhitārakaṃ pi atikkamma virocamaṇāya pabhāya samannāgatadāḍho bhavissati.

Pahūtajivho ti puthulajivho. Aññesaṃ jivhā thūlā pi honti kisā pi rassā pi thaddhā pi visamā pi. Mahāpurisassa pana jivhā mudu dīghā puthulā vaṇṇasampannā hoti. So taṃ lakkhaṇaṃ pariyesitum āgatānaṃ kaṅkabhāvinodanattaṃ mudukattā taṃ jivhaṃ kaṭṭhinasuciṃ viya vaṭṭetvā ubho nāsikāsotāni parimasati, dīghattā ubho kaṇṇasotāni parimasati, puthulattā kesantapariyosānaṃ kevalaṃ pi nalāṭaṃ paṭicchādeti, evan tassā mudu-dīgha-puthula-bhāvaṃ pakāsento tesāṃ kaṅkhaṃ vinodeti. Evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ jivhaṃ sandhāya 'pahūta-jivho' ti vuttaṃ.

Brahmassaro ti aññe pi chinnessarā pi bhinnassarā pi kākassarā pi honti. Ayaṃ pana mahābrahmuṇo sarasadisena⁸ saddena samannāgato bhavissati. Mahābrahmuṇo hi pittasemhehi apaḷibuddhattā saro visuddho hoti. Mahāpurisenā pi katakamman tassa vatthuaṃ sodheti. Vatthuno suddhattā nābhito paṭṭhāya samuṭṭhahanto saro visuddho aṭṭhaṅgasamannāgato va samuṭṭhāti. Karaviko viya bhaṇati ti *karavī/abhaṇī*. Matta-karavīkaruta⁹ mañjughoso ti attho.

Abhinīlanetto ti na sakalanīlanetto va. Nīlayuttaṭṭhāne paṇ'assa ummāpupphasadisena ativisuddhena nīlavaṇṇena samannāgatāni nettāni

1 Si. hanuka-

2 Si. avivarā

3 Si. adds here ti.

4 Si. ayopattachinnasaṅkhapaṭalaṃ

5 S. kumbhīrānaṃ

6 Si. latāyaṃ

7 Si. avivarā ti

8 S. śarassa sadisena

9 S. drops ruta.

honti. Pitayuttaṭṭhāne kaṇṇikārapupphasadisena pītavaṇṇena, lohitayuttaṭṭhāne bandhujīvakapupphasadisena lohitavaṇṇena, setayuttaṭṭhāne osadhitārakasadisena setavaṇṇena, kālayuttaṭṭhāne addāriṭṭhaka¹ sadisena kālavaṇṇena samannāgatāni suvaṇṇavimāṇe ugghāṭitamaṇisīhapañjarasadisāni khāyanti.

Gopakhumo ti ettha pakhuman ti sakalacakkhugendaṃ² abhippetam. Tam kālavacchakassa bahaladhātukaṃ hoti rattavacchakassa vippasannaṃ, tam muhuttajātataruṇarattavacchakasadisacakkhugendaṃ ti attho. Aññesaṃ hi akkhigendaṃ aparipuṇṇā honti, hatthimusikakā³ dīnam akkhisadisehi viniggatehi pi gambhīrehi pi akkhīhi samannāgatā honti. Mahāpurisassa pana dhovitvā majjitvā ṭhapitamaṇigulīkāni viya mudusiniddhanīlasukhumācītāni⁴ akkhīni.

Uṇṇā ti uṇṇālomam. *Bhamukantare* ti dvinnam bhamukānam vemajjhe nāsikāmatthake yeva jātā. Uggantvā pana nalāṭayemajjhe jātā. *Odātā* ti parisuddhā osadhitārakasamavaṇṇā. *Mudu* ti sappi maṇḍe osāretvā⁵ ṭhapitasatavāravibhatakappāsapaṭalasadisā. *Tūlasannibhā* ti simbalitūlasamānā.⁷ Ayam assā pi odātātāya upamā. Sā paṇ⁸ esā koṭiyam gahetvā ākaḍḍhiyamānā upaḍḍhabāhuppamānā hoti. Vissatṭhā dakkhiṇāvaṭṭavasena āvaṭṭetvā⁹ uddhaggā hutvā santiṭṭhati. suvaṇṇaphalakamajjhe ṭhapitarajatabubbulakam¹⁰ viya suvaṇṇaghaṭato nikkhamamānā khīradhārā viya aruṇappabhārāñjite gaganappadesa¹⁰ osadhitārakā viya ca atimanoharāya siriyā virocati.

Uṇḥisasīso ti idaṃ paripuṇṇanālāṭātāṇi c'eva¹¹ paripuṇṇasīso taṇ cā ti dve atthavase paṭicca vuttam. Mahāpurisassa hi dakkhiṇakanna-cūlikato paṭṭhāya maṃsapaṭalam uṭṭhahitvā sakalanālāṭam chādiya¹² mānam pūrayamānam gantvā vāmakaṇṇacūlikāya patiṭṭhitam rañño bandha-uṇḥisapaṭṭo viya virocati. Mahāpurisassa kira imaṃ lakkhaṇam disvā rājūnam uṇḥisapaṭṭam¹³ akamsu. Ayan tāva eko attho. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti. Keci kapisīsā¹⁴ keci phalasīsā keci aṭṭhisīsā keci kumbhasīsā keci pabbhārasīsā. Mahāpurisassa pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitam viya suparipuṇṇam udakabubbulasadisam sīsam hoti. Tattha purimanaye¹⁵ uṇḥisaveṭṭhitasīso viyā ti uṇḥisasīso. Dutīyanaye uṇḥisam viya sabbattha parimaṇḍalasīso ti uṇḥisasīso.

33. *Sabbakāmehi* ti idaṃ lakkhaṇāni¹⁶ paṭiggaṇhāpetvā pacchā

1 S. addāriṭṭha 2 B.&Si. gāṇḍa throughout 3 B.&Si. drop kākā.

4 B.&Si. sukhūmapakhumācītāni

5 S. gulikā

6 Si. osādetvā, cf. above p. 73

7 B.&Si. simbalitūla-lāṭṭūlasamānā

8 Si. āvaṭṭitvā

9 S. pubbulakam

10 Si. gaganadesa

11 B.&Si. drop eva.

12 Si. chādāya-

13 S. -paṭam

14 Si. kappasīsā

15 Si. -nāyena

16 Si. pati-

katam viya vuttam, na pan' eva daṭṭhabbam. Paṭhamam hi nemittake santappetvā pacchā lakkaṇapaṭiggahaṇam katan ti veditabbam. Tassa vitthāro gabbhokantiyaṃ vutto yeva.

34. *Pāyentī* ti thaṇṇam pāyenti. Bodhisattassa¹ kira niddosena madhurena khīrena samannāgatā saṭṭhi dhātiyo upaṭṭhāpesi. Tathā² sesā pi tesu tesu kammesu kusalā saṭṭhi saṭṭhi yeva, tāsam pesana-kārake saṭṭhi purise, tāsam tassakatākatabhāvasallakkhake saṭṭhi amacce upaṭṭhāpesi.³ Evaṃ 'cattārisaṭṭhiyo itthīnaṃ dve saṭṭhiyo purisānaṃ ti cha saṭṭhiyo upaṭṭhākānaṃ yeva ahesuṃ.

Setacchattān ti dibbasetacchattam. Kuladattiyam pana sirigabbhe va tiṭṭhati. *Mā naṃ sītaṃ vā* ti ādisu mā abhihavi ti attho veditabbo.

*Svassusudan*⁴ ti so assu⁵ sudam. *Anken' eva ankan* ti aññassa⁶ bāhunā va aññassa bāhum aññassa ca aṃsakūṭen' eva aññassa aṃsakūṭam. *Parihariyatī* ti niyyāti sampāpiyatī ti attho.

35. *Mañjussaro* ti akharassaro. *Vaggussaro* ti chekapuṇṇassaro.⁸ *Madhurassaro* ti sātassaro. *Pemaṇiyassaro* ti pemaṇanakassaro. Tatridam karavikānaṃ madhurassaratāya karavikasakuṇe kira madhurasam ambapakkam⁹ mukhatuṇḍakena paharivā paggharitam rasam pivitvā pakkhena tālam datvā vikujamāne¹⁰ catuppadā¹¹ mattā viya lalitum ārabhanti. Gocarapasutā pi catuppadā mukhagatāni tiṇāni chaḍḍetvā tam saddam suṇanti. Vālamigā khuddakamige¹² anubandhamānā ukkhittam pādam anikkhipitvā tiṭṭhanti. Anubandhamigā ca maraṇabhayaṃ jahitvā tiṭṭhanti. Ākāse pakkhantā pakkhino pi pakkhe pasāretvā saddam suṇamānā va¹³ tiṭṭhanti. Udahe macchā pi kaṇṇapaṭalam apoṭhentā¹⁴ tam saddam suṇamānā va tiṭṭhanti. Evaṃ madhurassarā karavikā.¹⁵

Asandhimittā pi Dhammāsokassa devī, 'atthi nu kho bhante Buddhasaddena sadiso kassaci saddo ti?' samgham pucchi. Atthi karavikasakuṇassā ti. Kuhiṃ bhante te sakuṇā ti? Himavante ti. Sā rājānaṃ āha, 'deva karavikasakuṇam passitukāmamhi' ti. Rājā 'imasmiṃ pañjare nisīditvā karaviko āgacchatu' ti suvaṇṇapañjaram vissajjesi. Pañjaro gantvā ekassa karavikassa purato aṭṭhāsi. So

1 Si. adds tassa.

2 Si. puts tathā twice.

3 Si. upaṭṭhāpesi

4 Si. cattāro

5 B. & Si. and the P.T.S. Dīgha Nikāya have svāssudam.

6 Si. omits assu; B. assudam

7 Si. aññissā

8 S. chekaparipuṇṇassaro

9 Si. drops mukha.

10 S. vikujjamāne

11 Si. catuppadānī mattāni

12 Si. khuddamighe

13 Si. omits it.

14 B. & S. appoṭetvā

15 S. karavikā

rājānāya āgato pañjaro na sakkā agantun ti tattha nisīdi. Pañjaro āgantvā rañño purato va aṭṭhāsi. Karavikaṃ saddaṃ kārapetuṃ na sakkonti. Atha rājā kathaṃ bhaṇe ime saddaṃ karonti ti āha. Nātake disvā devā ti. Atha naṃ rājā ādāsehi parikkhipāpesi. So attano chāyaṃ disvā nātakā me āgatā ti maññamāno pakkhena tālaṃ datvā madhura-ssarena¹ mañivaṃsaṃ dhamamāno viya viravi. Sakalanagare manussā mattā viya ahesuṃ.² Asandhimittā cintesi, imassa tāva tiracchāna-gatassa evaṃ madhuro saddo kīdiso nu kho sabbaññutaññasiri-pattassa Bhagavato saro³ ahoṣi ti pītiṃ uppādetvā taṃ pītiṃ avijahitvā sattahi jaṅghasatehi saddhiṃ sotāpatti-phale patitṭhāsi. Evaṃ madhuro kira karavikasaddo ti. Tato pana satabhāgena sahasabhāgena madhurataro Vipassissa kumārassa saddo ahoṣi ti veditabbo⁴.

36. *Kammavipākajan* ti na bhāvanāmayaṃ. Kammavipākavasena pana devatānaṃ cakkhusadisam eva maṃsacakkhu ahoṣi, yena nimittaṃ katvā tilavāhe pakkhittam ekatilaṃ pi ayaṃ so ti uddharitvā dātuṃ sakkoti.

37. *Vipassī* ti ettha ayaṃ vacanattlo. Antarantarā nimesajanit-andhakāravirahena viruddhaṃ passatī, vivaṭehi ca akkhihi passatī ti Vipassī. Dutiyavāre, viceyya viceyya⁶ passatī ti Vipassī. Vicinītvā vicinītvā⁷ passatī ti attho. Tattha *panāyati* ti atthe⁸ jānāti passatī nayati vā pavatteti ti attho. Ekadivasam kira vinicchaya-ṭṭhāne nisīditvā aṭṭam anusāsantassa rañño alaṅkatapaṭiyattam mahāpurisam āharitvā hatthe ṭhapayimsu. Tassa tam⁹ aṅke katvā upa-lālayamānass¹⁰ eva amaccā sāmikam assāmikam akaṃsu. Bodhisatto anattamanasaddaṃ nicchāresi. 'Rājā kim etaṃ kim etaṃ¹⁰ upadhārethā' ti āha. Upadhārayamānā aññaṃ adisvā aṭṭassa¹¹ dubbinicchitattā evaṃ kataṃ bhavissatī ti. Puna sāmikaṃ yeva sāmikaṃ katvā nītvā nu kho kumāro evaṃ karoti ti vimaṃsantā puna sāmikam assāmikam akaṃsu. Puna Bodhisatto tath' eva taṃ saddaṃ nicchāresi. Atha rājā jānāti mahāpuriso ti tato paṭṭhāya appamattā ahoṣi. Idaṃ sandhāya vuttam 'viceyya viceyya kumāro aṭṭe' panāyati ti.

38. *Vassikan* ti ādisu yattha sukhaṃ hoti vassakāle vassitum ayaṃ vassiko. Itaresu pi es' eva nayo. Ayaṃ pan' ettha vacanattlo¹³. Vassā-

1 S. mandassarena

2 S.&B. lalimsu

3 Si. omits it.

4 Si. omits it.

5 S. nimmisasāñjanita-

6 Si. does not repeat viceyya.

7 Si. does not repeat vicinītvā.

8 Si. omits it.

9 Si. atthe

10 S. does not repeat kim etaṃ.

11 Si. atthassa

12 Si. atthe

13 S. -aṭṭho

vāso vassaṃ, taṃ arahatī ti¹ vassiko. Itaresu pi es' eva nayo. Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nāti-nīco. Dvāravātapānāni pīssa nāti-bāhūni nātitanukāni. Bhummattharaṇapaccattharaṇakhajjabhojjāni p'ettha missakān' eva vaṭṭanti. Hemantike thambhā pi bhittiyo pi nīcā honti. Dvāravātapānāni pi tanukāni sukhumacchiddāni uṇha-ppavesanattāya bhittiniyyūhāni² hariyanti. Bhummattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni pan'ettha uṇhaviyāni kambalādini vaṭṭanti. Khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitañ ca. Gimhike thambhā pi bhittiyo pi uccā honti. Dvāravātapānāni pi pan' ettha bahūni vipulajālāni honti. Bhummattharaṇādini dukūlamayādini vaṭṭanti. Khajjabhojjāni³ madhurarasaṭṭaviriyāni. Vātapānasamīpesu c' ettha navacāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā niluppalādihi sañchādenti. Tesu tesu padasesu udakayantāni karonti ye hi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

Nippurisekhi ti purisavirahitehi. Na kevalaṃ c'ettha tūriyān' eva nippurisāni. Sabbatṭhānāni pi nippurisān' eva. Dovarikā pi itthiyo va. Nabāpanādi parikkammakārā pi itthiyo va. Rājā kira tathārūpam issariyasukhasampattim anubhavamānassa purisaṃ disvā purisasaññā⁴ uppajjati sā me puttassa mā ahoṣi' ti sabbakiccesu itthiyo va ṭhapesi ti.

Paṭhamabhāṇavāravanṇanū nittihitā.

DUTIYABHĀNAVĀRA⁵

2. *Gopānasivaṇṇan* ti gopānasim viya vaṇṇaṃ. *Bhoggan* ti khandhe kaṭiyaṃ jānūsū ti tīsu ṭhānesu ābhaggavaṇṇaṃ. *Daṇḍaparāyaṇan* ti daṇḍa-gatikāṃ daṇḍa-paṭisaraṇaṃ. *Āturan* jarāturaṃ. *Gayayobbanan* ti atikkaṇṭa⁶ yobbanāṃ pacchimavaye ṭhitāṃ. *Disvā* ti adḍhayaोजना-ppamāṇena balakāyena parivuto saṃvihitārakkho pi gacchanto yadā ratho purato hoti pacchā⁷ balakāyo tādise okāse Suddhāvāsakhināsava-brahmehi attano ānubhāvena rathassa purato va dassitaṃ taṃ purisaṃ passitvā, Suddhāvāsā kira 'mahāpuriso paṇke gaja viyo pañcasu kāmagaṇesu laggo, satim assa uppādessāmā' ti taṃ dassesum. Evaṃ dassitaṃ ca taṃ Bodhisatto c'eva passati sārathi ca. Brahmāṇo pi hi Bodhisattassa appamādatthaṃ sārathissa ca kathāsallāpanatthaṃ⁸ taṃ dassesum.

1 Si. vasse vāso vasso vassaṃ arahatīti

3 S. -bhojanaṃ

5 Si. & B. vāre

7 S. pacchato

2 S. nīhariyanti

4 S. purisāsaññā ; Si. parisāññā

6 S. addo yo

8 Si. -sallāpatthaṃ

Kim pan' eso ti. Eso jīṇṇo ti kim vuttam hoti. Nāham bho¹ ito pubbe evarūpam addasan ti pucchi. *Tena hi* ti yadi mayham pi evarūpehi kesehi evarūpena ca kāyena bhavitabbam, *tena hi samma sārathi alan dān' ajja uyyānabhūmiyā* ti ajja yam² uyyānabhūmiṃ passissāma³ ti gacchāma alam tāya uyyānabhūmiyā ti samviggahadayo samvegānurūpam āha. *Antepura-gato* ti itthijanaṃ vissajjetvā sirigabbhe ekako va nisinno. *Yatra hi nāmā* ti yāya jātiyā sati jarā paññāyati sā jāti, *dhi-r-atthū* ti dhikkatā atthu, jigucchā nāmesā⁴ jāti ti jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi paṭhamena sallena hadaye viddho⁵ viya.

Sārathim āmantāpetvā ti rājā kira nemittakehi kathitakālato paṭṭhāya ohitasoto va caratī.⁶ So kumāro uyyānaṃ gacchanto antarāmagge nivatto ti sutvā sārathim āmantāpesi.

4. *Mā h' eva kho* ti ādisu rajjaṃ kāretu mā pabbajatu, brāhmaṇaṇaṃ vacanaṃ mā saccam⁷ hotū ti evaṃ cintesī ti attho.

6. *Addasā kho* ti pubbe vuttanayen' eva Suddhāvāsehi dassitaṃ addasa. *Ābādhikan* ti iriyāpathabhañjakena visabhāgābādhena ābādhikam. *Dukkhitān* ti rogadukkheṇa dukkhitam. *Bāhagilānaṇ* ti adhimattagilānaṃ. *Palipannaṇ* ti nimuggaṃ. *Jarā paññāyissati vyādhi paññāyissati* ti idhā pi yāya jātiyā sati idaṃ dvayaṃ paññāyati dhi-r-atthu tam⁸ jātim⁹ ajātam khemaṇ ti jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi dutiyena sallena viddho viya.

10. *Milātan*¹⁰ ti sivikaṃ. *Petan* ti ito paṭigataṃ. *Kālakatan* ti katakalam, yattakaṃ tena kalam jīvitaṃ tam sabbam katvā niṭṭhapetvā matan ti attho. Imam pissa purimanayen' eva Brahmaṇo dassesum. *Yatra hi nāmā* ti idhā pi yāya jātiyā sati idaṃ tayaṃ¹¹ paññāyati dhi-r-atthu tam jātim ajātam khemaṇ ti jātiyā mūlaṃ khaṇanto nisīdi tatiyena sallena viddho viya.

14. *Bhaṇḍun* ti muṇḍaṃ. Imam pissa purimanayen' eva Brahmaṇo dassesum. *Sādhū dhammacariyā* ti ādisu ayaṃ devadhammacarāṇa bhāvo sādhū ti¹² pabbajito ti evam ekam ekassa padassa yojanā veditabbā, sabbāni cetāni dasakusalakammāpathavevacanān' eva. Avasāne pana *avihiṃsā* ti karuṇāya pubbabhāgo. *Anukampā* ti mettāya pubbabhāgo. *Tena hi* ti uyyojanatthe nipāto. Pabbajitān hi 'ssa disvā

1 Si. drops it.

3 B. -ssāmī ti

5 S. vedho

7 S. drops it.

9 B. dhikkatam sā jāti

11 Si. bhayaṃ

2 B. drops it.

4 Si. & B. jigucchāmetam

6 S. adds here rājā.

8 S. drops it.

10 Si. S. & B. Vilātan

12 B. adds here cintetvā.

va cittaṃ pabbajjāya ninnam jātam. Atha tena saddhiṃ kathetukāmo hutvā sārathim uyyojento 'tena hi' ti ādim āha.

15. *Atha kho bhikkhave* ti pabbajitassa sādhummacariyā ti ādini ca aññañ ca bahum mahājanakāyena rakkhiamānassa put tadāra-sambādhe ghare vasato ādinavapaṭisaṃyuttañ, ceva migabhūtena cetasā yathāsukhaṃ vane vasato pabbajitassa ¹vivekānisamsa-paṭisaṃyuttañ ca dhammakathaṃ sutvā pabbajitukāmo hutvā 'atha kho bhikkhave Vipassī kumāro sārathim āmantesi.' Imāni ca cattāri disvā pabbajitabbaṃ nāma sabbabodhisattānaṃ vaṃso va tanti yeva paveni yeva. Aññe pi ca bodhisattā yathā ayaṃ Vipassī kumāro evaṃ cirassaṃ cirassaṃ² passanti. Amhākaṃ pana bodhisatto cattāri pi ekadivasaññeva disvā mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā Anomānaditīre pabbajito, ten' eva Rājagahaṃ patvā tattha rañña Bimbisārena kim atthaṃ paṇḍita pabbajito si ti puṭṭho āha :

Jiṇṇaṃ ca disvā dukkhitaṃ ca vyādhitaṃ³
matañ ca disvā gatam āyusaṃkhayaṃ
kāśāyavatthaṃ pabbajitañ ca disvā
tasmā 'haṃ pabbajitomhi rājā ti.

16. *Sutvāna tesan* ti tesam caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ sutvā etad ahoṣi. *Orako* ti ūnako⁴ lāmako.

Anupabbajimsū ti anupabbajitāni. Kasmā pan' ettha yathā parato Khaṇḍatissānam anupabbajjāya 'Bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā' ti vuttaṃ, evaṃ na vuttan ti,⁵ nikkhamitvā sutattā. Ete kira sabbe pi Vipassissa kumārassa upaṭṭhākāparisā va. Te pāto va upaṭṭhānam āgantvā kumāram adisvā⁶ pātarāsattāyā gantvā bhutta-pātarāsā āgama kuhiṃ kumāro ti pucchitvā uyyānabhūmiṃ gato ti sutvā tatth' eva naṃ dakkhissāmā ti nikkhantā⁷ nivattamānaṃ sārathim disvā kumāro pabbajito ti c'assa vacanaṃ sutvā sutaṭṭhāne yeva sabbābharaṇāni omuñcitvā antarāpanato kāśāyapītāni vatthāni āharāpetvā kesamassum ohāretvā pabbajimsu. Iti nagarato nikkhamitvā bahinagare sutattā ettha⁸ 'Bandhumatiyā rājadhāniyā nikkhamitvā' ti na vuttaṃ. *Cārikaṃ carati* ti gatagataṭṭhāne mahāmaṇḍapaṃ katvā dānaṃ sajjetvā āgama svātanāya nimantito⁹ mahājanassa āyācitabhikkham eva paṭiggaṇhanto cattāro māse cārikaṃ cari.¹⁰

1 Si. vivekādiṭṭhi-

3 B. vyādhim

5 S. & B. drop it.

7 B. nikkhamantā

9 Si. nimantayato

2 S. drops it.

4 S. onako

6 Si. disvā

8 Si. idha

10 Si. carati

17. *Ākiṇṇo* ti iminā gaṇena parivuto. Ayaṃ pana vitakko bodhi sattassa kadā uppanno ti, 'sve visākhapuṇṇamā bhavissati' ti cātuddasi divase. Tadā kira so yath' eva maṃ ime pubbe gihibhūtaṃ parivāretvā caranti, idāni pi tath' eva, kiṃ iminā gaṇenā ti gaṇasaṅgaṇikāya ukkaṇṭhitvā ajj' eva gacchāmi ti cintetvā puna ajja avelā sace idāni gamissāmi sabbe va ime¹ jānissanti sve gamissāmi ti cintesi. Taṃ divasaṃ ca Uruvelagāmasadise gāme gāmaṇāsino svātānāya nimantayimṣu. Te caturāsītisahassānaṃ pi tesāṃ pabbajitānaṃ mahāpurisassa ca pāyāsam eva paṭiyādayimṣu. Atha mahāpuriso punadivase tasmimṃ gāme tehi pabbajitehi saddhiṃ bhattakiccaṃ katvā vasaṇaṭṭhānaṃ eva agamāsi. Tattha te pabbajitā mahāpurisassa vattaṃ dassetvā attano attano rattitṭhānadivāṭṭhānāni pavitṭhā. Bodhisatto pi paṇṇasālaṃ pavisitvā nisinno :

ṭhite majjhantike kāle sannisinnesu pakkhīsu

saṇat' eva brahāraṇṇiṃ taṃ bhayaṃ paṭibhāti man ti.

Evarūpe pavivekārāmānaṃ² bhayakāle sabbasattānaṃ sadarathakālo yeva ayaṃ pidahitvā bodhimaṇḍābhimukho pāyāsi. Aññadā pi ca tasmimṃ³ ṭhāne vicaranto bodhimaṇḍaṃ passati. Nisīdituṃ paṇ' assa cittaṃ na namitapubbaṃ. Taṃ divasaṃ paṇ' assa ñāṇaṃ paripākagataṃ,⁴ tasmā alaṅkataṃ bodhimaṇḍaṃ disvā ārohaṇatthāya cittaṃ uppannaṃ. So dakkhiṇadisābhāgena upagamma padakkhinaṃ katvā puratthimadisābhāge cuddasahatthaṃ pallaṅkaṃ paññāpetvā caturaṅgikaṃ viriyaṃ⁵ adhiṭṭhahitvā yāva Buddho na homi na tāva ito vuṭṭhahāmi ti paṭiññaṃ katvā nisīdi. Imam⁶ assa vūpakāsaṃ sandhāya "eko gaṇasmaṃ vūpakaṭṭho vihāsi ti" vuttaṃ.

Aññen' eva tūnī ti te kira sāyaṃ bodhisattassa upaṭṭhānaṃ āgantvā paṇṇasālaṃ parivāretvā nisinnā ativikālo jāto upadhārethā ti vatvā paṇṇasālaṃ vivaritvā taṃ apassantā pi kuhiṃ gato kuhiṃ gato⁷ ti nānubandhimṣu. Gaṇavāse nibbiṇṇo⁸ eko viharitukāmo maññe mahāpuriso Buddhabhūtaṃ yeva naṃ passissāmā ti⁹ anto Jambudīpābhimukhā cārikaṃ pakkantā.

18. *Vāsūpagatassā* ti bodhimaṇḍe'ekarattivāsam upagatassa. *Rahogatassā* ti rahasi gatassa. *Paṭisaṭṭhānassā* ti ekibhāvavasena nilīnassa. *Kicchan* ti dukkhaṃ. *Cavati ca upapaṭṭhāti cā* ti idaṃ dvayaṃ puna aparāparaṃ cutipaṭisandhiṃ sandhāya vuttaṃ. *Jarāmaraṇassā* ti

1 Si. sabbe pi me

3 Si. pi etasmim

5 Si. caturaṅgaviriyam

7 B. does not repeat it.

9 B. adds vatvā.

2 B. & S. pavivekarāmānaṃ

4 S. adds hoti.

6 B. idaṃ

8 B. nibbindo ; S. nibbinno

ettha yasmā pabbajanto jīṇṇavyādhimate yeva disvā pabbajito, tasmāssa jarāmarañam eva upaṭṭhāti. Tenāha¹ 'jarāmarañassa' ti. Iti jarāmarañam mūlam katvā abhinivīṭṭhassa bhavaggato² otarantassa viya.

Atha kho bhikkhave Vipassissa bodhisattassa etad ahoṣi, *Yoniso manasikārā* ti upāyamanasikārā pathamanasikārā. Aniccādinī hi aniccādito va manasikaroto yoniso manasikāro nāma hoti. Ayañ ca kismiṃ nu kho sati jāti ādinī honti kismiṃ asati jāti³ ādinī⁴ na honti ti udayabbayānupassanāvasena pavattattā tesam aññataro, tasmāssa ito yoniso manasikārā iminā 'upāyamanasikārena ahū paññāya abhisamayo ti.⁵ Bodhisattassa paññāya yasmim sati jarāmarañam hoti tena jarāmarāṇakāraṇena saddhiṃ samāgamo ahoṣi. Kiṃ pana tan ti? Jāti. Tenāha *jātiyā kho sati jarāmarañam hoti* ti. Yā cāyaṃ⁷ jarāmarañassa kāraṇapariggāhikā paññā tāya saddhiṃ Bodhisattassa samāgamo ahoṣi ti ayaṃ pan'⁸ ettha attho. 'Eten' upāyena sabbapadāni veditabbāni.

Nāmarūpe kho sati viññāṇan ti ettha pana saṅkhāresu sati viññāṇan ti ca avijjāya sati saṅkhārā ti ca veditabbam⁹ bhaveyya, tad ubhayam pi na gahitaṃ, Kasmā¹⁰? Avijjāsaṅkhārā hi attito bhavo, tehi saddhiṃ ayaṃ vipassanā na ghaṭiyati. Mahāpuriso hi paccuppannavasena abhinivīṭṭho ti. Nanu ca avijjāsaṅkhārehi aditṭhehi na sakkā Buddhe na bhavitun ti, saccam na sakkā. Iminā pana te bhava-upādānatanhā vasen' eva ditṭhā ti. Imasmim pana¹¹ 'tāne vitthārato paṭiccasamuppādakathā kathetabbā.¹² Sā pan' esā Visuddhimagge kathitā va.

19. *Paccudāvattati* ti paṭinivattati.¹³ Katamam pan' ettha viññāṇam paccudāvattati ti. Taṃ¹⁴ paṭisandhiviññāṇam pi vipassanāviññāṇam¹⁵ pi. Tattha paṭisandhiviññāṇam paccayato paṭinivattati, vipassanāviññāṇam ārammaṇato. Ubhayam pi nāmarūpaṃ nātikkamati, nāmarūpato param na gacchati. Ettāvata jāyetha vā ti ādisu viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte nāmarūpe ca¹⁶ viññāṇassa paccaye honte dvīsu pi aññamaññapaccayesu hontesu ettakena jāyetha vā¹⁷ uppajjetha vā, ito hi param kim aññam¹⁸ jāyeyya vā¹⁹ uppajjeyya vā. Nanu etad

1 B. tenevāha

3 Si. & B. drop it.

5 Si. upāyena

7 Si. yāvajārā-

9 Si. vattabbam

11 B. drops it.

13 B. -nivattati

15 B. vipassanāññāṇam

17 S. puts pe. after vā.

19 See fn. 17

2 B. bhāgavato

4 Si. & B. drop it.

6 Si. & B. drop it.

8 Si. & B. drop it.

10 Si. tasmā

12 S. adds here bhaveyya.

14 Si. & B. drop it.

16 Si. va

18 Si. añño kim

eva jāyati ca¹ uppajjati cā ti. Evaṃ saddhiṃ aparāparam cutipaṭi-sandhihi pañcapadāni dassetvā puna tam ettāvata ti vuttam attham niyyādentō² yad idaṃ nāmarūpapaccayā viññāṇaṃ viññāṇapaccayā nāmarūpan ti vatvā tato param anulomapaccayākāravasena viññāṇapaccayā nāmarūpamūlakam āyatim pi³ jātijarāmarāṇaṃ dassetum nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ ti ādim āha. Tattha 'kevalassa dukkha-kkhandhassa samudayo hoti' ti sakalassa jātijarāmarāṇasokaparideva-dukkhadomanassupāyāsādiḥhedassa dukkharāsissa nibbatti hoti ti.⁴ Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa nibbattim addasa.

Samudayo samudayo ti kho ti nibbatti nibbatti ti kho. Pubbe⁵ ananussutesū ti na anussutesu assutapubbesu. Cakkhum udapādi ti ādisu udayadassanapaññā cesā dassanaṭṭhena cakkhum,⁶ ñātakaraṇaṭṭhena ñāṇaṃ, pajānanaṭṭhena paññā, ⁷vinibbijjhivā paṭivijjhivā uppannaṭṭhena vijjā, obhāsaṭṭhena āloko ti ca vuttā. Yathāha cakkhum udapādi ti dassanaṭṭhena, ñāṇaṃ udapādi ti ñātaṭṭhena, paññā udapādi ti pajānanaṭṭhena, vijjā udapādi ti paṭivedhaṭṭhena, āloko udapādi ti obhāsaṭṭhena ⁸cakkhudhammo dassanaṭṭho attho, ñāṇadhammo ñātaṭṭho attho, paññādhammo pajānanaṭṭho attho, vijjādhammo paṭivedhaṭṭho attho, āloko dhammo obhāsaṭṭho attho ti. Ettakehi padehi kiṃ kathitaṃ ti? Imasmiṃ⁹ sati idaṃ hoti ti paccayaśāñjānamattam kathitaṃ. Athavā vithipaṭipannā taruṇavipassanā kathitā ti.

21. *Adhigato kho myān ti adhigato kho me ayaṃ. Maggo ti vipassanāmaggo. Bodhūyā ti catusaccabujjhanatthāya nibbānabujjhanatthāya eva vā. Api ca bujjhati ti bodhi. Ariyamaggass' etaṃ nāmaṃ. Tada-tthāyā ti pi vuttam hoti. Vipassanāmagga-mūlako hi ariyamaggo ti, idāni taṃ maggaṃ niyyādentō¹⁰ yad idaṃ nāmarūpanirodhā ti ādim āha. Ettha ca viññāṇanirodho ti ādihi paccattapadehi nibbānaṃ eva kathitaṃ. Iti mahāpuriso sakalassa vaṭṭadukkhassa anibbattinirodham addasa.*

Nirodho nirodho ti kho ti anibbatti anibbatti ti kho. Cakkhun ti ādini vuttaṭṭhāne va. Idha pana sabbe¹¹ eva etehi padehi imasmim asati idaṃ na hoti ti nirodhasāñjānamattam eva kathitaṃ. Athavā vutṭhānagāmini balavavipassanā kathitā ti.

22. *Aparena samayenā ti evaṃ paccayañ ca paccayanirodhañ ca*

1 See p. 84, n. 17

3 Si. drops jāti.

5 Si. drops it.

7 Si. & B. drop vi.

9 Si. adds hi.

2 Si. S. & B. niyyātentō

4 Si. & B. drop it.

6 Si. cakkhū; B. cakkhu

8 S. cakkhum

10 B. niyyātentō

viditvā tato aparabhāge. *Upādānakkhandhesū* ti upādānassa paccaya-bhūtesu khandhesu. *Udayabbayānupassī* ti tam eva paṭhamam diṭṭham udayaṃ ca vayaṃ ca anupassamāno. *Vihāsi* ti 'sikhappattam vuṭṭhā-nagāminim vipassanam vaḍḍhento² vihari.³ Idam kasmā vuttam ? Sabbe yeva hi pūritapāramino Bodhisattā pacchimabhava puttassa jātadivase mahābhinikkhamaṇam nikkhamitvā pabbajitvā padhānam anuyujjitvā⁴ bodhipallaṅkam āruhya Mārabalam vidhamitvā paṭhame yāme pubbenivāsam anussaranti, dutiye yāme dibbacakkhum visodhenti,⁵ tatiye yāme paccayākāram sammāsivā ānāpāna catutthajjhānato vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā udayabbayavasena samapaññāsalakkhaṇāni disvā yāva gotrabhūñānavipassanam⁶ vaḍḍhetvā ariyamaggena sakalabuddhaguṇe paṭivijjhanti. Ayam pi ca mahāpuriso pūritapāramiyo.⁷ So yathāvuttam eva⁸ sabbam anukkamaṇ katvā pacchimayāme ānāpānacatutthajjhānato⁹ vuṭṭhāya pañcasu khandhesu abhinivisitvā vuttappakāram udayabbayavipassanam ārabhi. Tam dassetum idam vuttam.

Tattha *iti rūpan* ti idam rūpaṇ ettakaṇ rūpaṇ ito uddham rūpaṇ n'atthi ti ruppanasabhāvaṃ ceva bhūtopādāyabhedāṃ ca ādim katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhāna-padaṭṭhānavasena anavasesarūpapariggaho vutto. *Iti rūpassa samudayo* ti iminā evaṇ pariggahitassa rūpassa samudayadassanam vuttam. Tattha *iti* ti evaṇ samudayo hoti ti attho. Tassa vitthāro avijjāsamudayā rūpasamudayo, taṇhāsamudayā¹⁰ rūpasamudayo, kammāsamudayā rūpasamudayo, āhārasamudayā rūpasamudayo ti nibbattilakkhaṇam passanto pi rūpakkhandhassa samudayaṃ¹¹ passatī ti evaṇ veditabbo. Atthaṅgame pi avijjānirodhā rūpanirodho -pe- vipariṇāmalakkhaṇam passanto pi rūpakkhandhassa nirodham passatī ti ayaṇ vitthāro.

Iti vedanā ti ādisu pi ayaṇ vedanā ettakā¹² vedanā ito uddham vedanā n'atthi, ayaṇ saññā ime saṅkhārā idam viññāṇam ettakaṇ viññāṇam, ito uddham viññāṇam n'atthi ti vedayitasañjānana-abhisam-kharaṇavijānanasabhāvaṃ ceva sukhādi rūpasaññādi phassādi cakkhuvinnāṇādibhedāṃ ca ādim katvā lakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānavasena anavasesavedanāsaññāsaṅkhāraviññānapariggaho vutto.

1 B. sikhāppattam

3 B. & Si. viharati

5 Si. viharati

7 S. pāramī

9 Si. -jhānā

11 B. udayam ; S. udayabbayam

2 B. vahanto

4 S. anuyujjhitvā

6 Si. -ñāṇam vipassanam

8 B. & Si. drop it.

10 B. drops it.

12 Si. ettikā

Iti vedanāsamudayo ti ādihi pana evaṃ pariggahitānaṃ vedanā-saññāsāṅkhāraviññāṇānaṃ samudayadassanaṃ vuttaṃ. Tatrāpi *itī* ti evaṃ samudayo hoti ti attho. Tesam pi vitthāro avijjāsamudayā vedanāsamudayo ti rūpe vuttanayen' eva veditabbo. Ayaṃ pana viseso. Tisu khandhesu āhārasamudayā ti avatvā phassasamudayā ti vattabbaṃ, viññāṇakkhandhe nāmarūpasamudayā ti. Atthaṅgama-padam pi tesam ye va vasena yojetabbaṃ. Ayaṃ ettha saṅkhepo. Vitthāro pana udayabbayavinicchayo sabbākārāparipūro va Visuddhi-magge vutto.

Tassa pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassino viharato ti tassa Vipassissa bodhisattassa imesu rūpādīsu pañcasu upādānakkhandhesu samapaññāsalakkhaṇavasena udayabbayānupassino viharato yathānukkamena vaḍḍhite vipassanāññāṇe hi¹ anuppādanirodhena nirujjhamānehi āsava-sāṅkhātehi kilesehi anupādāya agahetvā va cittaṃ vimucci.² Tad etaṃ maggakkhaṇe vimuccati nāma, phalakkhaṇe vimuttaṃ nāma, maggakkhaṇe vā vimuttañ ceva vimuccati ca phalakkhaṇe vimuttaṃ eva. Ettāvatā va mahāpuriso sabbabandhanā vimutto³ suriyarasmisamphuṭṭhaṃ iva padumaṃ suvikaśitacittasantāno cattāri maggaññāṇāni cattāri phalaññāṇāni catasso paṭisambhidā catu-yoniparicchedakaññāṇaṃ pañcagatiparicchedakaññāṇaṃ cha asādhāraṇa-ññāṇāni sakale ca buddhagūṇe hatthagate katvā paripuṇṇasaṅkappo bodhipallaṅke nisinno va⁴

anekajātisaṃsāraṃ sandhāvissam anibbisam,
gahakāraṃ gavesanto dukkhā jāti punappunam,
gahakāraka ditṭho 'si puna gehaṃ na kāhasi,
sabbā te phāsukā bhaggā gahakūṭaṃ visamkhitam,
visamkhāragataṃ cittaṃ taṇhānaṃ khayam ajjhagā,⁵
ayoghanahatass' eva jalato jātavedaso
anupubbūpasantassa yathā na ñāyate gati.
evaṃ sammā vimuttānaṃ kāmabandhoghatāriṇaṃ,
paññāpetuṃ gati n'atthi pattānaṃ acalaṃ sukhaṃ ti.

Evaṃ manasikaronto ⁶saradasuriyo viya puṇṇacando viya ca virocitthā ti.

Dutiyabhāṇavāra vaṇṇanā nīṭhitā.

1 B. drops it.

3 Si. vippamutto

5 B. adds ti.

2 S. vimuccati

4 B. drops it.

6 B. sarade

TATIVABHĪṆAVĀRA

3. 1 *Yan nūnāhaṃ dhammaṃ deseyyan* ti yadi panāhaṃ dhammaṃ¹ deseyyaṃ, ayaṃ pana vitakko kadā uppanno ti? Buddhabhūtaṃ aṭṭhame sattāhe, so kira Buddho hutvā sattāhaṃ bodhipallaṅke nisīdi, tato² utthāya³ sattāhaṃ bodhipallaṅkam olokento aṭṭhāsi, sattāhaṃ ratanacaṅkame caṅkami, sattāhaṃ ratanagabbhe dhammaṃ vicīṇanto nisīdi, sattāhaṃ Ajapālanigrodhe nisīdi, sattāhaṃ Mucalinde nisīdi, sattāhaṃ Rājāyatane nisīdi. Tato paṭṭhāya aṭṭhame sattāhe puna āgantvā Ajapālanigrodhe nisinnamattass⁴ eva sabbabuddhānam āciṇṇa-samāciṇṇo ayaṃ ceva⁵ vitakko⁶ ito anantaro ca vitakko uppanno ti.

Tattha *adhigato* ti paṭividdho. *Dhammo* ti catusaccadhammo. *Gambhīro* ti uttānabhāvaapaṭikkhepavacanam etaṃ. *Duddaso* ti gambhīrattā va duddaso dukkhena daṭṭhabbo na sakkā sukhena daṭṭhuṃ. *Duddasattā* va *durānubodho* dukkhena avabujjhitaṃ na sakkā sukhena avabujjhitaṃ. *Santo* ti nibbuto. *Paṇīto* ti anappako, idaṃ dvayaṃ lokuttaram eva sandhāya vuttaṃ. *Atakkāvacarō* ti takkena avacaritaṃ ogāḥitaṃ⁸ na hoti nāṇen' eva avacaritaṃ. *Nīpuṇo* ti saṇho. *Paṇḍitavedanīyo* ti sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi veditaṃ. Ālayarāmā ti sattā pañcasu kāmaguṇesu ālayanti, tasmā te ālayā ti vuccanti. Aṭṭhasatatanḥāvicaritāni⁷ ālayan ti tasmā ālayā ti vuccanti. Tehi ālayehi ramanti ti ālayarāmā. Ālayesu ratā ti *ālayaratā*. Ālayesu suṭṭhu muditā ti *ālayasammuditā*. Yath' eva hi susajjitaṃ pupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavīṭṭho rājā tāya tāya sampattiyā ramati sammudito āmodito⁹ pamodito⁹ hoti na ukkaṇṭhati sāyaṃ pi nikkhamitaṃ na icchatī evaṃ imehi pi kāmālaya-taṇhālayehi sattā ramanti saṃsāra-vatṭhe sammuditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena tesāṃ Bhagavā duvidham pi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento ālayarāmā ti ādim āha. *Yad idan* ti nipāto. Tassa ṭhānaṃ sandhāya yaṃ idan ti paṭiccasamuppādaṃ sandhāya yo ayan ti evaṃ attho daṭṭhabbo. *Idappaccayatā paṭiccasamuppādo* ti imesaṃ paccayā idappaccayā. Idappaccayā eva idappaccayatā. Idappaccayatā ca sā paṭiccasamuppādo cāti idappaccayatā paṭiccasamuppādo. Saṅkhārādipaccayānaṃ avijjādinam etaṃ adhivacanāṃ.

1 S. dhammā

3 B. drops it.

5 B. & Si. drop it.

7 S. viparitāni

9 B. drops it.

2 B. drops it.

4 Si. ayaṃ eva

6 Si. ogāhitaṃ

8 Si. sumodito

Sabbasaṃkhārasamatho ti ādi sabbam nibbānam eva. Yasmā hi tam āgamma sabbasaṃkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti tasmā sabbasaṃkhārasamatho ti vuccati. Yasmā ca tam āgamma sabbe¹ upadhayo paṇinissaṭṭhā honti sabbataṇhā khīyanti sabbe kilesarāgā virajjanti sabbam dukkham nirujjhati, tasmā sabbupadhipaṇinissaggo taṇhākkhaya virāgo nirodho ti vuccati. Sā pan' esā taṇhā bhavena bhavaṃ phalena vā saddhim kammaṃ vinati saṃsibbati ti katvā vāna ti vuccati. Tato vānato² nikkhanta ti nibbānam.

So mam' assa kilamatho ti yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assa, sā mama vihesā assā ti attho. Kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca assā ti vuttaṃ hoti.³ Citte pana ubhayam p' etaṃ buddhānaṃ n'atthi.

3. 2 *Api ssū* ti anubrūhaṇaṭṭhe nipāto. So na kevalaṃ etad ahosi imā pi gāthā paṭibhaṃsū ti dīpeti. *Vipassin* ti ādisu Vipassissa bhagavato arahato sammāsambuddhassā ti attho. *Anacchariyā* ti anu acchariyā.⁴ *Paṭibhaṃsū* ti paṭibhāṇasaṃkhātassa ṇāṇassa gocarā ahesuṃ parivittakayitabbaṃ pāpuṇṇsu.

Kicchena ti dukkhena na dukkhāya paṭipadāya. Buddhānaṃ hi cattāro pi maggā sukhā paṭipadā va honti. Pāramipūraṇakāle pana sarāgasadosasamohass' eva sato āgatāgatānaṃ⁵ yācakānaṃ alaṅkata-paṭiyattaṃ sisam kantitvā⁶ galalohitaṃ nīharitvā su-añjitaṇi akkhini uppāṭetvā kulavaṃsapatiṭṭhāpakam⁷ puttam manāpacāriniṃ bhariyaṃ ti evam ādini dentassa aññāni ca khantivādisadisessu attabhāvesu chejja-bhejjādini pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṃ sandhāy' etaṃ vuttaṃ. *Halan* ti ettha 'ha' karo nipātamatto. Alan ti attho. *Pakāsituṇ* ti desetuṃ,⁸ evaṃ kicchena adhigatassa dhammassa alaṃ desetuṃ pari-byattaṃ⁹ desetuṃ¹⁰ ko attho desitenā ti vuttaṃ hoti. *Rāgadosaparetehi* ti rāgadosaduṭṭhehi¹¹ rāgadosānugatehi vā paṭisotagāmin ti niccādinam paṭisotam aniccaṃ dukkham anattā asubhan ti evaṃ gataṃ catusacca-dhammaṃ. *Rāgarattā* ti kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. *Na dakkhinti* ti aniccaṃ dukkham anattā asubhan ti iminā sabhāvena na passisanti. Te apassante ko sakkhissati evaṃ gāha-petuṃ. *Tamokkhandhena āvaṭṭa* ti avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭṭā.

Appossukkatāyā ti nirussukkabhāvena adeseṭukāmatāyā ti attho.

1 Si. sabbā

3 B drops it.

5 Si. āgatānaṃ

7 Si. -vaṃsapadīpam ; B. -vaṃsapadīpakam

9 Si. pariyaṭṭam ; B. drops it.

11 B. phutṭhehi

2 B. & S. drop it.

4 B. acchariyaṃ

6 Si. chinditva ; B. kantitva

8 S. desituṃ

10 B. drops it.

Kasmā pan' assa evaṃ cittaṃ nami esa mutto mocessāmi tiṇṇo tāra-yissāmi—

kiṃ me aññāta-vesena dhammaṃ sacchikaten idha,

sabbaññutaṃ pāpuṇitvā santāressaṃ¹ sadevakaṃ² ti

patthanaṃ katvā pāramiyo pūretvā sabbaññutaṃ patto ti. Saccam etaṃ paccavekkhanānubhāvena pan' assa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesaggahaṇataṃ dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesaggahaṇatā ca dhammassa gambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Ath' assa ime sattā va³ kañjikapupṇalāvu viya 'takkabharitacāṭi viya vasātelatemitapaṭa-pilotikā⁵ viya añjanamakkhitahatto viya kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamuḷhā te kiṃ nāma paṭivijjhissanti ti cintayato kilesaggahaṇapaccavekkhanānubhāvenā pi evaṃ cittaṃ nami. Ayañ ca dhammo paṭhavisandhāraka-udakakkhando viya gambhīro pabbatena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo⁶ viya duddaso satadhā bhinnassa vālassa koṭiyā koṭipaṭipādanaṃ viya cā duranubodho.⁷ Nanu mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhitaṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma n'atthi arakkhitaṃ silaṃ nāma n'atthi aparipūrītā kāci pāramī nāma n'atthi, tassa me nirussāhaṃ viya Māraḥaḥaḥaṃ vidhamantassā pi paṭhavī na kampittha paṭhamayāme pubbenivāsam anussarantassā pi na kampittha majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhentassā pi na kampittha pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantass' eva⁸ dasasahassi-lokadhātuṃ kampittha iti mādisenā pi tikkhaññāpēna kicchen' evāyaṃ dhammo paṭividdho, taṃ lokiyamahājanā kathaṃ paṭivijjhissanti ti dhammagambhīratāpaccavekkhanānubhāvenā pi⁹ evaṃ cittaṃ nami ti veditabbaṃ. Api ca Brahmunā āyācīte desetukāmatāya pissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi Bhagavā mama appossukkatāya citte namamāne maṃ Mahābrahmā dhammadesanāya yācissati. Ime ca sattā Brahmagarukā, tato¹⁰ te satthā kira dhammaṃ na desetukāmo ahoṣi, atha naṃ Mahābrahmā yācivā desāpesi, santo vata bho dhammo paṇīto vata bho dhammo¹¹ ti maññamānā sussusissanti ti. Imaṃ pissa kāraṇaṃ paṭicca 'appossukkatāya cittaṃ nami no dhammadesanāyā' ti veditabbaṃ.

Aññatarassā ti ettha kiñcā pi aññataro ti vuttaṃ, atha kho imas-

1 Si. tārayissaṃ

3 Si. kañjiya-

6 Si. drops it.

8 B. & Si. has me for eva

10 B. drops it.

2 Si. sadevake

4 B. -pūrīta-

5 B. & Si. vasātelapitapilotikā

7 Si. vālassa koṭi viya anu. Nanu

9 Si. drops it.

11 Si. & S. drop it.

miṃ cakkavāle¹ jeṭṭhaka-Mahābrahmā eso ti veditabbo. *Nassati vata bho loko* ti so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāresi yathā dasasahasī-lokadhātubrahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. *Yatra hi nāmā* ti yasmiṃ nāma loke.

3. 3. *Pūrato pūturahosi* ti tehi dasahi Brahmasahashehi saddhiṃ pūturahosi. *Apparajakkhajātikū* ti paññāmaye akkhimhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajam etesaṃ evaṃ sabhāvā ti apparajakkhajātikā. *Assavanatū* ti assavanatāya. *Bhavissanti* ti purimabuddhesu dasa-paññakiriyavatthuvasena katādhikārā paripākagatā padumāni viya suriyarasmisamphassaṃ dhammadesanaṃ yeva ākaṅkhamānā catuppa-dikagāthāvasāne ariyabhūmim okkamanārahā na eko na dve anekasata-sahassā dhammassa aññātāro bhavissanti ti dasseti.

6. *Ajjesanan* ti evaṃ tikkhattuṃ yācanaṃ. *Buddhacakkhunā* ti indriyaparopariyattañāṇena² ca āsayānusayañāṇena ca. Imesaṃ hi dvinnāṃ ñāṇānaṃ buddhacakkhū ti nāmaṃ. Sabbaññutañāṇassa samantacakkhū ti. Tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ dhammacakkhū ti.

Apparajakkhe ti ādisu yesaṃ vuttanayen' eva paññācakkhumhi rāgādirajam appaṃ te apparajakkhā. Yesaṃ taṃ mahantaṃ te *mahā-rajakkhū*. Yesaṃ saddhādini indriyāni tikkhāni te *tikkhindriyā*. Yesaṃ tāni mudūni te *mudundriyā*. Yesaṃ te yeva saddhādayo ākāraṃ suṇḍarā te *svākārā*. Ye kathitakāraṇaṃ sallakkhenti sukhena sakkā honti viññāpetun te *sviññāpayū*. Ye paralokaṃ ceva vajjaṃ ca bhayato passanti te *paralokavajjabhaya dassāvino* nāma.

Ayaṃ pan' ettha pāli : saddho puggalo apparajakkho, assaddho puggalo mahārajakkho, āradhaviṛiyo—pe.—kusīto. Upaṭṭhitasati muṭṭhassati, samāhito asamāhito, paññavā—pe.³—duppañño puggalo mahārajakkho, tathā saddho puggalo tikkhindriyo—pe., paññavā puggalo paralokavajjabhayadassāvī, duppañño puggalo na paraloka-vajjabhayadassāvī.

Loko ti khandhaloko dhātuloko āyatanaloko sampattibhavaloko vipattibhavaloko sampattivipattibhavaloko⁴ vipattisampattibhavaloko,⁵ eko loko sabbe sattā āharaṭṭhitikā, dve lokā nāmaṃ ca rūpaṃ ca, tayo lokā tisso vedanā, cattāro lokā cattāro āhārā, pañcalokā pañcupādāna-kkhandhā, cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni, satta lokā satta viññāṇa-ṭṭhitiyo, aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā, nava lokā navasattāvāsā, dasa lokā dasāyatanāni, dvādasā lokā dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo.

1 Si. jettha

2 Si. paropariyāñāṇena

3 Not in mss.

4 B. & Si. sampattisambhavaloko

5 B. & Si. vipattisambhavaloko

Vajjan ti sabbe kilesā vajjā,¹ sabbe duccharitā vajjā,¹ sabbe abhi-saṃkhārā vajjā,¹ sabbe² bhavagāmicammā³ vajjā¹ iti imasmiṃ ca loke imasmiṃ ca vajje tibbā bhayasaññā paccupaṭṭhitā hoti seyyathā pi ukkhittāsike vadhake imehi paññāsāya ākārehi imāni pañcendriyāni jānāti passati aññāti paṭivijjhati idan Tathāgatassa indriyānaṃ paro-pariyatte⁴ ñāṇan ti.

Uppaliniyan ti uppalavane. Itaresu pi es' eva nayo. *Anto nimugga-posinī* ti yāni⁵ aññāni pi padumāni anto nimuggān' eva posiyanti. *Uda-kam accuggamma tiṭṭhanti* ti udakam atikkamitvā tiṭṭhanti. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni tāni suriyarasmisamphassam āgamayamānāni⁶ ṭhitāni tāni⁷ ajjaṃ pupphanakāni. Yāni samodakam ṭhitāni tāni sve pupphanakāni. Yāni udakā anuggatāni⁸ anto nimuggaposinī tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni,⁹ aññāni pi sarogāni⁹ uppalādini nāma atthi yāni neva pupphissanti macchakacchapabhakkhan' eva bhavissanti, tāni pālim anārulhāni,¹⁰ āharitvā pana dipetabbāni sudīpāni.¹¹

Yath' eva hi tāni catubbidhāni pupphāni evam eva ugghaṭitaññū vipacitaññū ñeyyo¹² padaparamo ti cattāro puggalā.

Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭavelāyaṃ¹³ dhammābhisamayo hoti ayaṃ vuccati puggalo ugghaṭitaññū. Yassa puggalassa saṃkhittena bhāsitaṃ vitthārena atthe vibhajiyaṃāne dhammābhisamayo hoti ayaṃ vuccati puggalo vipacitaññū. Yassa puggalassa udde-sato¹⁴ paripucchato yoniso manasikarato¹⁵ kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena dhammābhisamayo hoti ayaṃ vuccati puggalo ñeyyo. Yassa puggalassa bahum pi suṇato bahum pi bhaṇato¹⁶ bahum pi gaṇhato bahum pi dhārayato bahum pi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo¹⁷ ayaṃ vuccati puggalo padaparamo.

Tattha Bhagavā uppalavanādisadisaṃ dasasahassilokadhātum olo-kento ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū sve pupphanakāni viya vipacitaññū tatiya divase pupphanakāni viya ñeyyo macchakacchapabhakkhāni pupphāni¹⁸ viya padaparamo ti addasa.

¹ S. vajjaṃ 2 B. sabbam

⁴ Si. -yatta- ; B. -yatti-

⁶ S. agamaya-

⁸ B. & S. anugātāni

¹⁰ Si. pāliya nārulhāni ; B. pālinārulhāni

¹² S. neyyo

¹⁴ Si. uddisato

¹⁶ B. bahum pi bhaṇantassa bahum pi suṇato ; S. drops all these words.

¹⁷ B. adda hoti.

³ B. kamman

⁵ Si. yāni yāni

⁷ Si. drops it.

⁹ Si. sarogā or sarogū ; B. saroja

¹¹ Si. dipetabbāniti dipitāni

¹³ B. & Si. -velāya

¹⁵ B. & S. kāroto

¹⁸ B. drops it.

Passanto ca ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū ti evaṃ sabbākārato addasa. Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmim yeva attabhāve Bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgatattāya vāsana¹ hoti.

Atha Bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthārahaṃ² dhamma-desanaṃ veditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbe pi³ tīsu bhavesu⁴ satte bhabbābhavavasena dve koṭṭhāse akāsi ye sandhāya vuttaṃ ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppa-ññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ ime te sattā abhabbā. Katame sattā bhabbā? Ye te sattā na kammāvaraṇena—pe.—ime te sattā bhabbā ti. Tattha sabbe pi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggale yeva ñāṇe na pariggahetvā ettakā ettha⁵ rāga-caritā ettakā dosa-moha-vitakka-saṭṭha-buddhi-caritā ti cha koṭṭhāse akāsi. Evaṃ katvā dhammaṃ desessāmi ti cintesi.

7. Brahmā taṃ ñatvā somanassajāto Bhagavantaṃ gāthāhi ajjha-bhāsi. Idaṃ sandhāya atha kho so bhikkhave Mahābrahmā ti ādi vuttaṃ. Tattha ajjhabhāsi ti adhi abhāsi. Adhikicca ārabha abhāsi ti attho.

Sele yathā pabbatamuddhanitṭhito ti selamaye ekaghane⁶ pabbata-muddhani yathāṭhito va. Na hi tattha ṭhitassa dassanatthaṃ⁷ giv-ukkipanapasāraṇādikkam atthi. *Tatthūpamaṃ* ti tappaṭibhāgaṃ selapabbatupamaṃ. Ayam pan' ettha saṅkhepattho. Yathā selapabbatamuddhani⁸ ṭhito va cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya tathā pi tvaṃ sumedhaso sundarapañño sabbaññutañāṇena samanta-cakkhu Bhagavā dhammamayaṃ paññāmayāṃ pāsādam āruya sayāṃ apetasoko sokāvakiṇṇaṃ jātijarābhībhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upparikkha.

Amay etthādhippāyo. Yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapāḷisu kūṭikāyo karitvā rattim aggim jāleyyūṃ caturaṅgasamannāgātā ca andhakāram assa ath' assa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmim olokayato neva khettaṃ na kedārapāḷiyo na kūṭiyo na tattha sayitamanussā paññāyeyyūṃ kūṭikāsu pana aggijālamattaṃ eva paññāyeyya eva eva dhammapāsādam āruya sattanikāyam olokayato

1 B. anāgate vāsanaṭṭhāya

3 B. puna te sabbesu pi

5 B. drops it.

7 S. adds pi

2 B. -vahaṃ

4 B. adds sabbe

6 B. ekagghane

8 Si. adds here

tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā te ekavihāre dakkhiṇājānupasse nisinnā pi buddhacakkhussa āpātham nāgacchanti rattiṃ khittasarā viya honti ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā te tassa dūre ʾhitā pi āpātham āgacchanti, te aggi viya Himavantapabbato viya ca. Vuttam pi cetam

Dūre santo pakāsentī Himavanto va pabbato,
asantettha na dissanti rattiṃ khittā yathā sarā ti.

Uṭṭhehi ti Bhagavato dhammadesanattam cārikacaranam yācanto bhaṇati. *Virū* ti ādisu Bhagavā viriyavantatāya viro devaputtamaccukilesamārānam vijitattā vijitasāṅgāmo jātikantārādinittaranattāya veneyya satthavāhanasamattatāya satthavāho kāmacchanda-ṇassa abhāvato aṇaṇo ti veditabbo.

Apūrutū ti vivaṭā. *Amatassa dvārū* ti ariyamaggo. So hi amatasāṅkhātassa nibbānassa dvāram so mayā vivaritvā ʾthapito ti dasseti. *Pamuṇcantu saddham* ti sabbe attano saddham pamuṇcantu vissajjentu. Pacchimapadadvaye ayam attho aham hi attano paṇaṇam supavattam pi imam paṇitam uttamam dhammam kāyavācāhi¹ kilamathasaṇṇī hutvā na bhāsim idāni pana sabbe janā saddhābhājanam upanentu pūressāmi tesam saṅkappan ti.

8. *Bodhirukkhamūle* ti bodhirukkhasa avidūre Ajapālanigrodhe antarahito ti attho. *Kheme migadāye* ti Isipatanam. Tena samayena khemam nāma uyyānam hoti migānam pana abhayavāsattāya dinnattā migadāyo ti vuccati. Tam sandhāya vuttam kheme migadāye ti.

Yathā ca Vipassī Bhagavā evam aṇṇe pi Buddhā paṭhamam dhammadesanattāya gacchantā ākāseṇa gantvā tatth' eva otaranti. Amhākam pana Bhagavā Upakassa ājīvakassa upanissayam disvā Upako imam addhānam paṭipanno so mam disvā sallapitvā gamissati atha puna nibbinno² āgamma arahattam sacchikarissati ti ʾnatvā atthārasayojanamaggaṃ padasā va agamāsi.

9. *Dāyapālam āmantesi* ti disvā va punappunam oloketvā ayyo no bhante āgato ti vatvā upagatam āmantesi.

Anupubbīkathan ti dānakatham dānānantaram silam silānantaram saggaṃ saggānantaram maggaṃ ti evam anupaṭipāṭiyā katham kathesi.

Tattha dānakathan ti idam dānam nāma sukhānam nidānam sam-pattinam mūlam bhogānam paṭiṭṭhā visamagatassa tānam leṇam gati parāyaṇam idhalokaparalokesu dānasadisso avassayo paṭiṭṭhā āramma-ṇam tānam leṇam gati parāyaṇam natthi idam hi avassayaṭṭhena ratana-mayasihāsanasadisaṃ, paṭiṭṭhānatthēna mahāpaṭhavisadisam, āramma-

paṭṭhena ālambanarajjusadisam¹, dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, sama-
ssāsanatṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaram,
maccheramalādihi anupalittatṭhena padumaṃ, tesam dahanaṭṭhena aggi,
dūrādasatṭhena āsiviso, asantāsanatṭhena siho, balavantaṭṭhena hatthi,
abhimaṅgalasammataṭṭhena seta-usabho, khemantabhūmisampāpana-
ṭṭhena valāhako assarājā, dānaṃ hi loke sakkasampattiṃ deti mārasam-
pattiṃ brahmasampattiṃ cakkavattisampattiṃ sāvakaṇāmaṇiṇāṇaṃ
paccekabodhiṇiṇāṇaṃ abhisambodhiṇiṇāṇaṃ deti ti evaṃ ādi dānaguṇa-
paṭisaṃyuttaṃ kathaṃ. Yasmā pana dānaṃ dadanto silaṃ samādātuṃ
sakkoti tasmā tad anantaraṃ silakathaṃ kathesi.

Silakathan ti silaṃ nāma² etaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ³ tāṇaṃ
leṇaṃ gati parāyaṇaṃ idhalokaparalokasampattiṇaṃ hi silasadi-
so paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ n'atthi sila-
sadi-
so alaṅkāro n'atthi silapupphasadisam pupphaṃ natthi silagandha-
sadi-
so gandho natthi silālaṅkārena hi alaṅkataṃ silakusumaṇiṇāṇaṃ⁴
silagandhānuliṭṭaṃ sadevako loko olokento tittiṃ na gacchati ti evaṃ
ādi silaguṇapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ. Idaṃ pana silaṃ nissāya ayaṃ saggo
labbhati ti dassetuṃ silānantaraṃ saggakathaṃ kathesi.

Saggakathan ti ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto manāpo niccam ettha
kiṇā dibbasampattiṃ ca⁴ labbhanti cātummahārājikā devā navutivassa-
satasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ ca labhanti, tāvatimsā tisso
ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni ti evaṃ ādi saggaguṇa-
paṭisaṃyuttaṃ kathaṃ. Saggasampattiṃ kathayantānaṃ hi Buddhānaṃ
mukhaṃ nappahoti. Vuttaṃ pi cetam anekapariyāyena kho ahaṃ bhik-
khave saggakathaṃ katheyyan ti ādi : Evaṃ saggakathāyo palobhetvā
puna hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍaṃ chindanto viya ayaṃ pi saggo
anicco addhuvo na ettha chandarāgo kātabbo ti dassanattam appassādā
kāma bahudukkhā bahūpāyāsā ādinavo ettha bhayo ti ādinā nayena
kāmaṇaṃ ādinavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ kathesi.

Tattha ādinavo ti doso. Okāro ti avakāro lāmakabhāvo. *Samkilesa*
ti tehi sattānaṃ saṃsāre saṃkilissaṇaṃ. Yathāha saṃkilissanti⁵ vata
bho sattā ti. Evaṃ kāmadīnavaṇaṃ tajjetvā nekkhamme ānisaṃsaṃ
pakāsesi ti pabbajjāya guṇaṃ pakāsesi ti attho. Sesam Ambaṭṭhasutta-
vaṇṇanāyaṃ vuttanayaṇaṃ ceva⁶ uttānatthaṃ ca.

13. *Alatthun* ti kathaṃ alatthum. Ehi bhikkhubhāvena. Bhagavā
kira tesam iddhiṃ mayapattacivarassa upanissayaṃ olokento anekāsu

1 B. adda idam hi

3 B. piṇḍanaṃ

5 B. vuttanayaṇa va ; Si. vuttanayaṃ eva

2 Si. ālambanaṃ

4 B. kulaniccam sampattiyo

jātisu cīvaradānādini disvā etha bhikkhavo ti ādim āha. Te tāvad eva bhaṇḍū kāsāyavasanā aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīre paṭimukke heva vassasatikatttherā viya Bhagavantam namassamānā va nisidimsu.

Sandassesī ti ādisu idhalokattham sandassesī paralokattham sandassesī.¹ Idhalokattham dassento aniccan ti dassesi dukkhan ti dassesi anattā ti dassesi khandhe dassesi dhātuyo dassesi āyatanāni dassesi paṭiccasamuppādam dassesi rūpakkhandhassa udayam dassento pañca lakkhaṇāni dassesi tathā vedanākkhandhādīnam tathā vayam dassento ti udayabbayavasena paññāsalakkhaṇāni dassesi. Paralokattham dassento nirayam dassesi tiracchānayoniṃ pettivisayam asurakāyam tiṇṇam kusalanam vipākam channam deva lokānam navannam brahmalokānam sampattim dassesi.

Samādapesī ti catupārisuddhisiladhutaṅgadasakathāvathu-ādike kalyāṇadhamme gaṇhāpesi.

Samuttejesī ti suṭṭhu uttejesi abhussāhesi idhalokatthañ ca paralokatthañ ca tāsetvā² tāsetvā² adhigatam viya katvā kathesi. Dvattim-sakammakaraṇapañcaviśatimahābhayappabhedam hi idhalokattham Buddhe Bhagavati tāsetvā² tāsetvā² kathayante pacchabāhum gāḥabandhanam bandhitvā cātummahāpathe pahārasatena tāsetvā² dakkhiṇadvārena nīyamāno viya āghātenagaṇḍikāya ṭhapitasiso viya sūle uttāsito viya mattahatthinā maddiyamāno viya ca uttasanto hoti. Paralokatthañ ca kathayante nirayādīsu nibbato viya deva lokasampattim anubhavamāno viya ca hoti.

Sampahamsesī ti paṭiladdhaguṇena modesi, mahānisaṃsaṃ katvā kathesi ti attho.

Sanṅkhārānam ādinavan ti heṭṭhā paṭhamamaggādhigamattham kāmānam ādinavam kathesi ti. Idha pana upari maggādhigamattham aniccā bhikkhave sanṅkhārā addhuvā anassāsikā yāvañ c' idam bhikkhave alam eva sabbasaṅkhāresu nibbinditum alam virajjitum alam vimuccitum ti ādinā nayena sanṅkhārānam ādinavañ ca lāmakabhāvañ ca tappa-cayañ ca kilamatham pakāsesi. Yathā ca tattha nekkhamme, evam idha 'santam idam bhikkhave nibbānam nāma paṇītam tāṇam leṇam' ti ādinā nayena nibbāne ānisaṃsaṃ pakāsesi.

14. *Mahājanakāyo* ti tesam yeva dvinnam kumārānam upaṭṭhāka-janakāyo. *Bhagavantam saraṇam gacchāmū* ti saṅghassa aparipuṇṇattā dvevācīkam eva saraṇam agamaṃsu.

Alatthun ti pubbe vuttanayen' eva ehi bhikkhubhāven' eva alatthum. Ito anantare pabbajitavāre pi es' eva nayo.

22. *Parivitatko udapādi* ti kadā udapādi ti. Sambodhito satta-saṃvaccharāni sattamāse sattadivase¹ atikkamitvā udapādi.

Bhagavā kira pitu saṃgahaṃ karonto vihāsi. Rājā pi cintesi "mayhaṃ jeṭṭhaputto nikkhamitvā Buddho jāto, dutiyaputto me nikkhamitvā aggasāvako jāto, purohitaputto dutiyaggasāvako,² ime ca avasesā bhikkhū gihikāle pi mayhaṃ puttam eva parivāretvā vicarimsu, ime³ pubbe pi⁴ idāni pi mayhaṃ yeva bhārā,⁵ aham eva te⁶ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmi, aññesam okāsaṃ na dassāmi" ti. Vihāradvārakoṭṭhakato paṭṭhāya yāva rājagehadvārā ubhayato⁷ khadira-pākāraṃ kārāpetvā kilāñjehi chādāpetvā vatthehi paṭicchādāpetvā upari ca chādāpetvā suvaṇṇatārakavicittaṃ⁸ samolambitatālakkhandhamattaṃ vividhapupphadāmaṇitānaṃ kārāpetvā heṭṭhā bhūmiyaṃ⁹ vicittattharehi¹⁰ attharāpetvā¹¹ anto ubhosu passesu mālāvachchake¹² punṇaghaṭe sakalamaggaṃ vāsathāya ca gandhantare pupphāni pupphantare¹³ gandhe ca ṭhapāpetvā Bhagavato kālam ārocāpesi. Bhagavā bhikkhusaṃghaparivuto antosaniyā va rājagehaṃ gantvā bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ paccāgacchati. Añño koci daṭṭhum pi na labhati kuto pana bhikkhaṃ vā dātuṃ pūjaṃ vā kātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ. Nāgarā cintesum "ajja satthuno¹⁴ loke uppannassa sattamāsādhikāni satta-saṃvaccharāni, mayaṃ ca daṭṭhum pi na labhāma, pāg eva bhikkhaṃ vā dātuṃ pūjaṃ vā kātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ, rājā mayhaṃ yeva Buddho mayhaṃ yeva dhammo mayhaṃ yeva¹⁵ saṃgho ti mamāyitvā sayam eva upaṭṭhahati,¹⁶ satthā ca uppajjamāno sadevakassa lokassa atthāya hitāya¹⁷ uppanno, na hi rañño va¹⁸ niraṇṇa¹⁹ uṇho,²⁰ aññesam nīluppalavanasadiso, tasmā rājānaṃ vadāma, sace no satthāraṃ deti, iccetam kusalaṃ, no ce deti, raññā saddhiṃ yujjhītvā pi saṃghaṃ gahetvā dānādini puññāni karoma, na sakkā kho pana suddhanāgareh'eva²¹ evaṃ

1 Si. satta ca divase

3 Si. imehi ; B. ime sabbe

5 B. bhāro

7 Si. ubhato

9 Si. bhūmiṃ

11 Si. sattharāpetvā ; B. saṇṭharāpetvā

13 Si. drops pupphāni pupphantare

15 B. eva

17 Si. drops it.

19 Si. narako

21 Si. yuddhaṃ nāgareheva kātuṃ ; B. has yuddhā for suddha.

2 S. & Si. drop -agga-

4 B. & S. drop pi.

6 B. ne

8 Si. samosarita-

10 S. cittattharehi ; B. cittattharehi

12 Si. mālāsācīte

14 B. & Si. satthu

16 B. upaṭṭhahi

18 B. yeva

20 B & S. add assa

kātum, ekaṃ jeṭṭhakaṃ purisaṃ pi gaṇhāmā" ti. Te senāpatim upasaṅkamitvā tass' eva tam attham ārocetvā "sāmi kim ambhakaṃ pakkho hoti udāhu rañño" ti āhaṃsu. So "ahaṃ tumhākaṃ pakkho homi, api ca kho pana paṭhamadivaso mayhaṃ dātabbo ti pacchā tumhākaṃ vāro"¹ ti. Te sampaticchiṃsu. So rājānaṃ upasaṅkamitvā "nāgarā deva tumhākaṃ kupitā" ti āha. "Kim atthaṃ tātā" ti. "Satthāraṃ kira tumhe yeva upaṭṭhahatha, amhe na labhāmā ti, sace idāni pi labhanti na kuppanti alabhaṇtā tumhehi saddhiṃ yujjhitaṃ devā" ti. "Yujjhāmi tātā, nāhaṃ² bhikkhusaṃghaṃ demī" ti. "Deva tumhākaṃ dāsā tumhehi saddhiṃ yujjhissāmā"³ ti vadanti tumhe kaṃ gaṇhitvā yujjhissathā" ti. "Nanu tvam senāpati" ti. "Nāgarehi vinā na samattho ahaṃ devā" ti. Tato rājā balavanto nāgarā, senāpati pi tesaṃ nēva pakkho ti natvā "aññāni pi satta-māsādhikāni"⁴ sattaṃ vaccharāni mayhaṃ bhikkhusaṃghaṃ dadantū"⁵ ti āha. Nāgarā na sampaticchiṃsu. Rājā cha vassāni pañca cattāri tīni dve eka vassa ti hāpeti. Evaṃ hāpente⁶ pi na sampaticchiṃsu. Aññe satta divase ti⁷ yāci. Nāgarā atikakkaḥaṃ dāni raññā saddhiṃ kātum na vaṭṭati ti anujāṃsu. Rājā satta-māsādhikānaṃ sattannaṃ samvaccharānaṃ sajjitaṃ dānamukhaṃ sattannaṃ eva divasānaṃ vissajjetvā⁸ cha divase kesañci apassantānaṃ nēva dānaṃ datvā sattame divase nāgare pakkosāpetvā "sakkhissatha tātā evarūpaṃ dānaṃ dātum" ti āha. Te pi "nanu amhe yeva nissāya taṃ devassa uppannaṃ" ti vatvā "sakkhissāmā" ti āhaṃsu. Rājā piṭṭhihatthena⁹ assūni puñchamāno Bhagavantaṃ vanditvā "Bhante, ahaṃ aṭṭhasaṭṭhi bhikkhusatasahassam aññesaṃ"¹⁰ bhāraṃ¹¹ akatvā yāvajjivaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahissāmi"¹² ti cintesiṃ, nāgarānaṃ dāni me anuññātā, nāgarā pi 'mayhaṃ dānaṃ dātum na labhāmā' ti kuppanti,¹³ sve paṭṭhāya tesam anuggahaṃ karoṭhā" ti āha. Atha dutiyadivase senāpati mahādānaṃ sajjetvā "ajja yathā añño koci ekabhikkhaṃ pi na deti evaṃ rakkhathā" ti samantā purise ṭhapesi. Taṃ divasaṃ seṭṭhibhāriyā rodamaṇā dhītaram āha "sace amma tava pitā jiveyya ajjāhaṃ paṭhamam Dasabalaṃ bhojeyyaṃ" ti. Sā tam āha "amma mā cintayi, ahaṃ tathā karissāmi yathā Buddhappamukho bhikkhusaṃgho paṭhamam amhākaṃ bhikkhaṃ paribhuñjissati" ti. Tato sata-sahassaggaṇikāya suvaṇṇapāṭiyā¹⁴ nirudakapāyāsaṃ¹⁵ pūretvā

1 Si. omits pacchā tumhākaṃ vāro.

2 S. & Si drop it.

3 B. yujjhāmā

4 S. -ādhikaṃ

5 B. dentū

6 Si. cha vassāni pañca vassāni ti hāpetvā hāpente

7 B. hi

8 Si. sajjetvā

9 S. piṭṭha-

10 B. & S. aññassa

11 B. vāraṃ

12 B. adds here Bhagavā.

13 Si. kampa-

14 B. & S. pāyāsassa

sappimadhusakkarādihi abhisamkharitvā¹ aññissā² pātiyā pātim paṭikujjitvā taṃ Sumanamālāguṇehi³ parikkhipitvā mālāguṇasadisam katvā Bhagavato gāmaṃ pavisanavelāya sayam eva ukkhipitvā dhātigaṇa-parivutā gharā⁴ nikkhami. Antarāmagge senāpatino upaṭṭhākā “amma mā ito agamāsi” ti vadanti. Mahāpuñña nāma manāpakathā honti, na ca tesam punappunam bhaṇantānaṃ kathā paṭikkhipitum sakkā honti. Sā “cūlapitā mahāpitā mātulā, kissa tumhe gantum na dethā” ti āha. Senāpatinā⁵ “aññassa kassaci khādanīyaṃ bhojanīyaṃ dātum mā dethā” ti ṭhapitamhā amma” ti. Kiṃ pana me hatthe khādanīyaṃ bhojanīyaṃ passathā” ti. “Mālāguṇaṃ passāmā” ti. “Kiṃ tumhākaṃ senāpati mālāguṇapūjā pi kātum na deti” ti. “Deti amma” ti. “Tena hi apethā⁶” ti. Bhagavantam upasaṅkamitvā “mālāguṇaṃ gaṇhāpetha Bhagavā” ti āha. Bhagavā ekaṃ senāpatiss’ upaṭṭhākam oloketvā mālāguṇaṃ gaṇhāpesi. Sā Bhagavantam vanditvā “Bhagavā⁷ bhavābhavē nibbattiyaṃ me sati paritassana-jivitaṃ nāma mā hotu ahaṃ⁸ Sumanamālā viya nibbatta-nibbattaṭṭhāne⁹ piyā manāpā va homi¹⁰, nāmena ca Sumanā yevā” ti patthanam katvā Satthārā “sukhīni hohi”¹¹ ti vuttā vanditvā padakkhiṇam katvā pakkāmi. Bhagavā senāpatissa geham gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāguṃ gahetvā upāgañchi. Satthā pattaṃ pidahi. “Nisīno bhante bhikkhusaṃgho” ti. Atthi no eko antara piṇḍapāto laddho ti mālāguṇaṃ¹² apanetvā piṇḍapātam addasa. Cūlupaṭṭhāko āha “sāmi mālā ti maṃ vatvā mātugāmo vañcesi” ti. Pāyāso Bhagavantam ādiṃ katvā sabbesam bhikkhūnaṃ pahosi. Senapati pi attano deyyadhammam adāsi. Satthā bhattakiccaṃ katvā maṅgalaṃ vatvā pakkāmi. Senapati “kā nāma sā piṇḍapātam adāsi” ti pucchi. “Setṭhi-dhītā sāmi” ti. Sapañña sā itthi evarūpāya ghare vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhā ti tam ānetvā jeṭṭhakatṭhāne ṭhapesi. Punadivase nāgarā dānam adamsu punadivase rājā pi ti evam ekantari-kāya¹³ dātum ārabhiṃsu. Rājā pi cārapurise¹⁴ ṭhapetvā nāgarehi dīnna-dānato atirekataram deti, nāgarā pi tath’ eva katvā rañña dīnnadānato atirekataram. Rājagehe nātakitthiyo daharasāmaṇere vadanti “gaṇhatha tātā na gahapatikānaṃ gattavattṭhādīsu¹⁵ puñchitvā bālādāra-kānaṃ khe-

1 Si. adds taṃ.

3 B. -gulehi

5 Si. adds na.

7 B. & S. drop it.

9 S. drops one nibbatta.

11 B. hotu

13 B. adds dānam

15 Si. bhattam, vatthādīsu

2 B. aññāya

4 Si. drops it ; B. nāgarā

6 B. repeats apetha.

8 Si. ayaṃ

10 B. ṭhāne pi yāva homi

12 B. & S. mālā

14 B. cara-

jaṣimghāṇikādi-dhovanahatthehi kataṃ sucim paṇitaṃ katan ti. Puna-divase nāgarā pi daharasāmaṇere¹ vadanti² gaṇhattha tātā na gāmanigamādīsu saṃkhaḍḍhitataṇḍulakhīradadhisappi-ādīhi na aññesaṃ jaṃghasāpīṭṭhi-ādīni bhañjitvā āharāpīthehi katan, jātisappikhīrādīhi yeva katan ti. Evaṃ sattasu saṃvaccharesu ca sattasu ca māsesu sattasu³ divasesu ca atikkantesu atha⁴ Bhagavato ayaṃ vitakko udapādi, tena vuttaṃ 'sambodhito satta saṃvaccharāni satta māsāni⁵ satta divasāni atikkamitvā udapādi' ti.

23. *Aññataro mahābrahmā* ti dhammadesanam āyācitabrahmā va.

27. *Caturāsītīm āvāsasahassāni* ti caturāsīti vihārasahassāni. Te sabbe pi dvādasasahassa⁶ bhikkhugaṇhanakā mahāvihārā, Abhayagiri-Cetiya-pabbata-Cittala-pabbatamahāvihārā sadisā va ahesuṃ.

28. *Khaṇṇi paramaṃ tapo* ti adhiṇvāsanakhanti nāma paramaṃ tapo.⁷ *Titikkhā* ti khantiyā eva vevacanaṃ. *Titikkhāsaṅkhātā* adhiṇvāsana-khanti uttamatapo ti attho. *Nibbānaṃ paramaṃ* ti sabbākārena pana nibbānaṃ paramaṃ ti vadanti Buddhā. *Na hi pabbajito parūpaghātī* ti yo adhiṇvāsanakhantivirahitattā paraṃ ghāteti⁸ upaghāteti bādheti ca hiṃsati⁹ ca so pabbajito nāma na hoti. Catutthapādo pana tass'eva vevacanaṃ. *Na hi pabbajito* ti etassa hi na samaṇo hoti ti vevacanaṃ. *Parūpaghātī* ti etassa paraṃ viheṭṭhayanto ti vevacanaṃ. Athavā *parūpaghātī* ti silūpaghātī. Silaṃ hi uttamaṭṭhena paran ti vuccati. Yo ca samaṇo paraṃ yaṃ kīñci sattaṃ viheṭṭhayanto parūpaghātī hoti attano silavināsako so pabbajito nāma na hoti ti attho. Athavā yo adhiṇvāsanakhantiyā abhāvanto¹⁰ parūpaghātī hoti param antamaso ḍaṃsamakasam pi¹¹ jivitā voropeti so na hi pabbajito. Kiṃ kārāṇā? Malassa apabbājītattā. Pabbājayam¹² attano malaṃ tasmā pabbajito ti vuccati ti. Idaṃ hi pabbajitalakkhaṇaṃ.

Yo pi na h'eva kho upaghāteti na māreti, api ca daṇḍādīhi viheṭṭheti so paraṃ viheṭṭhayanto samaṇo nāma¹³ na hoti. Kiṃ kārāṇā? Vihesāya asamitattā. Samitattā hi pāpānaṃ¹⁴ samaṇo ti pavuccati ti idaṃ hi samaṇa-lakkhaṇaṃ.

Dutiyagāthāya *sabba-pāpassā* ti sabbākusalassa. *Akaraṇan* ti anu-

1 B. drops it and puts dadamānā.

3 S. & Si drop it.

5 Si. māse

7 B. drops this line from ti.

9 Si. vihiṃsati

11 B. adds saññicca.

13 B. drops it.

2 S. adds nagara.

4 Si. evaṃ sattadivasā gatā atha

6 Si. drops bhikkhu.

8 S. drops it.

10 B. abhāvato

12 Si. pabbājayattano ; B. pabbājayati attano

14 B. drops it.

ppādanam.¹ *Kusalassā* ti catubhūmikakusalassa. *Upasampadā* ti paṭilābho. *Sacitta-pariyodāpanam* ti attano citta-jotanam. Taṃ pana arahantena hoti. Iti sīlasaṃvarena sabbapāpaṃ pahāya samathavi-passanāhi kusalam sampādetvā arahattaphalena cittaṃ pariyodāpetabban ti etaṃ Buddhānam sāsanaṃ ovādo anusīṭṭhi ti.

Tatiyagāthāya *anupavādo* ti vacāya kassaci anupavadanam. *Anupaghāto* ti kāyena upaghātassa akaraṇam. *Pātimokkhe* ti yaṃ taṃ pi atimokkham atipamokkham uttamasīlam pāti vā sugativisesehi² mokkheti ca duggatibhayehi yo vā naṃ pāti taṃ mokkheti ti pātimokkhan ti vuccati tasmim pātimokkhe ca saṃvaro. *Mattaññutā* ti paṭiggahaṇaparibhogavasena samaññutā.³ *Pantañ ca sayanāsanaṃ* ti sayanāsanañ ca *saṃghaṭṭanavirahitan ti attho. Tattha dvīhi yeva paṇḍitā ca catupaccayasanto so dīpito hoti ti veditabbo. *Etam Buddhānam sāsanaṃ* ti etaṃ parassa anupavadanam anupaghātanam pātimokkhasaṃvaro paṭiggahaṇaparibhogesu mattaññutā aṭṭhasamāpattivasibhāvāya vivittasenāsanasevanañ ca Buddhānam sāsanaṃ ovādo anusīṭṭhi ti. Imā pana sabbabuddhānam pātimokkhuddesa-gāthā honti ti veditabbā. Ettāvata ca iminā Vipassissa Bhagavato apadānānūsārena vitthārakathanena Tathāgatass' ev' esā bhikkhave dhammadhātu supaṭividdhā ti evaṃ Tathāgatassa etaṃ attham ārocesun ti vuttaṃ devatārocanam pakāsetum 'ekam idāhan' ti ādim āha.

29. Tattha *Subhagane*⁴ ti evaṃ nāmake vane. *Sālarājamūle* ti vanappati-jetṭhakassa mūle. *Kāmacchandam virājetvā* ti anāgāmi-maggena mūlasamugghātavasena virājetvā. Yathā ca Vipassissa evaṃ sesabuddhānam pi sāsane vuṭṭha⁵-brahmacariyā devatā ārocayimsu. Pāliyaṃ⁶ pana Vipassissa c'eva amhākañ ca Bhagavato vasena āgatā. Tattha attano sampattiyaṃ na hāyanti na vihāyanti ti Avihā. Na kañci sattaṃ tapanti ti Atappā. Sundaradassanā abhirūpā pāsādikā ti Sudassanā.⁷ Suṭṭhu passanti sundaram etesaṃ vā dassanan ti Sudassī. Sabbe h' eva ca saguṇehi ca bhavasampattiyaṃ ca jetṭhā natth' ettha kaniṭṭhā ti Akaniṭṭhā. Idha ṭhatvā bhāṇavārā samodhānetabbā. Imas-mim hi sutte Vipassissa bhagavato apadānavasena ubhayo⁸ bhāṇavārā vuttā. Yathā ca Vipassissa evaṃ Sikhi-ādīnam pi apadānavasena

1 Si. anuppadam

3 B. pamāṇaññutā

4 B. adda vuttāya dhammadhātuyā suppaṭividdhabhāvaṃ pakāsetvā idāni devatā pi.

5 B. Subhagavane

6 B. vutta-

8 B. Sudassā

2 Si. bhayehi ; B. agativisesehi

4 Si. saṃsaṭṭha-

7 B. & S. Pāli

9 B. tayo

vuttā va. Pāliyaṃ pana saṅkhittā. Iti sattannaṃ Buddhānaṃ vasena ambhākaṃ Bhagavatā ekavīsati bhāṇavārā kathitā tathā Avihehi tathā Atappehi tathā Sudassehi tathā Sudassihi tathā Akanitṭhehi ti. Sabbam pi chabbīsati bhāṇavārasataṃ hoti. Tepiṭake Buddhavacane aññaṃ suttaṃ chabbīsati bhāṇavārasataparimāṇaṃ nāma natthi. Suttanta-rājā nāma ayaṃ suttanto ti veditabbo. Ito param anusandhidvayam pi niyyādento *iti kho bhikkhave* ti ādim āha. Taṃ sabbam uttānattham evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyatṭhakathāya MAHĀPADĀNA-SUTTA VAṆṆANĀ niṭṭhitā.

XV. MAHĀNIDĀNA SUTTA VAṆṆANĀ

Evam me sutaṃ—pe—Kurūsū ti Mahānidānasuttam. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā. *Kurūsū viharatī* ti Kurū nāma jānapadīno rājakumārā, tesam nivāso eko pi janapado ruḥhisaddena Kurūsū ti vuccati, tasmim Kurūsū janapade. Aṭṭhakathācāriyā panāhu Mandhātukāle tīsu dīpesu manussā Jambudīpo nāma Buddhapaccekabuddha-mahā-sāvaka-cakkavattippabhūtinam uttamaपुरिसānam uppattibhūmi uttamadīpo atiramaṇiyo ti sutvā raññā Mandhātucakkavattinā cakkaratanaṃ purakkhatvā¹ cattāro dīpe anupariśaṃyāyanta² saddhīm āgamiṃsu. Tato rājā pariṇāyakaratanam pucchi “atthi nu kho manussa-lokato ramaṇiyataram ṭhānan” ti. “Kasmā deva evaṃ bhaṇasi? Kiṃ na passasi cāndimasuriyānam ānubhavaṃ, nanu etesaṃ ṭhānam ito ramaṇiyataran” ti. Rājā cakkaratanaṃ purakkhatvā tattha agamāsī.

Cattāro Mahārājāno Mandhātumahārājā āgato ti sutvā va mahid-dhiko³ rājā, na sakkā yuddhena paṭibāhitun ti sakaṃ rajjaṃ niyyāde-sum. So taṃ gahetvā puna pucchi “atthi nu kho ito ramaṇiyataram ṭhānan” ti. Ath’ assa Tāvatiṃsabhavanam kathayiṃsu. Tāvatiṃsabhavanam deva ito ramaṇiyataram, tattha Sakkassa devarañño ime cattāro Mahārājāno paricārakā dovārikabhūmiyaṃ tiṭṭhanti. Sakko devarājā mahiddhiko mahānubhāvo tass’ imāni upabhogaṭṭhānāni yojanasahass’ ubbedho Vejayanto pāsādo pañcayojanasatubbedhā Sudhammā deva-sabhā diyaḍḍhaya-janasatiko Vejayantāratho tathā Erāvaṇo hatthi dibbarukkhasahassapaṭimaṇḍitaṃ Nandavanam Cittalatāvanam Pāru⁴-sakavanam Missakavanam yojanasatubbedho Pāricchattako Koviḷāro tassa heṭṭhā saṭṭhiyojanāyāmā⁵ paññāsayojanavittatā⁶ pañcadasayoja-nubbedhā jayakusumapupphavaṇṇā paṇḍukambalasilā yassā mudutāya Sakkassa nisīdato upaḍḍhakāyo anupavīsati ti. Taṃ sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanaṃ abbhukiri. Taṃ ākāse uṭṭhāsi⁷ saddhīm caturaṅginīyā senāya. Atha dvinnam devalokānam vemajjhato cakkaratanaṃ otaritvā paṭhaviyaṃ patiṭṭhāsi saddhīm pariṇāyakaratanappa-mukhāya caturaṅginīyā senāya. Rājā ekako va Tāvatiṃsabhavanam agamāsī.

Sakko “Mandhātā āgato” ti sutvā va tassa paccuggamaṇam katvā “svāgatan te mahārāja, sakan te mahārāja, anusāsa mahārāja” ti vatvā

1 B. & Si. purakkhitvā

2 Si. anusāsa rentena

3 B. & Si. add mahānubhāvo.

4 B. & Si. Phāru-

5 Si. āyatā

6 Si. vittharā

7 Si. uṭṭhahi; B. pavitṭhāsi

saddhiṃ nātakehi rajjaṃ dve bhāge katvā ekaṃ bhāgaṃ adāsi. Rañño Tāvatisabhaṃvane patiṭṭhitamattass' eva manussabhāvo vigacchi, devabhāvo pāturahosi. Tassa kira Sakkena saddhiṃ paṇḍukambalasilāyaṃ nisinnassa akkhiṇimissamattena¹ nānattaṃ paññāyati ti tam asallakkhenta devā Sakkassa ca tassa ca nānatte muyhanti. So tattha dibbasampattim anubhavamāno yāva chattiṃsa Sakkā uppajjitvā cutā tāva Sakkarajjaṃ kāretvā atitto va kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patito vātātapena phuṭṭhagatto² kālam akāsi.

Cakkaratane³ puna paṭhaviyaṃ patiṭṭhite pariṇāyakaratanam suvaṇṇapaṭe⁴ Mandhātu upāhanam likhāpetvā idaṃ Mandhātu rajjan ti rajjam anusāsi. Te pi tihi dīpehi āgatamanussā pana⁵ gantum asakkontā pariṇāyakaratanam upasaṅkamitvā "deva mayaṃ rañño ānubhāvena āgatā idāni gantum na sakkoma vasanaṭṭhānaṃ no dehi" ti yācimsu. So tesam ekaṃ ekaṃ⁶ janapadam adāsi. Tattha Pubbavidehato āgatamanussehi āvasitappadeso tāyeva purimasaññāya Videharaṭṭhan ti nāmaṃ labhi.⁷ Aparagoyānato āgatamanussehi āvasitappadeso Aparantajanapado ti nāmaṃ labhi.⁷ Uttarakuruto āgatamanussehi āvasitappadeso Kururaṭṭhan ti nāmaṃ labhi.⁷ Bahuke pana gāmanigamādayo upādāya bahuvacanena vohariyati. Tena vuttaṃ Kurūsu viharatī ti.

Kammasadhammā ti⁸ ettha keci dhakārassa da-kārena atthaṃ vaṇṇayanti. Kammāso ettha damito ti Kammāsadammo. *Kammāso* ti Kammāsapādo porisādo vuccati. Tassa kira pāde khānukena viddhaṭṭhāne vaṇo ruhanto Cittadārusadiso hutvā ruhi. Tasmā Kammāsapādo ti paññāyittha. So ca tasmim okāse damito porisāda-bhāvato paṭisedhito. Kena? Mahāsattena. Katarasmiṃ jātake ti. Mahāsutasomajātake ti eke. Keci⁹ pana therā Jayaddisajātakehi vadanti. Tadā hi Mahāsattena Kammāsapādo damito, Yath' āha

Putto yadā homi Jayaddisassa
Pañcālaraṭṭhādhipatissa atrajo
cajītvā pāṇaṃ pitaram amocayim
Kammāsapādam pi cahaṃ pasādayin ti.

Keci pana dha-kārena atthaṃ vaṇṇayanti. Kururaṭṭhavāsīnaṃ kira Kurudhammo, tasmim Kammāso jāto, tasmā taṃ ṭhānaṃ Kammāso

1 Si. akkhiṇimesanamattena ; B. -nimmita-

2 Si. phusita-

3 B. adds pana.

4 B. & Si. paṭṭe

5 B. & Si. puna

6 S. & Si. drop ekaṃ.

7 B. labhati

8 B. & Si. add Kammasadhammaṃ nāma Kurūnaṃ nigamo ti.

9 B. & S. ime

ettha dhammo¹ jāto ti Kammāsadhamman ti vuccati. Tattha nivuttā² nigamassā pi etad eva nāmaṃ. Bhummavacanena kasmā na vuttan ti? Avasanokāsato. Bhagavato kira tasmim nigame vasanokāso koci vihāro nāma³ nāhosi; nigamato pana apakkamma aññatarasmim udakasampanne ramaṇīye bhūmibhāge mahāvanasaṇḍo ahosi. Tattha Bhagavā vihāsi taṃ nigamaṃ gocaragāmaṃ katvā, tasmā evam ettha attho veditabbo. Kurūsu viharati Kammāsadhammaṃ nāma Kurūnaṃ nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā ti.

Āyasmā ti piyavacanam etaṃ garuvacanam⁴ etaṃ. Ānando ti tassa therassa nāmaṃ. Ekam antan ti bhāva-napumsaka-niddeso, visamaṃ candimasūriyā pariharanti ti ādisu viya. Tasmā yathā nisinno ekam ante nisinno hoti tathā nisidī ti evam ettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanam. Nisidī ti upāvisi. Paṇḍitā hi garuṭṭhānīyam upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekam ante nisidanti. Ayañ ca tesam aññataro, tasmā ekam antaṃ nisidī. Kathaṃ nisinno kho pana ekam antaṃ nisinno hoti ti. Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyath' idaṃ. Atidūram accāsannaṃ uparivātaṃ unnatappadesam atisammukham atipacchā ti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṃghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadeso nisinno agāraṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti cakkhunā cakkhum āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti givaṃ pasāretvā⁵ daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayam pi tikkhattuṃ Bhagavantam padakkhiṇaṃ katvā sakkaccaṃ vanditvā ete cha nisajjadose vajjetvā⁶ dakkhiṇajānumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇānaṃ Buddharasmīnaṃ anto pavisitvā pasannalākhārasaṃ⁷ vigāhanto⁸ viya suvaṇṇapaṭṭaṃ⁹ pārupanto viya rattuppalamālāvitānamajjhaṃ pavisanto viya ca dhammabhaṇḍāgārīko āyasmā Ānando nisidī. Tena vuttam ekam antaṃ nisidī ti.

Tāya¹⁰ pana velāya kena kāraṇena ayam āyasmā Bhagavantam upasaṅkanto¹¹ ti? Sāyaṇhavelāyaṃ paccayākārapañhaṃ pucchanakāraṇena. Taṃ divasaṃ kir' āyasmā kulasaṅghatthāya gharadvāre¹² gharadvāre saḥassabhaṇḍikaṃ nikkhipanto viya Kammāsadhammaṃ¹³

1 Si. dhamme

3 P. B. & Si. drop it.

5 B. parivattetvā

7 S. pañassalākhārasaṃ

9 B. & S. -paṭṭaṃ

11 B. upasaṅkamanto

13 S. adds gāmaṃ.

2 Si. nivuttā; B. nivuttha

4 B. gārava-

6 P. & Si. vajjento

8 S. viggahanta; B. viggāhanto

10 P. Kāya

12 S. drops it.

piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto Satthuvattam dassetvā Satthari Gandhakūṭim pavitthe Satthāraṃ vanditvā attano divatṭhānaṃ gantvā antevāsikesu vattam dassetvā paṭikkantesu divatṭhānaṃ paṭisammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññāpetvā udakatumbato udakaṃ gahetvā¹ udakena hatthapāde sītale katvā pallaṅkam ābhujitvā nisinno sotāpatti-phalasamāpattiṃ² samāpajji.³ Atha paricchinnakālavasena samāpattito vuṭṭhāya paccayākāre ñāṇam otāresi. So avijjāpaccayā saṅkhārā ti ādito paṭṭhāya antaṃ, antato paṭṭhāya ādiṃ, ubhayantato paṭṭhāya majjhaṃ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṃ dvādasapadaṃ paccayākāraṃ sammasi. Tass' evaṃ sammasantassa paccayā kāro 'ativibhūto hutvā uttānako⁴ viya upaṭṭhāsi.

Tato cintesi 'ayaṃ paccayākāro sabbabuddhehi gambhīro c'eva gambhīrāvabhāso cā' ti kathito, mayhaṃ kho pana padesaññe tṭhitassa sāvakassa sato uttāno vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṃ yeva nu kho eso uttānako⁵ hutvā upaṭṭhāti udāhu aññesam pi ti. Ath' assa etad ahosi, 'handāham imaṃ pañhaṃ gahetvā Bhagavantam pucchāmi, addhā me Bhagavā imaṃ atthupattim katvā sālindaṃ Sinerum ukkhipanto viya ekaṃ Suttantakathaṃ⁶ kathetvā dassessati.⁷ Buddhānaṃ hi Vinayapaññattiṃ bhummantaraṃ paccayākāraṃ समयantaram ti imāni cattāri tṭhānāni patvā gajjitam mahantaṃ hoti ñāṇam anupavīsati Buddhaññassa mahantabhāvo paññāyati desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇāhatā⁸ suññatāpaṭisaṃyuttā ti. So kiñcā pi pakatiyā va ekadivase¹⁰ satavāram pi saḥassavāram pi Bhagavantam upasaṅkamanto na ahetu akāraṇena upasaṅkamati, taṃ divasaṃ pana imaṃ pañhaṃ gahetvā Buddhagandhahatthim āsajja¹¹ ñāṇakoñcanādaṃ sossāmi,¹² Buddhasiham āsajja¹¹ ñāṇasihanādaṃ sossāmi, Buddhasindhavam āsajja¹¹ ñāṇapadavikkamaṃ passissāmi ti cintetvā divatṭhānā utṭhāya cammakkaṇḍaṃ papphotetvā ādāya sāyaṇhasamaye Bhagavantam upasaṅkami. Tena vuttaṃ : sāyaṇhavelāyaṃ paccayākārapañhaṃ pucchanakāraṇena upasaṅkanto¹³ ti.

Yāva gambhīro ti ettha yāva-saddo pamāṇātikikame. Atikkamma pamāṇaṃ gambhīro atigambhīro ti attho. *Gambhīrāvabhāso* ti gambhīro va hutvā avabhāsati dissati ti attho. Ekaṃ hi uttānaṃ eva gam-

1 P. & Si. drop udakaṃ gahetvā.

3 P. & Si. samāpajjitvā

5 B. P. & Si. repeat it.

7 S. suttantakkhandhaṃ

9 B. ti-lakkhaṇabbhāhatā

11 B. & Si. āpajja

13 B. upasaṅkamanto

2 S. sampattim

4 B. P. & Si. drop ati.

6 P. & Si. repeat it; B. esa uttānako

8 Si. dasseti; S. desessati

10 S. ekadivasa; P. ekadivāsena

12 P. & Si. drop it; B. sossati

bhīrāvabhāsaṃ hoti pūtipaṇṇādivasena¹ kālavaṇṇaṃ purāṇ' udakaṃ viya. Tañ hi jānuppamāṇaṃ pi sataporisaṃ viya dissati. Ekam gambhīraṃ uttānāvabhāsaṃ hoti maṇigaṅgāya vippasannaṃ udakaṃ viya. Tañ hi sataporisaṃ pi jānuppamāṇaṃ viya khāyati. Ekam uttānaṃ uttānavabhāsaṃ hoti cāṭi-ādīsu udakaṃ viya. Ekam gambhīraṃ gambhīrāvabhāsaṃ hoti Sinerupādakamahāsamudde udakaṃ viya. Evam udakaṃ eva cattāri nāmāni labhati. Paṭicca-samuppāde pan' etaṃ n'atthi. Ayaṃ hi gambhīro c'eva gambhīrāvabhāso cā ti ekam eva nāmaṃ labhati. Evarūpo samāno pi atha ca pana me uttānak' uttānako viya khāyati yad idam acchariyaṃ bhante abbhutaṃ bhante ti evam attano vimbayaṃ pakāsento² pañhaṃ pucchitvā tuṇḥibhūto nisīdi.

Bhagavā tassa vacanaṃ sutvā Ānando bhavaggaggahaṇāya hattaṃ pasārento viya Sineruṃ bhinditvā³ mijjhaṃ niharitum vāyama-māno viya vinā nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo viya paṭhaviṃ parivattetvā paṭhavojaṃ⁴ gahetuṃ vāyamamāno viya ca Buddha-visayapañham attano uttānaṃ ti vadati hand' assa gambhīrabhāvaṃ ācikkhāmi⁵ ti cintetvā 'mā hevan' ti ādim āha.

Tattha mā hevan ti ha-kāro nipātamattaṃ. Evaṃ 'mā bhaṇ' ti attho. Mā hevan ti ca idaṃ vacanaṃ hi Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ ussārento⁶ pi bhaṇati apasārento pi. Tattha ussārento⁶ pi Ānanda tvam mahāpañño visadañño, tena te gambhīro pi paṭicca-samuppādo uttānako viya khāyati, aññesaṃ pan' esa uttānako ti na sallakkhetabbo, gambhīro yeva ca gambhīrāvabhāso ca.

Tattha catasso upamā vadanti. Cha māse subhojanarasapuṭṭhassa kira katayogassa⁷ mahāmallaṃ samajjasamaye katamallapāsāṇa-paricayassa⁸ yuddhabhūmiṃ gacchantassa antarā mallapāsāṇaṃ dassesuṃ. So kim etaṃ ti āha. Mallapāsāṇo ti. Āharatha naṃ ti. Ukkhipitum na sakkomā ti vutte sayam gantvā kuhiṃ imassa bhāriyaṭṭhānaṃ ti vatvā dvihi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kilāgule⁹ viya khipitvā va agamāsi. Tattha mallaṃ mallapāsāṇo lahuko ti na aññesaṃ lahuko ti vattabbo. Cha māse subhojanarasapuṭṭho¹⁰ mallo viya hi kappasatasahassam abhinīhārasampanno āyasmā Ānando, yathā mallaṃ mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṃ

1 S. pūtipaṇṇādivasena ; B. pūtipaṇṇādivase

3 B. P. & Si. chinditvā

5 B. P. & Si. ācikkhissāmi

7 P. -puṭṭhassa kira katayogassa

9 B. kilāgule

2 P. adds pañhaṃ pucchi.

4 Si. kathavojaṃ

6 B. ussārento

8 P. & Si. katamallanapuṭṭhassa

10 P. & Si. -puṭṭho

therassa mahāpaññatāya paṭiccasamuppādo uttāno, so aññesam uttāno ti na vattabbo.

Mahāsamudde ca Timi nāma maccho dviyojanasatiko, Timiṅgalo tiyojanasatiko, Timipiṅgalo¹ catuyojanasatiko, Timirapiṅgalo² pañcayojanasatiko, Ānando Timindo³ Ajjhāroho Mahātimī ti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha Timirapiṅgalen' eva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇṇaṃ cālentassa pañca yojanasate padese udakaṃ calati, tathā vāmakakaṇṇaṃ, tathā naṅguṭṭhaṃ, tathā sīsaṃ. Dve pana kaṇṇe cāletvā naṅguṭṭhena udakaṃ⁴ paharitvā sīsaṃ aparāparaṃ katvā⁵ kilītaṃ āradhassa sattaṭṭhayaoyanasate⁶ padese⁷ bhājane pakkhipitvā pi uddhane āropitaṃ viya udakaṃ pakuṭṭhati.⁸ Tiyojanasatamatte padese udakaṃ piṭṭhiṃ chādetuṃ na sakkoti. So evaṃ vadeyya, ayam mahāsamuddo gambhīro gambhīro⁹ ti vadanti, kut' assa gambhīratā mayam piṭṭhipaṭicchādanamattam pi udakaṃ na labhāmā ti. Tattha kāyuppannassa¹⁰ Timirapiṅgalassa¹¹ mahāsamuddo uttāno ti na¹² aññesam khuddakamacchānam uttāno ti vattabbo. Evam eva ñāṇuppannassa¹⁰ therassa paṭiccasamuppādo uttāno ti, na aññesam pi uttāno ti vattabbo.

Supaṇṇarājā¹³ ca diyaḍḍhayaoyanasatiko. Tassa dakkhiṇapakkho paññāsayaoyaniko hoti. Tathā vāmapakkho pi,¹⁴ Piñjavatṭi¹⁵ saṭṭhiyojanikā. Givā tiṃsayaoyanikā. Mukhaṃ navayojanam. Pādā dvādasayaoyanikā. Tasmim Supaṇṇe vātaṃ dassetuṃ āradhe sattaṭṭhayaoyanasataṃ ṭhānaṃ nappahoti. So evaṃ vadeyya, ayam ākāso ananto ananto ti vadanti kut' assa anantatā mayam pakkhavātappasāraṇokāsaṃ¹⁷ pi na labhāmā ti. Tattha kayūppannassa¹⁰ Supaṇṇarañño ākāso paritto ti, na aññesam khuddakapakkhiṇam paritto ti vattabbo.¹⁷ Evam eva ñāṇuppannassa¹⁰ therass' eva paṭiccasamuppādo uttāno ti, na aññesam pi uttāno ti vattabbo.¹⁸

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānam cattāri saḥassāni aṭṭha ca yojanasatāni¹⁹ hoti. Tassa dvinnam bāhānam antaraṃ dvādasayaoyanasatikam. Bahalattena chayojanasatikam. Hatthapādatalāni²⁰ puthulato dviyojanasatāni. Tiyojanasatikā nāsikā, tathā²⁰

1 S. timitiṅgalo

2 S. timiramiṅgalo

3 B. timinando

4 P. & Si. drop it.

5 P. & Si. kampetvā

6 P. & Si. sattayojanasate

7 P. & Si. ṭhāne

8 P. & Si. pakkatṭhaṃ ; B. pakkudhati

9 B. drops it,

10 B. upapannassa

11 B. adds vattabbo.

12 P. B. & Si. put this na between ti and vattabbo.

13 B. Supaṇṇā

14 B. & S. drop it,

15 B. Piñchavatṭi

16 P. & Si. pakkhavātappaharaṇokāsaṃ

17 B. P. & Si. as in fn. 12

18 B. & Si. as in fn. 12.

19 S. drops yojana.

20 Si. drops here all the words from pādatalāni up to tathā. It is curious that P. reproduces it without any note.

mukhaṃ. Ekekam aṅgulipabbaṃ paññāsa paññāsayaḥjanam. Tathā bhamukantaram, naḷaṭṭam tiyojanasatikam, sīsam navayojanasatikam. Tassa mahāsamuddam otiṇṇassa yojanasahassamatte¹ ṭhāne gambhīram udakam jānuppamāṇam hoti. So evaṃ vadeyya, ayaṃ mahāsamuddo gambhīro gambhīro ti vadanti kut' assa gambhīratā, mayam jānupaṭicchādanamattam pi udakam na labhāmā ti. Tatttha kāyuppannassa Rāhuno mahāsamuddo uttāno ti na aññesam uttāno ti vattabbo. Evam eva ñānuppannassa therassa paṭiccasamuppādo uttāno ti na aññesam pi uttāno ti vattabbo. Etam atthaṃ sandhāya Bhagavā 'mā hevaṃ Ānanda avaca, mā hevaṃ Ānanda avacā' ti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīro pi paṭiccasamuppādo uttāno ti upaṭṭhāsi. Katamehi catūhi. Pubbūpanissayasampattiyaṃ tittHAVāseṇa sotāpannatāya bahussutabhāvenā ti. Ito kira satasahassime kappe Padumuttaro nāma satthā loka uppajji. Tassa Hamsavatī nāma nagaram ahoṣi. Ānando nāma rājā pitā. Sumedhā nāma devī mātā. Bodhisatto Uttarakumāro nāma ahoṣi. So puttassa jātadivase mahābhinnikkhamanaṃ nikkhamma pabbajitvā padhānam anuyuñjanto² anukkamena sabbaññutaṃ patvā anekajātisamsāraṇaṃ ti udānam udānetvā sattāhaṃ Bodhipallaṅke vitināmetvā paṭhaviyaṃ ṭhapessāmi ti pādam abhinīhari. Atha paṭhaviṃ bhinditvā mahantaṃ padumam utṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni kesaraṃ timsahatthaṃ kaṇṇikā dvādasahatthā navaghaṭappamāṇā reṇu ahoṣi. Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahattho³ ahoṣi. Tassa ubhinnaṃ bāhanam antaram aṭṭhārasahatthaṃ naḷaṭṭam pañcahatthaṃ hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantaṃ mattassa⁴ navaghaṭappamāṇā reṇu utṭhāya aṭṭhapaññāsahatthaṃ padesaṃ uggantvā okiṇṇamanosilāya⁵ cunṇam viya paccokiṇṇā.⁶ Tad upādāya Bhagavā Padumuttaro tveva paññāyittha.

Tassa Devilo ca Sujāto ca dve aggasāvaka āhesuṃ. Amitā ca Asamā ca dve aggasāvika. Sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro nāma Bhagavā pitu saṅghaṃ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro Hamsavatiyā rājadhāniyā⁷ vasati.

Kaṇiṭṭhabhātā pan' assa Sumanakumāro nāma; tassa rājā Hamsavato vīsatiyojanasate padese⁸ bhogagāmaṃ adāsī. So kadāci karahaci⁹

1 B. & S. drop these words.

3 B. hatthubbedho

5 P. B. & Si. sīlā-

7 P. & Si. paṭivasati

2 P. anuyutto

4 P. B. & Si. akkantaṃ mattāya

6 P. B. & Si. paccokiṇṇo

9 P. kadāci

8 P. B. & Si. ṭhāne

āgantvā pitarañ ca satthārañ ca passati. Ath' ekadivasam paccanto kupito ti. Sumano rañño pesesi 'paccanto kupito' ti.¹ Rājā, 'tvam mayā² tattha kasmā t̥hapito' ti paṭipesesi. So nikkhamma³ core vupasametvā, 'upasanto deva janapado' ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho 'sigham mama putto āgacchatū ti' āha. Tassa saḥassamattā amaccā honti. So tehi saddhim antarāmagge mantesi 'mayham pitā tuṭṭho sace me varam deti kiṃ gaṇhāmi' ti. Atha nam ekacce hatthim gaṇhatha, assam gaṇhatha, ratham gaṇhatha, janapadam gaṇhatha, satta ratanāni gaṇhatha' ti āham-su. Apare tumhe paṭhavissarassa puttā, tumhākaṃ dhanam na dullabham, laddhan ti c'etaṃ, sabbam pahāya gamaniyam puññam eva ekam ādāya gamaniyam, tasmā deve varam dadamāne temāsam Padumuttaram Bhagavantam upaṭṭhātum varam gaṇhathā' ti. So tumhe mayham kalyāṇamittā, na mam' etaṃ cittam⁴ atthi, tumhehi pana uppāditam evam karissāmi' ti gantvā pitaram vanditvā, pitarā āliṅgitvā,⁵ matthake cumbitvā 'varam te pūta demī' ti vutte 'sādhu mahārāja,⁶ icchām' aham mahārāja Bhagavantam temāsam catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitam avajjham⁷ kātum imam me⁸ varam dehi ti āha. 'Na sakkā, tāta, aññe vare demī' ti vutte⁹ Deva, khattiyānam nāma dve kathā n'atthi, etaṃ me dehi na¹⁰ mam' aññena attho' ti. 'Tāta, Buddhānam nāma cittaṃ dujjānam, sace Bhagavā na icchissati mayā dinno¹¹ pi kiṃ bhavissati' ti. So, 'sādhu deva, aham Bhagavato cittaṃ jānissāmi' ti vihāram gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhapetvā Bhagavā Gandhakuṭim pavitṭho hoti. So maṇḍalamāle sannisinnānam bhikkhūnam santikam agamāsi. Te tam āhamsu 'Rājaputta, kasmā āgato 'si' ti. "Bhagavantam dassanāya, dassetha me Bhagavantam" ti. "Na mayam rājaputta icchiticchitakkhaṇe Satthāram datṭhum labhāmā" ti. "Ko pana bhante labhati" ti? "Sumanatthero nāma rājaputtā" ti. "So kuhiṃ bhante therō" ti; therassa nisinnatṭhānam pucchitvā gantvā vanditvā "icchām' aham bhante Bhagavantam passitum, dassetha me" ti āha. Thero "ehi rājaputtā" ti tam gahetvā, tam Gandhakuṭipariveṇe t̥hapetvā Gandhakuṭim abhiruhi. Atha nam Bhagavā, "Sumana, kasmā āgato 'si' "

1 P. & Si. drop paccanto kupito ti.

2 B. mayā tvam

3 P. & Si. drop nikkhamma.

4 P. & Si. -mittā nāma na me tam cittaṃ

5 B. pitarā pi āliṅgetvā tassa

6 P. & Si. vutto; P. omits sādhu mahārāja.

7 B. avajjham

8 B. imam eva

9 S. & Si. drop it; P. has tāta, aññam varehi ti. Khattiyānam

10 B. me; P. mām

11 B. dinne

ti āha. “Rājaputto bhante Bhagavantam dassanāya āgato” ti. “Tena hi bhikkhu āsanam paññāpehi” ti. Thero āsanam paññāpesi. Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Rājaputto Bhagavantam vanditvā paṭisanthāram akāsi. “Kadā āgato ‘si, rājaputtā” ti. “Bhante, tumhesu Gandhakuṭṭim pavittṭhesu bhikkhū pana “na mayam icchiticchitakkhaṇe Bhagavantam datṭṭhum labhāmā” ti maṃ therassa santikam pāhesum. Thero pana ekavacanen’ eva dassesi, thero bhante tumhākam sāsane vallabho maññe” ti. “Āma, rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayham sāsane” ti. “Bhante Buddhānam sāsane kiṃ katvā vallabhā honti”¹ ti. “Dānam datvā sīlam samādiyitvā uposathakammam katvā, rājakumārā” ti. “Bhagavā, ahaṃ thero viya Buddhasāsane vallabho hotukāmo temāsam me vassāvāsam adhiyāsethā” ti. Bhagavā, “atthi nu kho tattha gatena attho” ti oloketvā ‘atthi’ ti “disvā suññāgāre kho, rājakumārā, Tathāgatā abhiramanti” ti āha. Kumāro “aññātam Bhagavā aññātam Sugatā” ti vatvā “ahaṃ bhante purimataram gantvā vihāram kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhim āgacchathā” ti paṭiññam gahetvā pītu santikam gantvā “diṇṇā me, deva, Bhagavatā paṭiññā mayā pahite Bhagavantam peseyyāthā” ti pitaram vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāram kāretvā² visatiyojanasatam³ addhānam gantvā attano nagare vihāratṭṭhānam vicinanto Sobhasso nāma kuṭumbikassa uyyānam disvā satasahassena kīñitvā⁴ satasahassam vissajjetvā vihāram kāresi. Tattha Bhagavato gandhakuṭṭim sesabhikkhūnaṃ ca rattiṭṭhāna-divāṭṭhānatthāya kuṭiṇeṇa maṇḍape kārāpetvā pākāraparikkhepaṃ⁵ katvā⁶ dvārakoṭṭhakaṃ ca niṭṭhapetvā pītu santikam pesesi, “niṭṭhitam mayham kiccam satthāram pahīṇathā” ti. Rājā Bhagavantam bhojetvā, “Bhagavā, Sumanassa kiccam niṭṭhitam tumhākam gamanam paccāsiṃsati” ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “Satthā āgacchati”⁷ ti sutvā yojanam paccuggantvā⁸ gandhamālādihi pūjayamāno vihāram pavesetvā

“satasahassena me kītam satasahassena māpītam

sobhanam nāma uyyānam paṭiggaṇha mahāmuni” ti

vihāram niyyādesi. So vassūpanāyikadivase dānam datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha, “ayaṃ Satthā amhākam

1 B vallabho hoti

3 B. viṣaṃ ; P. viṣam

5 P. B. & Si. parikkhepe

7 B. āgato

2 P. & Si. kārento

4 P. & Si. kīñitvā

6 Si. kārāpetvā

8 B. drops gandha-

santikam dūrato va āgato Buddhā ca nāma dhammagaruno na āmisa-garukā,¹ tasmā aham imaṃ² temāsaṃ dve sātke nivāsetvā dasa-silāni samādiyivā idh' eva³ vasissāmi, tumhe khīṇāsava-sata-sahassassa iminā va nihārena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā" ti.

So Sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāge yeva ṭhāne vasanta yaṃ thero Bhagavato vattaṃ karoti taṃ sabbaṃ disvā "imasmim ṭhāne ekantavallabho eso⁴ thero etass' eva me ṭhānantaraṃ patthetum vaṭṭati" ti cintetvā vupakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhikkhusatasahasassa pādamūle ticivaraṃ ṭhapetvā Bhagavantaṃ vanditvā "bhante yad etaṃ mayā magge yojanantarikaṃ yojanantarikaṃ vihāraṃ kārāpanato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ taṃ n' eva Sakkasampattiṃ na Mārasampattiṃ na Brahmasampattiṃ patthayantena, Buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthayantena kataṃ, tasmā aham pi Bhagavā anāgate Sumanatthero viya Buddhassa upaṭṭhāko bhaveyyan" ti pañcapaṭiṭṭhitena nipatitvā vandi. Bhagavā "mahantaṃ kulaputtassa cittaṃ ijjhissati⁵ nu kho no" ti olokento "anāgate ito satasahass' ime kappe Gotamo nāmo Buddho uppajjissati, tass' eva upaṭṭhāko bhavissati" ti űatvā

"icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ sabbe 'me va⁶ samijjhatu sabbe pūrentu saṅkappā cando paṇṇaraso yathā" ti āha.

Kumāro taṃ sutvā 'Buddhā nāma advejjhakathā honti' ti dutiya-divase yeva tassa Bhagavato pattacivaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmim Buddhuppāde vassasatasahassaṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā Kassapabuddhakāle pi piṇḍāya carato therassa pattaggahanatthaṃ uttarisāṭakaṃ⁷ datvā pūjaṃ akāsi, puna sagge nibbattitvā tato cuto Bārāṇasīrājā hutvā aṭṭhannaṃ paccekabuddhānaṃ paṇṇasālāyo kāretvā maṇi-ādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākāṭaṭṭhānāni. Kappasatasahassaṃ pana dānaṃ dadamāno va ambhākaṃ Bodhisattena saddhiṃ Tusitapure nibbattitvā tato cuto Amitodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ gahetvā anupubbena katābhinnikkhamane⁸ sammāsambodhiṃ patvā paṭhamagamanena Kapilavatthum āgantvā tato nikkhamante Bhagavati⁸ Bhagavato parivāratthaṃ rāja-

1 S. āmisa-cakkhukā

2 S. repeats idheva.

3 B. drops it.

4 P. eva

5 B. samijhissati

6 P. sabbaṃ eva

7 Si. uttarasāṭakaṃ

8 Si. nikkhamante and then drops the following words up to Bhagavati.

kumāresu pabbajitesu¹ Bhaddiyādihi saddhiṃ nikkhamitvā Bhagavato santike pabbajitvā na cirass' eva āyasmato Puṇṇassa Mantāṇṭputtassa santike dhammakathaṃ sutvā sotāpattiṃ phale paṭiṭṭhahi. Evam eso āyasmā pubbūpanissayasampanno. Tass' imāya pubbūpanissayasampattiyaṃ gambhīro pi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Titthavāso ti punappunaṃ gurūnaṃ santike uggahaṇa-savana-paripucchana-dhāraṇāni vuccanti.² So therassa ativiya parisuddho. Tenā pi 'ssāyaṃ gambhīro pi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.³

Sotāpannānaṃ ca nāma paccayākāro uttānako va hutvā upaṭṭhāti;⁴ ayaṃ ca āyasmā sotāpanno.

Bahussutānaṃ ca catuhatthe ovaṛake paḍiṇe jalamāne mañcapiṭṭhaṃ viya nāmarūpapariccheto⁵ pākaṭo hoti. Ayaṃ ca āyasmā bahussutānaṃ aggo.⁶ Iti bāhusaccānubhāven' api 'ssa gambhīro pi paccayākāro uttānako viya upaṭṭhāsi.³

Tattha atthagambhīratāya dhammagambhīratāya desanāgambhīratāya paṭivedhagambhīratāya ti catūhi ākārehi paṭiccasamuppādo gambhīro nāma. Tattha jarāmarāṇassa jātipaccaya-sambhūta⁷ samudāgataṭṭho gambhīro...pe⁸...saṃkhārānaṃ avijjāpaccaya-sambhūtasamudāgataṭṭho gambhīro ti ayam atthagambhīratā. Avijjāya saṃkhārānaṃ paccayaṭṭho gambhīro...pe⁸...jātiyā jarāmarāṇassa paccayaṭṭho gambhīro ti ayam dhammagambhīratā. Katthaci sutte paṭiccasamuppādo anulomato desiyati, katthaci paṭilomato, katthaci anulomapaṭilomato, katthaci majjhato paṭṭhāya anulomato vā paṭilomato vā anulomapaṭilomato vā, ⁹katthaci antato paṭṭhāya anulomato vā paṭilomato vā,⁹ katthaci tisandhi-catusaṃkhepo, katthaci dvisandhi-tisaṃkhepo, katthaci ekasandhi-dvisaṃkhepo ti ayam desanāgambhīratā. Avijjāya pana aññāna-adassanasaccapaṭivedhaṭṭho¹⁰ gambhīro, saṃkhārānaṃ abhisamkharānāyūhanasārāgavirāgaṭṭho,¹¹ viññāṇassa suññatā abyāpāra-asāṅkanti paṭisandhipātubhāvaṭṭho, nāmarūpassa ekuppādaviniḍḍhoga vinibbhoga-namanaruppanaṭṭho,¹² saḷāyatanassa

1 Si. & P. pabbajjantesu

3 Si. viya hutvā upaṭṭhāti

5 B. paṭiccheto

7 P. -paccaya

9 P. Si. & B. drop these words.

10 Si. sacca-sampāṭivedhaṭṭho ; B. -vedhato

11 B. & Si. abhisamkharānāyūhanapabhavanidānaṭṭho viññāṇasse

12 S. viniḍḍhoga-namanaruppanaṭṭho

2 B. vuccati

4 S. upaṭṭhāsi

6 P. B. & Si. aggo hoti, bahu-

8 B. drops pe.

adhipati-lokadvāra-khettavisayibhāvaṭṭho,¹ phassassa phusana-saṃgha-
tṭana-saṃgati-sannipātaṭṭho, vedanāya ārammaṇarasānubhavana-sukha-
dukkhamajjhatabhāva-nijjīvaavedayitaṭṭho, taṇhāya abhinandita-ajjho-
sāna-samosaritatā² taṇhānadi-taṇhāsamudda-duppūraṇaṭṭho, upādā-
nassa ādānaggahaṇābhinivesaparāmāsaduratikkammaṭṭho, bhavassa
āyūhanābhisamkharāṇa-yoni-gati-ṭhiti-nivāsesu khipanaṭṭho, jātiyā jāti-
saṃjāti-okkanti-nibbatti-pātubhāvaṭṭho, jarāmarañassa khaya-vaya-bhe-
da-vipariṇāmaṭṭho gambhīro; evaṃ yo⁴ avijjādinam sabhāvo yena
paṭivedhena avijjādayo dhammā⁵ sarasalakkaṇato paṭividdhā honti
so gambhīro ti ayam paṭivedhagambhīratā ti veditabbo.

So sabbo⁶ pi therassa uttānako viya uppaṭṭhāsī. Tena Bhagavā
āyasmantam Ānandaṃ ussādento⁷ 'mā h' evaṃ' ti ādim āha. Ayam
c' ettha adhippāyo, "Ānanda, tvam mahāpañño visadañño, tena te
gambhīro pi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, tasmā
mayham eva nu kho esa uttānako va hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesam
pi' ti 'mā evaṃ' avacā" ti. Yaṃ pana vuttaṃ apasādento ti tattha
ayam adhippāyo, "Ānanda, atha ca pana me uttānakuttānako viya khā-
yati ti 'mā hevaṃ' avaca, yadi hi te esa uttānakuttānako viya khāya-
ti kasmā tvam attano dhammatāya sotāpanno nāhosi mayā dinnanaye⁸
ṭhatvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhi.⁹ Ānanda, idaṃ nibbānam eva
gambhīraṃ paccayākāro pana tava uttānako jāto, atha kasmā oḷārikaṃ
kāmarāgasamyojanam paṭighasamyojanam oḷārikaṃ kāmarāgānu-
sayam paṭighānusayan ti ime cattāro kilese samugghātetvā¹⁰ sakadā-
gāmiphalaṃ na sacchikarosi, te yeva anusahagata cattāro kilese
samugghātetvā anāgāmiphalaṃ na sacchikarosi, rūparāgādini pañca
samyojanāni bhavarāgānusayam mānānusayam avijjānusayan ti ime
atṭha kilese samugghātetvā arahattaṃ na sacchikarosi, kasmā ca
satasahassakappādhikam ekam asaṃkheyyam pūritapāramino
Sāriputta-Moggallānā viya sāvaka-pāramiññaṃ na paṭivijjhasi,
satasahassakappādhikāni dve asaṃkheyyāni pūritapāramino pacceka-
buddhā viya ca paccekabodhiññaṃ na paṭivijjhasi, yadi hi vā te
sabbathā va¹¹ esa uttānako hutvā upaṭṭhāti atha kasmā satasahassa-
kappādhikāni cattāri atṭha soḷasa vā asaṃkheyyāni pūritapāramino sam-
māsambuddhā¹² viya sabbaññutaññaṃ na sacchikarosi, kim anattiko si

1 P. visayī 2 S. samosaritalatā

4 B. ādaya; P. & Si. yo yo

6 P. B. & Si. sabbā

8 P. B. & Si. dinne naye va

10 B. samugghātetvā throughout

12 S. buddhā

3 S. abhisamkhāra-

5 B. drops it.

7 B. ussārento

9 B. paṭivijjhasi

11 P. ca

etehi visesādhigamehi, passa yāvañ ca te aparaddhaṃ tvaṃ nāma sāvako padesaññe t̥hito atigambhīraṃ paccayākāraṃ uttānako me upaṭṭhātī ti vadasi,¹ tassa te idaṃ² vacanaṃ Buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ hoti, tādīsena nāma bhikkhunā Buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ kathetabban ti na³ yuttam etaṃ, na nu mayhaṃ Ānanda idaṃ⁴ paccayākāraṃ paṭivijjhitaṃ vāyamaṇass' eva sataṣaḥsakappādhikāni cattāri asaṃkheyyāni atikkantāni, paccayākāraṃ paṭivijjhanatthāya ca pana me adinnaṃ dānaṃ nāma n'atthi apūritapārami⁵ nāma n'atthi, ajja paccayākāraṃ paṭivijjhissāmī ti ca pana me nirussāsaṃ⁶ viya Mārabalaṃ vidhamantassa ayaṃ mahāpaṭhavī dvaṅgulamattam pi nākampi,⁷ tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ majjhimayāme dibbacakkhuṃ sampādentassa⁸ pacchimayāme pana me⁹ balavapaccu-sasamaye avijjāsaṃkhārānaṃ navahi ākārehi paccayo hoti ti diṭṭhamatte va dasaḥassilokadhātu ayadaṇḍena¹⁰ ākoṭṭita-kamsatālaṃ viya viravasahassaṃ¹¹ muñcamānā¹² vātāhatapaduminipaṇṇe udaka-bindu viya kampi, evaṃ gambhiro cāyaṃ Ānanda paṭiccasamuppādo gambhīravabhāso ca, etassa Ānanda dhammassa ananubodhā appaṭi-vedhā saṃkhāraṃ nātivattati" ti.

Etassa dhammassā ti etassa paccayadhammassa. *Ananubodhā* ti nātapariññāvasena ananubujjhanā. *Appaṭiveḍhā* ti tīraṇapahāṇa-pariññāvasena appaṭivijjhanā.

Tantūkulakajātā ti tantaṃ viya ākulajātā. Yathā nāma dunnik-khittaṃ musikacchinnam pesakārānaṃ tantaṃ tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti idaṃ aggaṃ idaṃ mūlan ti, aggena vā aggaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ hoti, evaṃ eva sattā imasmiṃ paccayākāre khalitā ākulabyākulā honti na sakkonti taṃ paccayākāraṃ ujum kātuṃ. Tattha tantaṃ paccattapurisakāre t̥hatvā sakkā pi bhavēyya ujum kātuṃ, t̥hapetvā pana dve Bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samatthā nāma n'atthi. Yathā pana ākulaṃ tantaṃ kañjiyaṃ datvā kocchena¹³ pahaṭaṃ tattha tattha gulakajātaṃ hoti gaṇṭhibaddhaṃ, evaṃ ime sattā paccayesu

1 P. & Si. vadesi

3 P. & Si. drop na.

5 P. pāramitā

7 P. & Si. kam̐pittha

9 P. B. & Si. drop it.

11 B. adds viravasataṃ ; P. virāvasataṃ virāvasahassaṃ

12 P. kurumāṇā

2 P. & Si. imaṃ

4 S. imaṃ

6 P. B. & Si. nirussāhaṃ

8 P. & Si. visodhentassa

10 B. -daṇḍakena

13 S. kicchena

pakkhalitvā paccaye ujum kātum asakkontā dvāsaṭṭhidiṭṭhigatavasena ākulakajātā¹ honti gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhiyo² nissitā sabbe paccayākāram ujum kātum asakkontā yeva.

³ *Guṇagaṇṭhikajātā* ti ³ guṇagaṇṭhikaṃ vuccati pesakārānaṃ⁴ kaṇṭhiyasuttaṃ. Guṇā⁵ nāma sakunikā tassā kulāvako ti pi eke. Yathā tad ubhayam pi ākulam aggena vā aggamaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetum dukkaran ti purīmanayen' eva yojetabbam.

Muṇḍjababbajabhūtā ti muṇḍjatiṇaṃ viya ⁶ babbajatiṇaṃ viya ca bhūtā tādisi jātā.⁶ Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajjum jīṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesam tiṇānaṃ idam aggamaṃ idam mūlaṃ ti aggena vā aggamaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetum dukkaran ti, tam pi paccattapurisakāre tthatvā sakkā bhaveyya ujum kātum. Thapetvā pana dve Bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāram ujum kātum samattā nāma n'atthi. Evam ayaṃ pajā paccayākāram⁷ ujum kātum asakkonti diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati.

Tattha *apāyo* ti nirayatiracchānayani-pettivisa- asurakāyā. Sabbe pi hi te ⁸ vuḍḍhisamkhātassa ayassa abhāvato apāyo ti vuccanti. Tathā dukkhassa gaṭibhāvato duggati. Sukhasamussayato vini-patitattā vinipāto. Itaro pana

khandhānaṃ ca paṭipāṭi dhātu āyatanāna ca

abbocchinnaṃ vattamānaṃ⁹ saṃsāro ti pavuccati ti

Taṃ sabbam pi nātivattati nātikkamati. Atha kho cutito paṭisaṇ- dhim paṭisaṇdhito cutin ti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisaṇdhiyo gaṇhantā tisu bhavesu catūsu yonisu pañcasu gatisu sattasu viññā- ṇaṭṭhitisu navasu sattāvāsesu mahāsa mudde vātakkhittā nāvā viya yante yuttagoṇo viya ca paribbhamati yeva. Iti sabbam etaṃ Bhagavā āyasmantaṃ Ānandaṃ apasādento āhā ti veditabbam.

Idāni yasmā idam suttaṃ gambhīro cāyaṃ Ānanda paṭiccasamup- pādo ti ca tāntākulakajātā ti ca dvīhi yeva padehi ābaddhaṃ tasmā gambhīro cāyaṃ Ānanda paṭiccasamuppādo ti iminā tāva anusandhinā paccayākārassa gambhīrabhāvadassanatthaṃ desanaṃ ārabhanto atthi idappaccayā jarāmaraṇaṃ ti ādim āha.

2. Tatrāyaṃ attho. Imassa jarāmaraṇassa paccayo idappaccayo,

1 P. & Si. gulakajātā

3 B. kūla-; P. & Si. gulā

5 B. & S. pabbaja; cf. Mvyut. 224.235

7 P. & Si. paccayākāre

9 Si. vattamāna

2 B. diṭṭhigata-nissita

4 B. & S. pesakārakaṇṭhiya

6 B. & S. drop tādisi jātā.

8 Si. vuḍḍhi-

tasmā idappaccayā atthi jarā-maraṇaṃ. Atthi nu kho so¹ jarāmarāṇassa paccayo yamhā paccayā jarāmarāṇaṃ bhaveyyā ti evaṃ puṭṭhena satā, Ānanda, paṇḍitena puggalena yathā taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ ti vutte ṭhapanīyattā pañhassa tuṇhī bhavitabbaṃ hoti, abyākatam etaṃ tathāgatenā ti vā vattabbaṃ hoti, evaṃ appaṭipajjitvā yathā cakkhu sassatam asassatan ti vutte asassatan ti ekaṃsen'² eva vattabbaṃ hoti, evaṃ ekaṃsen' eva atthi ti 'ssa vacanīyaṃ, puna kim paccayā jarāmarāṇaṃ ko nāma so paccayo yato jarāmarāṇaṃ hoti ti vutte jātipaccayā jarāmarāṇaṃ ti iccassa vacanīyaṃ evaṃ vattabbaṃ bhaveyyā ti attho. Esa nayo sabbapadesu.³

3. Nāmarūpapaccayā phasso ti idaṃ pana yasmiṃ saḷāyatana-paccayā ti vutte cakkhusamphassādīnaṃ channaṃ vipākasamphasānaṃ yeva gahaṇaṃ hoti idha ca saḷāyatanapaccayā ti iminā padena gahitaṃ pi aggahitaṃ pi paccayuppannavisesaṃ phassassa ca saḷāyatanato atirittam aññaṃ pi visesapaccayaṃ dassetukāmo, tasmā vuttan ti veditaṃ. Iminā pana vārena Bhagavatā kiṃ kathitaṃ ti. Paccayānaṃ nidānaṃ kathitaṃ. Idaṃ hi suttaṃ paccaye nippaccaye⁴ nijjaṭe niggumbe katvā kathitattā mahānidānaṃ ti vuccati. Idāni tesāṃ tesāṃ paccayānaṃ tatha-avitatha-anañña⁵ tatha-paccayabhāvaṃ dassetuṃ jātipaccayā jarāmarāṇaṃ ti, iti kho pan' etaṃ vuttan ti ādim āha.

4. Tattha *pariyāyēnā* ti kāraṇena. *Sabbena sabbāṃ sabbathā sabbā* ti nipātadvayaṃ etaṃ. Tass' attho sabbākārena sabbā sabbena sabbhāvena sabbā jāti nāma yadi na bhaveyyā ti. Bhavādīsu pi iminā va nayena attho veditaṃ.

Kassaci ti aniyamavacanam etaṃ. Devādīsu yassa kassaci. *Kimhi* ti idaṃ pi aniyamavacanam eva, Kāmabhavādīsu navasu bhavesu yattha katthaci. *Seyyathādan* ti ayam idha nikkhittassa⁶ atthavibhajanatthe nipāto. Tass' attho yaṃ vuttaṃ kassaci kimhi ti tassa⁷ atthaṃ vibhajissāmi ti. Atha naṃ vibhajanto devānaṃ vā devattāyā⁸ ti ādim āha.

Tattha *devūnaṃ vā devattāyā* ti yā⁹ ayam devānaṃ devabhāvāya khandhajāti yāya khandhajātiyā devā devā ti vuccanti. Sā ca¹⁰ hi jāti sabbena sabbāṃ nābhavissā ti iminā va nayena sabbapadesu attho veditaṃ.

1 B. & Si. drop it.

2 Si. ekantena

3 S. sabbattha padesu

4 P. drops it.

5 P. B. & Si. have -thaṃ for tha.

6 S. aniyamānīyamānikkhitta attha-; B. aniyamānīnikkhitta-

7 P. & Si. add te.

8 B. devattāyā

9 S. drops it.

10 S. sacc

Ettha ca *devā* ti upapattidevā. *Gandhabbū* ti mūlakhandhādīsu adhivatthadevatā. *Yakkhū* ti amanussā. *Bhūtū* ti ye keci nibbatta-sattā. *Pakkhino* ti ye keci aṭṭhipakkhā vā cammapakkhā vā lomapakkhā vā. *Sirīṃsapū* ti ye keci bhūmiyaṃ sarantā gacchanti. *Tesan tesan* ti tesam tesam devagandhabbādīnaṃ. *Tathattāyū*¹ ti devagandhabbādibhāvāya. *Jātinirodhū* ti jātivigamā jāti abhāvā ti attho.

Hetū ti ādīni sabbāni pi kāraṇavevacanāni eva. Kāraṇaṃ hi yasmā attano phalatthāya hīnoti pavattati tasmā hetū ti vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti idaṃ gaṇhatha nan ti appeti viya tasmā nidānaṃ. Yasmā phalaṃ tato samudeti uppajjati tañ ca paṭicca eti pavattati tasmā samudayo ti ca paccayo ti ca vuccati. Esa nayo sabbattha.

Api ca *yad idaṃ jātī* ti ettha yad idan ti nipāto. Tassa sabbapadesu līṅānurūpato attho veditabbo. Idha pana yā esā jāti ti ayam ettha² attho. Jarāmaṇassa hi jāti upanissayakoṭiyā paccayo hotī.

5. Bhavapade kimhici ti iminā okāsapariggaho kato. Tattha heṭṭhā Avicipariyantaṃ katvā upari Paranimmitavasavattideve anto karitvā Kāmabhavo ti veditabbo. Ayaṃ nayo upapattibhave, idha pana kammabhavē³ yujjati. So hi jātiyā upanissayakoṭiyā va paccayo hotī. Upādānapadādīsu pi kimhici ti iminā okāsapariggaho va kato ti veditabbo.

6. *Upādānapaccayā bhavo* ti ettha kāmupādānaṃ tiṇṇaṃ kammabhavānaṃ tiṇṇaṃ ca upapattibhavānaṃ paccayo tathā sesāni pi ti upādāna-paccayā catuvīsati bhavā veditabbā. Nippariyāyen' ettha dvādasa kammabhavā labbhanti. Tesam upādānānaṃ⁴ saha-jātakotiyaṃ pi upanissayakoṭiyā pi paccayo.

7. *Rūpatanḥā* ti rūpārammaṇe taṇhā. Esa nayo saddatanḥādīsu. Sā pan' esā taṇhā upādānassa saha-jātakotiyaṃ pi upanissayakoṭiyā pi paccayo hotī. Esa paccayo taṇhāya.⁵ *Yad idaṃ vedanā* ti ettha vipākavedanā taṇhāya upanissayakoṭiyā paccayo hoti aññā aññathā pi ti.

9. Ettāvataṃ pana Bhagavā vaṭṭamūlabhūtaṃ purimatanḥaṃ dassetvā idāni desanaṃ piṭṭhiyaṃ paharitvā kesesu vā gahetvā viravantaṃ⁶ maggato ok kāmento⁷ viya navahi padehi samudācāratanaṃ dassento 'iti kho pan' etam Ānanda vedanaṃ paṭicca taṇhā ti' ādim āha.

1 B. tadatthāyā

3 S. -bhavo

5 Si. esa nayo taṇhāya pi

6 P. & Si. repeat it.

2 S. yā esā ti ayam assa

4 S. upādānaṃ

7 P. & Si. okkāmaṇento

Tattha *taṇhā* ti dve taṇhā esanataṇhā ca esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṃkupaṭṭhādiṇi paṭipajjitvā bhoge esati gavesati ayam esanataṇhā nāma. Yā tesu pi esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā ayam esitataṇhā nāma. Tad ubhayam pi samudācārataṇhāya eva adhivacanam. Tasmā duvidhā cesā¹ vedanam paṭicca taṇhā nāma. *Pariyesanā* ti rūpādi-ārammaṇa-pariyesanā. Sā hi taṇhāya sati hoti. *Lābho* ti rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti.

Vinicchayo pana ñāṇataṇhādiṭṭhivittakavasena catubbidho. Tattha sukhavinicchayam jaṇṇā sukhavinicchayam ñatvā ajjhataṃ sukham anuyūṇjeyyā ti ayam ñāṇavinicchayo. Vinicchayo ti dve vinicchayā, taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā ti evam āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicaritāni² taṇhāvinicchayo. Dvāsattṭhidiṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. Chando kho devānam Inda vitakkanidāno ti imasmim pana sutte idha vinicchayo ti vutto vitakko yeva āgato. Lābham labhivā hi iṭṭhāniṭṭham sundarāsundaraṇ ca vitakken' eva vinicchinenti ettakam me rūpārammaṇatthāya bhavissati ettakam saddādi-ārammaṇatthāya ettakam mayham bhavissati ettakam³ parassa³ ettakam paribhuḍḍissāmi ettakam nidahissāmi ti. Tena vuttam lābham paṭicca vinicchayo ti.

Chandarāgo ti evam akusalavitakkena vitakkitavattusmim dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idam hi idha taṇhā.⁴ *Chando* ti dubbalarāgassādhivacanam. *Ajjhosānan* ti aham mām ti balava-sanniṭṭhānam. *Pariggaho* ti taṇhādiṭṭhivasena pariggahaṇakaraṇam. *Macchariyan* ti parehi sādharmaṇabhāvassa asahanatā. Ten' eva 'ssa porāṇā evam vacanattam vadanti 'idam acchariyam mayham eva hotu mā aññesam acchariyam hotū' ti pavattattā macchariyan ti vuccati ti.

10. *Ārakkho* ti dvārapidahanamañjusaḡopanaḡdivasena suṭṭhu rakkhanaṃ. *Adhikarotī* ti adhikaraṇam. Kāraṇass' etaṃ nāmaṃ. *Ārakkhādhikaraṇan* ti bhāva-napumsakam. Ārakkhahetū ti attho. Daṇḍānādisu paraṃ nisedhanattam daṇḍassa ādānam *daṇḍādānam*, ekato dhārādino satthassa ādānam *sattṭhādānam*. *Kalaho* ti kāyakalaho pi vācākalaho pi. Purimo purimo virodho viggaho, pacchimo pacchimo *vivādo*. *Tuvan tuvan* ti agāravavacanam tuvaṃ tuvaṃ.

18. Idāni paṭilomanayenā pi taṃ samudācārataṇham dassetuṃ puna ārakkhādhikaraṇan ti ārabhanto desanam nivatteti.⁵ Tattha *kāmatāṇhā* ti pañcakāmaguṇikarāgavasena uppannā rūpādi-taṇhā. *Bhavataṇhā* ti sassatadiṭṭhisahagato rāgo. *Vibhavataṇhā* ti uccheda-

1 P. B. & Si. pesā

3 B. drops it.

2 S. viparitāni

4 P. drops it.

5 S. nivattesi

diṭṭhisahagato rāgo. *Ime dve dhammā* ti vaṭṭamūlatanḥā ca samudācāraṇḥā cā ti ime dve dhammā. *Dvayenā* ti taṇhālakkhaṇena¹ ekabhāvaṃ gatā pi vaṭṭamūlasamudācāravasena dvīhi koṭṭhāsehi vedanāya ekasamosaraṇā bhavanti. Vedanāpaccayena ekapaccayā ti attho. Tividhaṃ hi samosaraṇaṃ, osaraṇa-samosaraṇaṃ sahaajāta-samosaraṇaṃ paccayasamosaraṇaṃ ca. Tattha atha kho sabbāni tāni² kāmasamosaraṇāni bhavanti ti idam osaraṇa-samosaraṇaṃ nāma. Chandamūlakā āvuso ete dhammā phassasamudayā vedanāsamosaraṇā ti idam sahaajātasamosaraṇaṃ nāma. Dvayena vedanāya ekasamosaraṇā ti idam pana paccayasamosaraṇaṃ ti veditabbaṃ.

19. *Cakkhusamphasso* ti ādayo sabbe vipākaphassā yeva. Te tḥa-petvā cattāro lokuttaravipākaphasse avasesā battiṃsa phassā honti. Yad idam phasso ti ettha pana phasso bahudhā vedanāya paccayo hoti.

20. *Yehi Ānanda ākārehi* ti ādisu ākāra vuccanti vedanādinam aññam aññam asadisa-sabhāvā. Te yeva sādhuḥkaṃ dassiyamānā taṃ taṃ līnam atthaṃ gamenti ti līngāni, tassa tassa sañjānanahetuto nimittāni tathā tathā uddisittabbato uddesā, tasmā ayam ettha attho. Ānanda yehi ākārehi...pe...yehi uddesehi nāmakāyassa nāmasamūhassa paññatti hoti yā³ esā ca vedanāya vedayitākāre vedayitaliṅge vedayitānimitte vedanā ti uddese sati, saññāya sañjānanākāre sañjānanaliṅge sañjānananimitte saññā ti uddese sati, saṃkhārānaṃ cetanākāre cetanāliṅge cetanānimitte cetanā ti uddese sati, viññāṇassa vijānanākāre vijānanaliṅge vijānananimitte viññāṇaṃ ti uddese sati, ayam nāmakāyo ti nāmakāyassa paññatti hoti, tesu nāmakāyapaññattihetūsu vedanādisu⁴ ākāradisu asati, api nu kho rūpakāye adhivacanasamphasso paññāyetha yvāyaṃ cattāro khandhe vatthum katvā manodvāre adhivacanasamphassavevacano manosamphasso uppajjati, api nu kho so rūpakāye paññāyetha pañca pasāde vatthum katvā uppajjeyyā ti. Atha āyasmā Ānando ambarukkhe asati, jambūrukkhato ambapakkassa uppattim viya, rūpakāyato tassa uppattim asampaṭicchanto 'no hetam bhante' ti ādim āha.

Dutiyapañhe ruppanakāra-ruppanaliṅga-ruppananimitta-vasena rūpan ti uddesavasena ca ākāradinam attho veditabbo. *Paṭighasamphasso* ti sappatigharūpakkhandaṃ vatthum katvā uppajjanakasamphasso. Idhā pi thero jambūrukkhe asati ambarukkhatō jambupakkassa uppattim viya nāmakāyato tassa uppattim asampaṭicchanto 'no hetam bhante' ti ādim āha.

1 B. -lakṣhaṇavasena

3 P. sā

2 P. & Si. drop kāma ; S. gāma

4 P. & Si. veditādi-ākāradisu.

Tatiyapañho ubhayavasen' eva vutto. Tatra thero ākāse ambajambu-pakkānam uppattim viya nāmarūpābhāve dvinnam pi phassānam uppattim asampaṭicchanto 'no h'etaṃ bhante' ti āha. Evaṃ dvinnam phassānaṃ viṣuṃ viṣuṃ paccayaṃ dassetvā idāni dvinnam pi tesam avisesato nāmarūpapaccayaṃ dassetuṃ 'yehi Ānanda ākārehi' ti catutthapañham ārabhi.

Yad idaṃ nāmarūpan ti yam idaṃ nāmarūpaṃ, yam idaṃ¹ chasu pi dvāresu nāmarūpaṃ 'es' eva hetu 'es' eva paccayo' ti attho. Cakkhuvārādīsu hi cakkhuvādīni c'eva rūpārammaṇādīni ca rūpaṃ, sampayutta-khandhā² nāmaṃ ti, evaṃ pañcavidho pi so phasso³ nāmarūpapaccayā va phasso. Manodvāre pi hadaya-vatthuṃ c'eva yaṃ ca rūpaṃ ārammaṇaṃ hoti idaṃ rūpaṃ, sampayuttadhammā c'eva yaṃ ca arūpaṃ ārammaṇaṃ hoti idaṃ nāmaṃ⁴ ti, evaṃ manosamphasso pi nāmarūpapaccayā va⁵ phasso ti veditabbo. Nāmarūpaṃ pan' assa bahudhā paccayo hoti.

21. *Na okkamissathā* ti pavisitvā vattamānaṃ viya paṭisandhivasena na vattissatha.⁶ *Samucchissathā*⁷ ti paṭisandhivīññaṇe asati api nu kho⁸ avasesaṃ nāmarūpaṃ antomātukucchismiṃ kalalādibhāvena samucchitaṃ missakabhūtaṃ hutvā vattissatha.⁶ *Okkamitvā vokkamissathā* ti paṭisandhivasena⁹ okkamitvā cutivasena vokkamissatha nirujjhiṣṣathā ti attho. So pan' assa nirodho,¹⁰ na tass' eva cittassa nirodhena hoti¹¹ tato dutiyatatiyānaṃ nirodhena na hoti.

Paṭisandhicittena hi saddhiṃ samuṭṭhitāni samatimsakammajārūpāni nibbattanti. Tesu pana ṭhitesu yeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmim antare gahitapaṭisandhikassa dāra-kassa vā mātuyā vā pan' assa antarāyo n'atthi. Ayaṃ hi anokāso nāma. Sace pana paṭisandhicittena saddhiṃ samuṭṭhitarūpāni sattarasam a-sa bhavaṅgassa paccayaṃ dātuṃ sakkonti pavatti pavattati paveni ghaṭṭiyati. Sace pana na sakkonti pavatti nappavattati paveni na ghaṭṭiyati vokkamaṇaṃ¹² nāma hoti. Taṃ sandhāya 'okkamitvā vokkamissathā' ti vuttam.

1 S. etaṃ

2 S. sampayuttakā

3 P. & Si. drop it.

4 P. idaṃ arūpaṃ ti ; S. adds arūpaṃ.

5 P. & Si. drop it.

6 P. & Si. pavatta- form throughout.

7 P. sammuccissathā

8 P. & B. add suddham.

9 P. & Si. -vasena vuttam, okkantaṃ cutivasena vokkami-

10 P. nirodhena tassa

11 B. & Si. drop it.

12 B. vokkamati

Itthattāyā ti itthabhāvāyā. Evaṃ paripuṇṇapaṇicakkhandhabhāvāyā ti attho.

Daharass'eva sato ti mandassa bālass'¹ eva santassa. *Vocchijjissathā* ti upacchijjissatha. *Vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullā* ti viññāṇe upacchinne suddham nāmarūpam eva uttṛḥhitvā paṭhamavayavasena vuddhiṃ majjhimavayavasena viruḷhiṃ pacchimavayavasena vepullā. *Api nu kho...āpajjissathā* ti dasavassa-vīsativassa-satavassa-sahassavassa-sampāpanena² vā 'api nu kho vuddhiṃ viruḷhiṃ vepullā āpajjissathā' ti attho.

Tasmā' tih' Ānandā ti yasmā mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇe pi kucchivāse pi kucchito nikkhamāṇe pi pavattiyaṃ dasavassādikāle pi viññāṇam ev' assa paccayo, tasmā 'es' eva hetu esa paccayo nāmarūpassa yad idaṃ viññāṇaṃ'. Yathā hi rājā attano parisāṃ³ niggaṇhanto evaṃ vadeyya, tvam uparājā tvam senāpatī ti, kena kato, nanu mayā kato, sace hi mayi akaronte tvam attano dhammatāya uparājā vā⁴ senāpati vā bhaveyyāsi jāneyyāma te⁵ balan ti, evam eva viññāṇaṃ nāmarūpassa paccayo hoti⁶ atthato evaṃ nāmarūpaṃ vadati viya, tvam nāmaṃ nāma⁷ tvam rūpaṃ nāma⁷ tvam nāmarūpaṃ nāmā ti, kena kataṃ, nanu mayā kataṃ, sace hi mayi purecārike hutvā mātukucchimhi paṭisandhim aggaṇhante tvam nāmaṃ vā rūpaṃ vā nāmarūpaṃ vā bhaveyyāsi jāneyyāma te⁸ balan ti. Tam pan' etaṃ viññāṇaṃ nāmarūpassa bahudhā paccayo hoti.

22. *Dukkhasamudayasambhavo* ti dukkharāsisambhavo. *Yad idaṃ nāmarūpan* ti yam idaṃ nāmarūpam es' eva hetu esa paccayo. Yathā hi rājapurisā⁹ rājanaṃ niggaṇhantā⁹ evaṃ vadeyyuṃ, tvam rājā ti, kena kato, nanu amhehi¹⁰ kato, sace hi mayi uparājātṭhāne, mayi senāpatitṭhāne atitṭhante tvam ekako va rājā bhaveyyāsi passeyyāma te rājabhāvan ti, evam eva nāmarūpam pi atthato evaṃ viññāṇam pi vadati viya, tvam paṭisandhiviññāṇan ti, kena kataṃ, nanu amhehi kataṃ, sace hi tvam tayo khandhe hadayavatthuṃ ca anissāya paṭisandhiviññāṇaṃ nāma bhaveyyāsi passeyyāma te paṭisandhiviññāṇabhāvan ti. Tañ ca pan' etaṃ nāmarūpaṃ viññāṇassa bahudhā paccayo hoti. *Ettāvātā kho* ti viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte dvīsu aññamaññapaccayavasena

1 S. & Si. drop it.

2 P. sampādanena

3 B. parisāṃ

4 P. adds tvam.

5 P. B. & Si. vo

6 P. & Si. omit nāmarūpassa paccayo hoti.

7 P. B. & Si. drop it.

8 P. & Si. rājapurisā

9 S. niggaṇhantaṃ

10 P. B. & Si. mayā

pavattesu ettakena *jāyetha vā...pe¹...uppajjetha* vā jāti ādayo vā² paññāyeyyum aparāparam vā cutipaṭṭisandhiyo ti.

Adhivacanapatho ti sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhako ti ādikassa attham adisvā³ vacanamattam eva adhikicca pavattassa vohārassa patho.

Niruttipatho ti saratī ti sato, sampajānāti ti sampajāno ti ādikassa kāraṇāpadesavasena pavattassa vohārassa patho. *Paññattipatho* ti paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo kataparappavādo ti ādikassa nānappakārato viññāpanavasena pavattassa vohārassa patho. Iti tīhi padehi⁴ adhivacanādinaṃ vatthubhūtā khandhā va⁵ kathitā. *Paññāvaccaran* ti paññāya avacaritabbam jānitabbam. *Vattham vatthā* ti saṃsāravattham vaṭṭati. *Itthattan* ti itthabbhāvo.

Khandhapañcakass' etaṃ nāmaṃ. *Paññāpanāyā* ti nāmapaññattatthāya. Vedanā saññā ti ādinā nāmapaññattatthāya khandhapañcakam pi ettāvata⁶ paññāyati ti attho. *Yad idaṃ nāmarūpaṃ saha viññāṇena* ti yam idaṃ nāmarūpaṃ saha viññāṇena aññamañña-paccayatāya pavattati. *Ettāvata* ti vuttam hoti. Idaṃ h' ettha⁶ niyyātavacanam.⁷

Iti Bhagavā 'gambhīro cāyam Ānanda paṭiccasamuppādo gambhīrāvabhāso cā' ti padassa anusandhiṃ dassetvā idāni 'tantākulakajātā' ti padassa anusandhiṃ dassento *kittāvata cā* ti ādikaṃ desanam ārabhi.

23. Tattha rūpiṃ vā hi Ānanda parittam attūnan ti ādisu yo avaḍḍhitam kasiṇanimittam attā ti gaṇhāti, so rūpiṃ parittam paññāpeti. Yo pana nānākasiṇalābhī hoti so tam kadāci nīlo kadāci pītako ti paññāpeti. Yo vaḍḍhitam kasiṇanimittam attā ti gaṇhāti so rūpiṃ⁸ anantam paññāpeti. Yo vā pana avaḍḍhitam kasiṇanimittam ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṃ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññānamattam eva vā attā ti gaṇhāti so arūpiṃ parittam paññāpeti. Yo vaḍḍhitam⁹ kasiṇanimittam ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṃ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññānamattam eva vā attā ti gaṇhāti, so arūpiṃ anantam¹⁰ paññāpeti.

1 Si. drops it.

3 S. adds nāma.

5 P. S. & Si. pi

7 P. & Si. niyyātana-; B. niyyātita

9 P. drops kasiṇa.

2 S. drops it.

4 Si. Iti tīhi pi imehi

6 B. c'ettha? S. heṭṭha

8 S. rūpīnam

10 P. anattam

24. *Tatr'Ānandā* ti ettha 'tatrā' ti tesu catūsu diṭṭhigatikesu. *Etarahi vā* ti idān' eva na ito param. Ucchedavasen' etaṃ vuttaṃ. *Tattha*¹ *bhāviṃ vā* ti tattha vā paraloke bhāviṃ.² Sassatavasen' etaṃ vuttaṃ.

Atathaṃ vā pana santan ti atathasabhāvaṃ samānaṃ.³ *Tathattāyā* ti tathabhāvāya. *Upakappessūmi* ti sampādessāmi. Iminā pi vivādaṃ⁴ dasseti. Ucchedavādī⁵ sassatavādinō attānaṃ atatham anuccheda-sabhāvaṃ pi samānaṃ tathattāya ucchedabhāvāya⁶ upakappessāmi sassatavādaṃ ca jānāpetvā ucchedavādaṃ eva naṃ gāhessāmi ti cintesi. Sassatavādī pi ucchedavādinō attānaṃ atatham asassata-sabhāvaṃ pi samānaṃ tathattāya sassatabhāvāya upakappessāmi ucchedavādaṃ ca jānāpetvā sassatavādaṃ eva naṃ gāhessāmi ti cintesi. *Evam santaṃ kho* ti evaṃ samānaṃ rūpiṃ parittam attānaṃ paññāpenti⁷ ti attho. *Rūpin* ti rūpa-kasiṇalābhīṃ. *Paritt' attānudiṭṭhi anuseṭi* ti paritto attā ti ayaṃ diṭṭhi anuseti. Sā pana na valli⁸ viya ca latā viya ca anuseti, appahīṇaṭṭhena⁹ anuseti ti veditabbā.¹⁰

Iccālaṃ vacanāyā ti taṃ puggalam evarūpā diṭṭhi anuseti ti vattum yuttaṃ, esa nayo sabbattha. *Arūpin* ti ettha pana arūpakasiṇalābhīṃ. Arūpakkhandhagocaraṃ vā ti evam attho daṭṭhabbo.

25. *Ēttāvatā* lābhino cattāro, tesam antevāsikā cattāro, takkikā cattāro, tesam antevāsikā cattāro ti, atthato soḷasadiṭṭhigatikā dassitā honti. Evaṃ ye attānaṃ paññāpenti te dassetvā idāni ye na paññāpenti te dassetuṃ 'kittāvatā ca Ānandā' ti ādim āha. Ke pana na paññāpenti. Sabbe tāva ariyapuggalā na paññāpenti, ye ca bahussutā tipiṭakadharā dvipiṭakadharā ekapiṭakadharā antamaso ekanikāyam pi sādhukaṃ vinicchinitvā uggahitadhammakathiko pi āradhavi-passako pi puggalo te¹¹ na paññāpenti yeva. Etesaṃ hi paṭibhāga-kasiṇe paṭibhāgakasiṇaṃ icc' eva saññā¹² hoti. Arūpakkhandesu ca arūpakkhandhā icc' eva, evaṃ ye na paññāpenti te dassetvā idāni ye te paññāpenti te yasmā diṭṭhivasena samanupassitvā paññāpenti sā pan'esā¹³ samanupassanā vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā appahī-

1 S. & B. tathā

3 S. vā

5 B. & Si. -vādihi; P. adopts the reading of Si. but punctuates in a peculiar way.

6 S. ucchedasabhāvāya

7 B. paññāpassanti ti; S. paññāpayanti ti

9 B. & Si. appahīṇaṭṭhe

11 P. drops it.

13 P. B. & Si. sā hi ca nesam

2 S. tathāvāse loke bhāviṃ

4 B. Iminā vidhānaṃ

8 S. vali

10 B. veditabbo P. Si. veditabbam

12 P. B. & Si. saññam

nattā hoti, tasmā taṃ vīsativatthukaṃ sakkāyadit̐hiṃ dassetum puna 'kittāvata ca Ānanda' ti ādim āha.

27. Tattha *vedanaṃ vā hī* ti iminā vedanākkhandhavatthukā sak-kāyadit̐hi kathitā.¹ *Appaṭisaṃvedano*² *me attā* ti iminā rūpakkhanda-vatthukā *attā me vediyati* vedanādhhammo hi me attā ti iminā saññāsamkhāraviññāpakkhanda-vatthukā. Idaṃ hi khandhattayaṃ vedanā sampayuttatā vediyati. Etassa ca vedanādhhammo avippa-yuttasabhāvo. Idāni tattha dosaṃ dassento 'tatr' Ānandā ti' ādim āha.

Tattha *tatrā* ti tesu tīsu dit̐higatikesu. *Yasmin Ānanda samaye* ti ādi yo yo yaṃ yaṃ vedanam attā ti samanupassati tassa tassa attano kadāci bhāvaṃ kadāci abhāvan ti evam ādi dosadassanattam vuttam.

29. Aniccādīsu hutvā abhāvato *aniccā*, tehi tehi kāraṇehi saṅgama samāgama katā ti *saṅkhatā*, taṃ taṃ paccayaṃ paṭiccasammā-kāraṇen' eva uppannā ti *paṭiccasamuppannā*. *Khayo* ti ādi sabbaṃ bhaṅgassa³ vevacanam. Yaṃ hi bhijjati taṃ khīyati pi vayati pi virajjati pi nirujjhati pi tasmā khayadhammā ti ādi vuttam. *Byaggā*⁴ *me* ti vi agā byagā vigato niruddho me attā ti attho. Kim pana ekass' eva tīsu pi kālesu eso me attā ti hoti ti. Kim na bhavissati dit̐higatikassa hi thūsarāsīmhi 'nikkhittakhāṇukass' eva niccalatā nāma n'atthi vanamakkato viya aññaṃ gaṇhāti aññaṃ muṇcatī. *Aniccam sukham dukkham vokiṇṇam* ti visesena taṃ taṃ vedanam attā ti samanupassanto aniccaṃ c'eva sukhaṃ ca dukkhaṃ ca attānaṃ samanupassati avisesen' eva vedanam attā ti samanupassanto vokiṇṇam uppādavayadhammam attānaṃ samanupassati. Vedanā hi tividhā c'eva uppādavayadhammā ca, tañ c'esa attā ti samanupassati. Icc'assa anicco c'eva attā āpajjati ekakkhaṇe ca bahunnaṃ vedanānam uppādo. Na⁵ kho pan' esa aniccam attānam anujānāti na ekakkhaṇe bahunnaṃ vedanānam uppatti atthi, imam attham sandhāya 'tasmāti' Ānanda etena p'etaṃ nakkhamati, vedanā me attā ti samanupassitun ti vuttam.

30. *Yattha paṇāvuso* ti yattha suddharūpakkhandahe sabbaso vedayītaṃ n'atthi. *Api nu kho tatthā* ti api nu kho tasmim vedanā virāhite tālavaṇṇe⁷ vātapāne vā, *Asmī* ti evam ahaṅkāro uppajjeyyā ti

1 P. & Si. vuttā

3 P. bhavaṅgassa

5 B. beyaggā; Si. vyaggā

7 S. vatte

2 P. & Si. appaṭisaṃvedino ti

4 P. nikhāta-

6 S. taṃ

attho. *Tasmāti*¹ *Ānandā* ti yasmā suddharūpakkhando uṭṭhāya¹ 'asmī ti' na vadati tasmā etena p' etaṃ nakkhamatī ti attho.

Api nu kho tattha ayam aham asmī ti siyā ti api nu kho tesu vedanā-dhammesu tīsu khandhesu ekakkhandho² pi 'ayam nāma aham asmī' ti evaṃ vattabbo siyā. Athavā vedanānirodhā sah'eva vedanāya niruddhesu tesu tīsu khandhesu api nu kho 'ayam aham asmī' ti vā 'aham asmī' ti vā uppajjeyyā ti attho. Ath' āyasmā Ānando sasavi-sāṇassa tikhiṇabhāvaṃ viya tam asampaṭicchanto 'no h' etaṃ bhan-te' ti āha.

Ettāvatā kiṃ kathitaṃ hoti. Vaṭṭakathā kathitā hoti. Bhagavā hi vaṭṭakathaṃ kathento katthaci avijjāsīsenā katheti, katthaci taṇhā-sīsenā,³ katthaci diṭṭhisīsenā.³ Tattha purimā bhikkhave koṭi na paññāyati avijjāya, ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā sambhavī ti evañ c'idaṃ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā avijjā ti evaṃ avijjāsīsenā kathitā. Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavataṇhāya, ito pubbe bhavataṇhā nāhosi, atha pacchā sambhavī ti evañ c' idaṃ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavataṇhā ti evaṃ taṇhāsīsenā kathitā. Purimā bhikkhave koṭi na paññāyati bhavadiṭṭhiyā, ito pubbe bhavadiṭṭhi nāhosi, atha pacchā sambhavī ti evañ c'idaṃ bhikkhave vuccati, atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavadiṭṭhi ti evaṃ diṭṭhisīsenā kathitā. Idhā pi diṭṭhisīsen' eva kathitā. Diṭṭhigatiko hi sukhādivedanam attā ti gahetvā ahañ-kāramamañkāraparāmāsavasena sabbabhavayonigativinñāṇaṭṭhiti-sattāvāsesu tato tato cavitvā tattha tattha uppajjanto mahāsamudde vātukkhattanāvā viya satataṃ samitaṃ paribbhamati vaṭṭato sīsam ukkhipitum yeva na sakkoti.

32. Iti Bhagavā paccayākāramulhassa diṭṭhigatikassa ettakena kathāmaggena vaṭṭaṃ kathetvā idāni vivaṭṭaṃ kathento 'yato kho⁴ Ānanda bhikkhū' ti ādim āha. Tañ ca pana vivaṭṭakathaṃ Bhagavā desanāsu kusalatāya⁵ viṣaṭṭhakammaṭṭhānaṃ navakammādi-vasena vikkhittapuggalam anāmasitvā kārakassa satipaṭṭhānavihārino puggalassa vasena ārabhanto 'n'eva vedanam attānaṃ samanupassati' ti ādim āha.

Evarūpo hi bhikkhu yaṃ kiñci rūpam atitānāgatapaccuppannam ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumaṃ vā hīnaṃ vā paṇṭaṃ vā yaṃ dūre vā santike vā sabbaṃ rūpam aniccato vavattha-

1 P. & B. add aham.

2 P. B. & Si. ekadhammo

3 P. & Si. add katheti.

4 B. adds pana.

5 P. & B. kusalatā

peti, ekaṃ sammasanaṃ dukkhato vavatthapeti, ekaṃ¹ sammasanaṃ anattato vavatthapeti, ekaṃ sammasanaṃ ti ādinā nayena vuttassa sammasanañāṇassa vasena sabbadhammesu pavattattā *n'eva vedanam*² *attānaṃ samanupassati* na aññe dhamme.

So evaṃ asamanupassanto na kiñci loke upādiyati ti khandha-lokādhede loke rūpādīsu dhammesu kiñci ekaṃ dhammam pi attā ti vā attaniyan ti vā na upādiyati. *Anupādiyañ ca na paritassati* ti anupādiyanto tanhādīṭṭhīmānaparitassanāya pi na paritassati. *Aparitassan* ti aparitassamāno. *Paccataññeva parinibbāyati* ti³ attanā va kilesaparinibbānena parinibbāyati. Evaṃ parinibbutassa pan' assa paccavekkhaṇapavatti dassanattham *khīṇā jātī* ti ādi vuttam.

Iti sā diṭṭhī ti yā tathā vimuttassa arahato diṭṭhī sā evaṃ diṭṭhī. Iti'ssa diṭṭhī ti pi pāṭho. So⁴ tathā vimutto arahā evaṃ assa diṭṭhī ti attho. *Tad akallan* ti taṃ na yuttam. Kasmā? Evaṃ hi sati 'arahā na kiñci jānāti' ti vuttam bhavēyyam. Evaṃ ñatvā vimuttañ ca arahantaṃ 'na kiñci jānāti' ti vuttam na yuttam. Ten' eva catunnam pi nayānam avasāne 'taṃ kissa hetū' ti ādim āha.

Tattha *yāvat' Ānanda adhivacanan* ti yattako adhivacanasamkhāto vohāro atthi. *Yāvatā adhivacanapatho* ti yattako adhivacanassa patho, khandhā āyatanāni dhātuyo vā atthi. Esa nayo sabbattha. *Paññāvacaran* ti paññāya avacaritabbaṃ khandhapañcakam. Tad abhiññā ti tam abhijānitvā. Ettakena Bhagavatā kiṃ dassitam, tantākulakapadass' eva anusandhi dassito.⁵

33. Idāni yo so⁶ na paññāpeti ti vutto so yasmā gacchanto gacchanto ubhatobhāgavimutto nāma hoti, yo ca na samanupassati ti vutto so yasmā gacchanto gacchanto paññāvimutto nāma hoti tasmā tesam heṭṭhā vuttānaṃ⁷ bhikkhūnaṃ nigamanañ⁸ ca nāmañ ca dassetum 'satta kho imā Ānanda viññāṇaṭṭhitiyo' ti ādim āha.

Tattha *sattā* ti paṭisandhivasena vuttā. Ārammaṇavasena Saṅgītisutte vuttā⁹ catasso āgamissanti. Viññāṇam tiṭṭhati etthā ti *viññāṇaṭṭhiti*. Viññāṇapaṭiṭṭhānass' etam adhivacanaṃ.

Dve āyatanāni ti dve nivāsanaṭṭhānāni. Nivāsanañ ca¹⁰ idhāyatanan ti adhippetam. Ten' eva vakkhati¹¹ asaṅghisattāyatanam neva-

1 S. here repeats ekaṃ.

3 B. parinibbāyissati ti

5 S. dassitā

6 B. drops it.

8 Si. niggamanañ

10 P. & Si. nivāsanaṭṭhānam hi

2 B. attā ti

4 P. yo

7 P. B. & Si. add dīnam.

9 P. & Si. drop it.

11 P. & B. & Si. asaṅgha-

saññānāsaññāyatanam eva dutiyan' ti. Kasmā pan' etaṃ sabbam gahitan ti. Vaṭṭapariyādānattham. Vaṭṭam hi na suddhaviññā-
ṇaṭṭhitivasena vā suddhāyatanavasena vā pariyādānaṃ gacchati,
bhavayonigatisattāvāsavasena pana gacchati, tasmā sabbam etaṃ
gahitaṃ. Idāni anukkamena taṃ atthaṃ vibhajanto 'katamā¹ sattā' ti
ādim āha.

Tattha *seyyathā pī* ti nidassanatthe nipāto. Yathā manussā ti
attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ
vaṇṇasaṅghānādi vasena dve p' ekasadisā n'atthi. Ye pi hi katthaci
yamakabhātaro vaṇṇena vā saṅghānena vā ekasadisā honti tesam
pi ālokitavilokitakathitahasita-gamanaṭṭhānādihi viseso hoti yeva
tasmā *nānattakāyā* ti vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukā
pi dvihetukā pi ahetukā pi honti tasmā *nānattasaññāno* ti
vuttā.

Ekacce ca devā ti cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo
nīlo hoti kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ dvihetukā pi
honti ahetukā n'atthi.

Ekacce ca vinipātikū ti catu apāyavinimuttakā² Uttaramātā
yakkhiṇī Piyaṅkaramātā³ Pussamittā Dhammaguttā ti evam ādikā⁴
vemānikapetā. Etesaṃ hi pīta-odātakālamaṅguracchavi sāmavaṇṇādi
vasena c'eva kīṣathūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti manus-
sānaṃ viya, dvihetukatihetukāhetukavasena saññā pi. Te pana
devā viya na mahesakkhā kapaṇamanussā viya appesakkhā
dullabhaghāsacchādānā dukkhapīlītā viharanti. Ekacce kālapakkhe
dukkhitā juṇhapakkhe sukhītā honti. Tasmā sukhasamussayato
vinipatitattā *vinipātā* ti vuttā. Ye pan' ettha tihetukā tesam dha-
mmābhisamayo pi hoti. Piyaṅkaramātā hi yakkhiṇī paccūsasamaye
Anuruddhattherassa dhammaṃ sajjhāyato sutvā

Mā saddam akari Piyaṅkara bhikkhu dhammapadāni bhāsati,
api ca dhammapadaṃ vijāniya paṭipajjema hitāya no siyā,
pāṇesu ca saṃyamāmasa sampajānamusā na bhaṇāmasa,
sikkhema susīlyam attano api muccema pisācayoniya ti.

Evam puttakaṃ saññāpetvā taṃ divasaṃ sotāpattiphalam pattā.
Uttaramātā pana Bhagavato dhammaṃ sutvā va sotāpannā jātā.

Brahmakāyikā ti Brahmapārisajjā Brahmapurohitā Mahābrah-
māno. *Paṭhamābhiniṇibbattā* ti te sabbe pi paṭhamena jhānena abhi-
niṇibbattā. Tesu Brahmapārisajjā pana parittena abhinibbattā, tesam

1 S. kasmā

3 P. Punabbasu

2 P. yinimuttā

4 P. & B. add aññe.

kappassa tatiyo bhāgo āyupparamāṇaṃ. Brahmāpurohitā majjhimena, tesam upaḍḍhakappo āyupparamāṇaṃ, kāyo ca tesam vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇṭitena, tesam kappo āyupparamāṇaṃ, kāyo pana tesam ativipphārikataro¹ va hoti. Iti te kāyassa nānattā paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā *nānattakāyā ekattasaññīno* ti veditabbā.

Yathā ca te evaṃ catūsu apāyesu sattā, nirayesu hi kesañci gāvutaṃ kesañci aḍḍhayojanikaṃ² kesañci yojanam attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesu pi keci khuddakā keci mahantā. Pettivisayesu keci saṭṭhihatthā honti keci sattatihathā keci asītiathathā, keci suvaṇṇā keci dubbaṇṇā. Tathā Kālakaṇṭhikā³ asurā. Api c' ettha Dīghapitṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikā pi honti, saññā pana sabbesam pi akusalavipākahetukā va hoti. Iti āpāyikā pi nānattakāyā ekattasaññīno tveva saṃkhaṃ gacchanti.

Ābhassarā ti danḍa-ukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patanti viya saratī⁴ ti Ābhassarā. Tesu catukkapañca-kanayesu⁵ dutiyatatiyajjhānadvayaṃ parittaṃ bhāvetvā uppannā Parittābhā nāma honti, tesam dve kappā āyupparamāṇaṃ. Majjhimaṃ bhāvetvā uppannā Appamāṇābhā nāma honti. Tesam cattāro Appamāṇābhā nāma honti, tesam cattāro kappā āyupparamāṇaṃ. Pañtitaṃ va bhāvetvā uppannā Ābhassarā nāma honti, tesam aṭṭha kappā āyupparamāṇaṃ. Idha pana ukkaṭṭhaparicchavedasena sabbe pi te gahitā. Sabbesam pi tesam kāyo ekavipphāro va hoti, saññā pana avitakkavicāramattā vā avitakkāvicārā vā ti nānā.

Subhakiṇṇā ti subhena okiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanā ti attho. Etesaṃ hi Ābhassarānaṃ viya na chijjivā chijjivā pabhā gacchati, pañcakanaye pana parittamajjhima-paṇṭitassa catutthajjhānassa vasena soḷasadvattipsacatusaṭṭhikappāyukā Parittasubhā Appamāṇasubhā Subhakiṇṇā nāma hutvā nibbatanti. Iti sabbe pi te ekattakāyā c'eva catutthajjhānasaññāya ekattasaññīno cā ti veditabbā. Vehapphalā pi ca catutthaviññāṇaṭṭhitim eva bhajanti. Asaññisattā⁶ viññāṇabhāvā ettha saṅghaṃ na gacchanti sattāvāsesu gacchanti. Suddhāvāsā pi vivaṭṭapakkhe ṭhitā na sabbakālikā kappasatasahassam pi asaṃkheyyam pi Buddhasuññe loke na uppajjanti, soḷasakappasatasahassabhantare Buddhesu uppajjantesu yeva uppajjanti, Dhammacakkappavattassa Bhagavato khandhāvārattāṇasadisā honti, tasmā n'eva viññāṇaṭṭhitim na sattā-

1 P. B. & Si. omit -taro.

3 P. & Si. Kālakaṇṭhā

5 B. & Si. Tesu pañcakanayena

2 P. & B. -yojanam

4 P. add. visaratī.

6 P. & B. asañña-

vāsaṃ bhajanti. Mahāsivatthero pana 'ṇa kho pana so Sāriputta sattāvāso sulabharūpo yo mayā anāvutṭhapubbo iminā dīghena adhunā aññatara Suddhāvāsehi devehi' ti iminā suttena Suddhāvāsā pi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsaṃ yeva bhajanti ti vadati. Tam appaṭivāhiyattā suttassa anuññātaṃ.

Sabbaso rūpasaññāṇaṃ ti ādinam attho Visuddhimagge vutto. *Nevasaññānūsāññāyatanam* pana yath' eva saññāya evaṃ viññāṇassa pi sukhumattā n'eva viññāṇaṃ nāviññāṇaṃ, tasmā viññāṇaṭṭhitisu avatvā āyatanesu vuttaṃ.

34. *Tatrā* ti tāsu viññāṇaṭṭhitisu. *Taṇ ca pajānāti* ti taṇ ca viññāṇaṭṭhitim pajānāti. *Tassā ca samudayan* ti avijjāsamudayā rūpasamudayo ti ādinā nayena tassā samudayaṇ ca pajānāti. *Tassā ca atthagamaṇi*¹ *cā* ti avijjānirodhā rūpanirodho ti ādinā nayena tassā atthagamaṇi ca pajānāti. *Assādan* ti yaṃ rūpaṃ paṭicca pe...yaṃ viññāṇaṃ paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ viññāṇassa assādo ti evaṃ tassā assādaṇ ca pajānāti. *Ādinavan* ti yaṃ rūpaṃ...pe...yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammam ayaṃ viññāṇassa ādinavo ti evaṃ tassā ādinavaṇ ca pajānāti. *Nissaraṇaṃ* ti yo rūpasmiṃ...pe...yo viññāṇe chandarāgavinayo chandarāgappahānam idaṃ viññāṇassa² nissaraṇaṃ ti evaṃ tassā nissaraṇaṇ ca pajānāti. *Kallaṃ nu tenā* ti yuttaṃ nu tena bhikkhuna taṃ viññāṇaṭṭhitim taṃhāmānadiṭṭhiṇaṃ vasena, ahan ti vā maman ti vā abhinanditun ti, 'eten' upāyena sabbattha attho veditabbo. Yattha pana rūpaṃ n'atthi tattha catunnaṃ khandhānaṃ vasena, yattha viññāṇaṃ n'atthi tattha ekassa khandhassa vasena samudayādayo³ yojetabbā.⁴ Āhārasamudayā āhāranirodhā ti idaṇ c'ettha padaṃ na⁵ yojetabbam.

Yato kho Ānanda bhikkhū ti yadā kho Ānanda bhikkhu *anupāda vimutto* ti catūhi upādānehi aggahetvā vimutto. *Paññāvimutto* ti paññāya vimutto. Atṭha vimokkhe asacchikatvā paññābalen' eva nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca appavattim katvā vimutto ti attho.⁶ So sukkhavi-passako ca paṭhamajjhānādisu aññatarasmim ṭhatvā arahattaṃ patto cā ti pañcavidho hoti. Vuttam pi c'etaṃ, katamo ca puggalo paññāvimutto, idh' ekacco puggalo na h'eva kho atṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati paññāya c'assa disvā āsavā parikkhiṇā hontī, ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto ti. Evam ekassa bhikkhuno nigamanaṇ ca nāmaṇ ca dassetvā itarassa dassetum *attha kho ime* ti ādim āha.

1 B. atthagamaṇam

2 B. viññāṇasmū

3 B. drops ādayo.

4 P. & Si. veditabba

5 B. drops na.

6 B. vimutti

Tattha *vimokkho* ti ken' atthena vimokkho, 'adhimuccanaatthena. Ko panāyam adhimuccanaattho nāma, paccanikadhammehi ca suṭṭhu muccanaattho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaattho, pitu aṅke visaṭṭh' aṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanaṃ viya, anigga-hitabhāvena nīrāsakaṭāya ārammaṇe pavattati ti vuttaṃ hoti. Ayam pan' attho pacchime vimokkhe n'atthi, purimesu sabbesu atthi.

Rūpi rūpāni passati ti ettha ajjhataṃ kesādīsu nīlakasiṇādīsu² nīlakasiṇādivasena uppādita-rūpajjhānaṃ, rūpaṃ tad ass' atthi ti rūpi.³ *Iminā ajjhata-⁴vatthukesu kaṣiṇesu uppādita-jjhānassa puggalassa cattāri rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Ajjhattam arūpasāññi ti ajjhataṃ na rūpasāññi ti. Attano kesādīsu anuppāditārūpāvacarajjhāno⁵ ti attho. *Bahiddhā rūpāni passati* ti bahiddhā pi nīlakasiṇādīni rūpāni* jhānacakkhunā passati. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhā va uppādita-jjhānassa cattāri⁶ rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhan tveva adhimutto hoti ti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakaṣiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcā pi anto appanāyaṃ, subhan ti ābhogo n'atthi. Yo pana suvisuddhaṃ subhaṃ kaṣiṇaṃ ārammaṇaṃ karitvā viharati so yasmā subhan ti adhimutto hoti ti vattabbaṃ⁷ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana kathaṃ subhan teva adhimutto hoti ti vimokkho "idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharatipe.....mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti karuṇā-mudirā-upekkhā-ahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati...pe...upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti, evaṃ subhan tveva adhimutto hoti" ti vimokkho ti vuttaṃ.

Sabbaso rūpasāññānaṃ ti ādīsu yaṃ vattabaṃ taṃ sabbhaṃ Visuddhimagge vuttaṃ eva. *Ayam atthamo vimokkho* ti ayaṃ⁸ khandhānaṃ sabbaso visuddhattā vimuttattā atthamo uttamo vimokkho nāma.

36. *Anuloman* ti ādito paṭṭhāya yāva pariyoṣānā, *paṭiloman* ti pariyoṣānato paṭṭhāya yāva ādito. *Anulomapaṭiloman* ti idaṃ atipaguṇattā samāpattinā aṭhatvā va ito c' ito ca saṅcaraṇavasena vuttaṃ. *Yatthicchakan* ti okāsaparidīpanaṃ, yattha yattha okāse icchati. *Yad icchakan* ti samāpattiparidīpanaṃ, yaṃ yaṃ

1 S. idha muccana-

2 S. omits it.

3 The portion between the two asterisks is put in P. B. & Si. after jhānacakkhunā passati.

4 P. B. & Si add -bahiddhā-

5 B. & Si -jjhānesu

6 Si. puggalassa

7 B. & Si vattabbaṃ

8 P. & Si. add catunnaṃ.

samāpattiṃ icchati. *Yāvat icchakan* ti addhānaparicchedadīpanaṃ. Yāvatakam addhānam icchati. *Samāpajjati* ti taṃ taṃ samāpattiṃ pavisati. *Vuṭṭhāti* ti tato vuṭṭhāya tiṭṭhati.

Ubhatobhāgavimutto ti dvilī bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato vimutto ti. Vuttam pi c'etaṃ :

Acci yathā vātavegena khittā,¹ Upasivā ti Bhagavā :
atthaṃ paleti na upeti saṃkhaṃ
evaṃ muni nāmakāyā vimutto
atthaṃ paleti na upeti saṃkhaṇ² ti.

So pan' esa Ubhatobhāgavimutto ākāśānañcāyatanādīsu aññatara-
to vuṭṭhāya arahattaṃ patto ca anāgāmī hutvā nirodhā vuṭṭhāya
arahattaṃ patto cā ti pañcavidho hoti.³ Keci pana yasmā rūpāvacara-
catutthajjhānam pi duvaṅgikam upekkhāsahagatam arūpāvacarajjhā-
nam pi tādīsam eva, tasmā rūpāvacaracatutthajjhānato vuṭṭhāya
arahattaṃ patto ti Ubhatobhāgavimutto ti. Ayaṃ pana Ubhato-
bhāgavimuttapañho heṭṭhā Lohapāsāde pi samuṭṭhahitvā Tepitaka-
Cullasumanattherassa vaṇṇanaṃ nissāya cirena vinicchayam patto.

Girivihāre kira therassa antevāsiko ekassa piṇḍapātikassa⁴ mukhato
va taṃ pañhaṃ sutvā āha : “Āvuso heṭṭhā Lohapāsāde amhākam
ācariyassa dhammaṃ vaṇṇayato na kenaci sutapubban” ti. “Kim
pana bhante thero avaca” ti. “Rūpāvacaracatutthajjhānaṃ kiñcā pi
duvaṅgikam upekkhāsahagatam kilese vikkhambheti kilesānaṃ
pana āsannapakkhe pi rūpārammanatṭhāne⁵ samudācarati ime hi
kilesā nāma pañcavokārabhave nilādīsu aññataram ārammaṇaṃ
upanissāya samudācaranti, rūpāvacarajjhānaṃ ca tam ārammaṇaṃ
na samatikkamati, tasmā sabbaso rūpaṃ nivattetvā arūpajjhānavasena
kilese vikkhambhetvā arahattaṃ patto va Ubhatobhāgavimutto” ti
idaṃ āvuso thero avaca, idaṃ ca pana vatvā idaṃ suttaṃ āhari :
Katamo ca puggalo Ubhatobhāgavimutto, idh' ekacco puggalo atṭhā
vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya c' assa disvā āsavā
parikkhiṇā honti, ayaṃ vuccati puggalo Ubhatobhāgavimutto ti.
Imāya c' Ānanda Ubhatobhāgavimuttiyā ti Ānanda ito Ubhatobhāga-
vimuttito. Sesam sabbattha uttānaṃ evā ti.

Iti Sumaṅgalavilāsiniyā Dīghanikāyatṭhakatthāya Mahānidāna-
suttavaṇṇanā niṭṭhitā pañcadasamaṃ.

1 B. & P. khittam

2 Si. Saṅkhyam

3 B. drops it.

4 P. piṇḍacārikassa

5 P. B. & Si pakkhe virūhanatṭhāne